پښتو ټولنه ـ کابل

ادبي فنون

Ketabton.com

عبدالرووف بېنوا

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

بسم الله الرحمن الرحیم

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د کتاب پېژندنه :

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

د کتاب نوم :: ادبي فنون

ليکوال :: عبدالرووف بېنوا

چاپکال ::(دوهم ځل) 1383ل کال

چاپشمېر :: (1000) ټوکه

ډيزاين :: د هوسۍ مجلې اداره

کمپوزر :: صالح محمد صالح

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ادبي فنون

د 1323 هـ کال په مینځ کي دمعارف د وزارت له خوا د ادبیاتو فاکولته تاسیس شوه، د نورو ښوونکو په ډله کي زه هم ددې فاکولتې په معلمۍ سرلوړی شوم او وګمارل شوم چي د ادبي فنونو درس ورکړم.

دا کار په سر سري نظر آسانه ښکاریږي، اوماته هم ډېر ګران نه شو ښکاره، ځکه چي په دې فنونو کي ډېر عربي او پارسي آثار لیکل شوي وه. او له ښه مرغه زما مطالعه هم پکښې جاري وه. مګر کوم وخت چي مي په کار ګوتي پوري کړې دډېرو مشکلاتو سره مخامخ شوم دا ځکه چي ما په پښتو درس ورکاوه او دا فنون مي باید د پښتو سره تطبیق کړې وای، او یا مي د پښتو مخصوص فنون را څرګند کړي او را ایستلي وای، په دې باب کي چي یوه رساله هم نه ده لیکلي شوې، او نه ئې مثالونه له ادبیاتو څخه راوتلي او ټاکل شویدي، ځګکه نو ددې فنونو تطبیق ډېر وخت او زیار غوښت د یوه مثال دپاره به ما شپږ اوه دېوانونه پرله اړول او ډېر فکر به مي کاوه څو دادی په ډېر خلص ډول په دې مقصد کامیاب شوم او په دې کـتاب کي مي هغه درسونه او یا دهغو تفصیل راوړ چي ما دادبیاتو په فاکولته کي متعلمینو ته ښودلی دی. البته نور پوه زلمیان به ئې لا ښه پسي پوره کړي او یا که زه کوم ځای غلط شوي یم لطفاً به ئې صحیح کړي. په ډېره مینه.

(ع. بېنوا)

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د لوی خدای (ج) په نوم

پیل

تعریف:

ادبی فنون هغه علمونه دي چې د هغو په مرسته دلیکونکو لیکنې او د وینا کوونکو وېناوې او د شاعرانو شعرونه ښکلي، لطیف او سمیږي.

غرض:

مهم غرض له دې فنونو څخه د لیك، وینا او شعر موْثر کېدل دي، چې که کم لیك یا وینا یا شعر په دې ادبی مزایاووښکلی شوي وي، د اروېدونکو او لوستونکو په مغزو کښې ښه اغېزه کوي، او لطافت ئې ډیرېږي او یا اقلاً تنفر نه ځیني کوي او ددوي په کومك لیکونکی یا وینا کوونکی یا شاعر خپل مقصد لاس ته راوستلای شي.

موضوع:

د ادبی فنونو موضوع نثر، شعر او وینا ده، یعني د نثر او وینا او شعر سګره او نا سره څرګندول او ناسم سمول او بې خونده خوند ور کول دي، ځکه چې ټولي هغه معناوي چې زړه وړونکې او معقولي دي د الفاظو په ذریعه فهمول کیږي او د الفاظو د سمولو او پېژندلو او دهغو د ترکیب دپاره څو فنه ټاکلي شویدي، چې د هغو په واسطه الفاظ هم سمیږي او هم پېژندل کیږي. او بل دا چې په هره ژبه کښې دا خبره ضروری ده چې سمه به لیکله کېږي او هر ژبور مجبور دی چې سمه به ئې لولي، نو ویل ځانته فن او قانون لري او لیکل ځانته، چې همدې فنونو ته ادبی فنون وايي، او هیڅ یوه ژوندۍ او سمه ژبه په مستقیم یا غیر مستقیم ډول ددې فنونو له مراعات څخه خلاصېدلای نه شي، بلکی په طبعي ډول که کمه ژبه خوږه او کلام ئې خوږ وي (که ئې لیکونکی یا ویونکی قصد وکړي که ئې ونه کړي) ددې فنونو اغېزه پکښې ځلیږي (لکه د عربو د جهالت د وقت اشعار) نو له دې څخه څرګندیږي چې دا فنون عموماً د پخوانیو له پخو ویناو او خوږو اشعارو څخه رائیستل شویدي.

د ادبی فنونو وېش

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د ادبی فنونو په وېش کې راز راز مختلفي نظرېي موجود دي او ډول ډول وېشونه پکښي شوی دي، او پخوانيو شرقي پوهانو پر څو علومو سره وېشلي دي. احتمال لري چي په اروپا کي په بل ترتیب وي، مگر دلته د شرقي پوهانو نظرېي راوړو:

پخوانی شرقي نظريه:

پر پخوانۍ شرقي اصطلاح چي اوس هم په شرق کښي تقريباً تعقيبېږي ادب هغه پوهنه ده چي منثور يا منظوم کلام په پېژندل کيږي يعني دکلام ښه والی، بدوالی، ټيټوالی، لوړوالی، سم او ناسم ځيني څرګند شي، چي په دې صورت نو د بلاغت اسباب او دبليغ کلام و اصولو ته هم ادب ويلای شو (1) او ځکه نو د اولنو په نظر د ادب علم په ډېرو عربي علومو پوري اړه لري، چي دا علوم نو "ادبی فنون" يا "ادبی علوم" بللای شو، مگر ددې علومو په شمېر او ټاکلو کي هم د پخوانيو پوهانو نظرېي سره مختلفي دي، مثلاً : د ادبی علومو په ټاکلو کي څوك د قرائت علم هم په ادبی علومو کي داخلوي او څوك ئې نه، يا دا چي ځيني علماء د بديع علم مستقل نه ګڼي او د معاني او بيان تابع ئې شمېري، همدارنګه د ادبی فنونو په شمېر کښي هم اختلاف دی، ابن انبازی (2) دا فنون اته بولي او زمخشری (3) ئې خپل د قسطاس په کتاب کښي دوولس راوړي، او قاضي ذکريا (4) بيا د بيضاوي په حاشيه کښي څورلس ذکر کړيدي، چي علم قرائت ئې هم په ادبی فنونو کي داخل ګڼلی، محمد د محمود امين زوی (5) پخپل کتاب نفايس الفنون کي ادبی علوم پر پنځلسو فنونو مشتمل بللي دي (6) جرجي زيدان بيا ليکي : چي صرف، نحو، لغت، عروض، قوافی، صنعت، شعر، تاريخ او انساب ادبي علوم دي او اديب هغه څوك ګڼي چي په دې ټولو علومو پوه او خبر وي او يا په يوه ددې علومو کي پوره عالم وي، او په نورو خبروي، دا عالم او اديب ئې هم دا فرق ټاکلی دی چي اديب له هر څه څخه هغه ښکلې برخه انتخابوي او عالم يوازي يو مقصد تعقيبوي او مهارت پکښي مومي (7) بل بيا وايي د ادب علمونه ديارلس دي چي ددې ديارلسو څخه اته اصول او پنځه فروع ګڼي.

اصول ئې:

لغت، نحو، صرف، اشتقاق، معانی، بيان، عروض او قافيه.

فروع ئې:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

رسم الخط، قرض الشعر، انشاء محاضرات او تاريخ دی، د بديع فن د معاني او بيان تابع ګڼي (8) سيد شريف (9) بيا ادبي علوم دوولس ياد کړيدي او داسي ئې راوړي:

د ادب علم وار دواره پر دوو برخو وېشل کېږي:

1.اصول

2.فروع

اصول:

د ادب د علم اصول اته دي، ځکه چي ادبي علوم په الفاظو اړه لري چي په دې صورت کښي به يا دالفاظو د مفرداتو او موادو او هئيات څخه خبري کيږي چي دا "دلغت د علم" کار دی. او يا به يوازي د الفاظو د صورتو او هئيات څخه بحث دی، چي په "علم صرف" اړه لري. او يا به د کلمو د نسبت له حيثه وي چي په اصلوالي او فرعوالی کي د يوې کلمې نسبت بلي ته وشي، البته دا د "اشتقاق علم" دی او يا دا چي بحث له مګرکباتو څخه وي او دا هم پر څو ډوله دی، ځکه چي که په اصل ترکيبيه هئيات او د اصلي معناو په اداء کولو کي بحث وي "د نحو علم" دی او که د معنا دافادې دکيفيت په شاوخوا کښي وي چي کمه معنا ترهغې معنا واضحه او کمه تر هغې بلي معنا پټه ده، دا "دبيان په علم" اړه لري او "د بديع علم" د معاني او بيان له ملحقاتو څخه دی او په هغو کي داخل دی، او که بحث له هغو مرکباتو څخه وي چي هغه وزن ولري دا بيا دوه قسمه دی، ځکه چي که يوازي په وزن کښي خبري وي "دعروض علم" باله کيږي او که دبيتو په اواخرو کي خبري وي "دقافيې علم" دئ.

فروع:

مګګر فروع څلور دي : دا له دې جهته چي که د ليکني او کتابت پر نقشونو بحث وي " د خط علم" دی او که دا بحث په منظوم کلام پوري خاص وي، "قرض الشعر" دی او که يوازي په نثر پوري اختصاص ولري " د انشاء علم" باله کيږي او که په يوه پوري اختصاص ونه لري "علم محاضرات" دی چي "تاريخ" او "انساب" هم په دې برخه کي شامل دي) .10(

د سيد شريف وېش اکثرو پوهانو منلی او هم دا علوم ئې ادبی فنون بللي دي ځکه نو موږ ځان مجبور ګڼو چي ددې علومو لنډ ـ لنډ تعريف راوړو او هم دا تعريفونه به په راتلونکو بحثونو کي څه نه څه مرسته راسره وکړي:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

- (1)د صرفو علم:

يو علم دی چي دکلمو د ابنيه له حالاتو څخه رږغيږي، او د ابنيه له حالاتو څخه هغه عوارض مراد دي چي د كلماتو پر جوهر وارديږي، لکه : حرکات، سکنات، ډېرول، لږول، اړول، ادغام، اليشېدل (ابدال) او نور داسي...

(2)د لغتو علم:

دا علم د مفرداتو هغه مدلولات بيانوي چي ددوی دپاره وضع شوي وي او همدارنگه د مرکباتو پر وضع او د هغو دلالت پر جزئيه معانيو ښيي.

- (3)د اشتقاق علم:

دا هغه علم دی چي د يوې کلمې څخه د بلي کلمې را ايستل راښيي او دا را ايستل به د يو جوهري تناسب په واسطه وي چي دا تناسب به ددوي په منځ کښي موجود وي، چي يوه کلمه له بلي راوباسي او يوې ته اصل او بلي ته فرع ووايي، او اصل مشتق منه او فرع مشتق بولي، چي گويا دا علم فيلالوجي کيفيت لري.

_ (4)د خط يا ليکلو علم :

دا هغه علم دی چي د الفاظو د تصوير او ليك د نقوشو کيفيت راښيي.

_ (5)د نحو علم:

ددې علم په مرسته د کلمې او کلام او احوال د اعراب او بناء له حيثه څرگنديږي.

_ (6)د معاني علم:

هغه علم دی چي د لفظ حالات بيانوي، مگر دا بيان له داسي حيثه چي دکلام مطابقت د مقام له اقتضاء سره څرگندوي، لکه د مجاز عقلي بحث چي (د يوه شی اسناد هغه شی ته وشي چي دده دپاره نه وي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ـ (7)د بیان علم :

ددې علم په مرسته سړی کولای شي چي يو مطلب په پټه او ښکاره په ځو مختلفو لارو اداء کړي چي دا علم زما په عقیده تر بدیع یعني د الفاظو تر ښکلیتوب ډېر اهمیت لري او ضروری دی.

ـ (8)د بدیع علم:

چي ددې علم په مرسته د بلیغ کلام وجوه او علامې او نښې پېژندل کيږي.

ـ (9)د عروض علم:

دا علم د شعر اوزان او بحرونه بیانوی.

ـ (10)د قافیې علم:

دا علم د بیتو د پای حال ځرګندول او پېژندل دي.

ـ (11)قرض الشعر یا نقد الشعر:

دا هغه علم دی چي د شعري کلماتو حال ځرګندوي، مګر نه د وزن او بحر له حیثه بلکي د ښه والي، او بدوالي، خوند، او بې خوندۍ له حیثه یعني شعر ته د تنقید په سترګه کتل دي، چي دا علم پوهانو د عروض تر علم هم ضروری ګڼلی دی، ځکه چي که دا علم منځ ته راشي نو حقیقي ادیب او شاعر به له درواغجن او مقلد اوغله ادیب او شاعر څخه جلا شي.

ـ (12)د انشاء علم:

انشاء په لغت کي شروع او ایجاد او وضع ته وایي، مګر په اصطلاح کي هغه علم دی چي دده په واسطه دمعانیو څخه د استنباط کیفیت پېژندل کېږي مګر دا په داسي الفاظو تعبیر شوي وي چي د مقام سره وړ وي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ـ (13)د محاضرات علم:

محاضره په لغت کي تقريباً د محاورې او حاضر جوابۍ په معنا راځي په اصطلاح کي هره وينا پر خپل ځای ويل او ښه سمه محاوره کول او پر ځای حاضر جوابه او فی البديهه د محاضرې علم دی) 11.(

چي دا فن هم په ادبي فنونو کي خورا ډېر اهميت لري او هر څوک چي ددې ملکې څښتن وي د هر چا خوښ او په هر ځای کي لوړ مقام لري، دا فن تر هر فن د شاعر شعر او وينا کوونکی وينا ورخوندوره او خوږه کوي او اغېزه ئې ډېره وي.

تبصره:

چا اوچابيا علاوه پر دې علومو څو نور علمونه هم مستقلاً ادبي علوم شمېرلي دي چي مشهور ئې دادي:

ـ تاريخ او قصص:

چي د تېرو ورځو او پخوانيو وګړو حال څرګندوي، او د مهمو اشخاصو زېږېدنه او وفات راوړي، او د ملتونو او اولسو رسمونه او دودونه معلوموي.

ـ د انساب علم:

ددې علم په مرسته د اولسو او قبيلو روابط او خپلوی پېژنو او د هر نژاد او تېر اصل او فرع سره جلا کوی.

ـ د مسالك او ممالك علم:

د ښارو اولارو د نومو پېژندنه او د حالاتو څرګندونه پورتنی علم بولي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

_ د احاجي او اغلوطات علم:

احاجي د احجيه جمع ده، احجيه په لغت كي مشكله او مغلقه كلمه بولي، اغلوطه په لغت كي د هغه مشكل كلام يا هغي مشكلي مسئلې معنا وركوي چي سړی په اشتباه كي اچوي) 12(

په دي علم كي د هغو الفاظو او تركيباتو څخه بحث كيږي چي ظاهراً د قياسي قواعدو سره مخالف وي.

_ د امثالو علم:

د متلو پيژندل او دهر متل ريښه پيدا كول، او د استعمال ځای ئې موندل په پورتني علم پوري اړه لري.

_ دواوين:

د مدونه اشعارو او مصنوعه تراكيبو پېژندل د دواوين علم بولي، د نفايس الفنون ليكونكی (13) دا علم د څورلسو ادبي علومو څخه بللی دی.

تر دي ځايه پوري د اولنو پوهانو د نظريو اختلاف و، او هم په دي ترتيب نوري نظريې هم سته چي د پوهانو هر ټولی له ځانه ادبی علوم ټاكلي دي او هر چا پخپله خوښه څه چي ئې لازم ګڼلي وېشونه په ګډ كړي دي. مګر زما په عقيده د ادبی فنونو اوعلومو د ټاكلو دپاره به همدغه جملې كافي وي چي ووايو:

"ټول هغه فنون او علوم چي د وينا، ليك او لوست، نظم او شعر په ښكلولو او لطيف كولو او سمولو كي برخه اخلي او د هغو تاثير او اغېزه ور ډېروي هغه ادبي علوم باله كيږي."

لمن ليكونه

.1تاريخ ادبيات ايران � همايي � 4 مخ

.2عبدالرحمن معروف په ابن انبازی دعربيت او ادبيت له پوهانو څخه دی (775) _ (513)

.3په (538 _ 467) هجري

.4قاضی حميد الدين ذكريا بن محمود د اتمي هجري پېړۍ له محدثينو او د عربي ادب له پوهانو څخه دی.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

5.د ابو اسحق د محمود شاه د زوی معاصر .

6.هغه دا علوم دي : خط، لغت، تصريف، اشتقاق، نحو، معاني، بيان، بديع، عروض، قوافي، تقريض، امثال، دواوين، انشاء، استيفا. (تاريخ ادبيات همايي ، 10 مخ)

7.تاريخ ادب اللغه العربيه ، جرجي زيدان ، 2 ج ، 95 مخ.

8.دائرآ المعارف بستاني ، 2ج، 655 مخ.

9.على د محمد جرجاني زوى چي په ميرسيد شريف معروف او د خورا مشهورو پوهانو څخه دی، په (835 هجري) وفات شويدی (تاريخ ادبيات همايي ، 10 مخ).

10.كشف الظنون طبع استنبول، لومړی جلد 44 مخ، تاريخ ادبيات همايي 1 ج ، 11 مخ.

11.تاريخ ادبيات همايي لومړی جلد ، 11، 23 مخ.

12.اقرب الموارد د همايي په حواله.

تاريخ ادبيات ايران ، همايي ، ج1.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د عروض علم

ضروري توضيح:

دمخه تردې چي تاسي د عروض علم وپېژنئ، دا نکته باید تاسي په زړه ولرئ چي د پښتو ملي اشعار چي ددې ادب مهم رکن دی د عربي ژبی د عروض تر قواعدو لاندي کورت نه راځي، بلکي د اروپایي ژبو د اشعارو په څېر د سیلاب او سیلابل له رویه وېشل کیږي، او په هجايي صورت ئې سم او ناسم سره بېلیږي، چي وروسته به درته راوړه شي.

هو ! د پښتو ځیني اشعار په عربی عروضو تکلفاً برابریږي مگر دا اشعار د دېوانو اشعار دي چي شاعرانو یې د عربی او پارسي په تقلید اشعار ویلي دي په دې تکلفي اشعارو کي هم اکثر شعرونه نه برابریږي، ځکه چي د پښتو د ځینو کلمو ابتداء په ساکن کیږي نو که دا کلمې د بیتو په سر کي راشي ددې دپاره په عربی عروضو کي هیڅ قاعده نه لري، ځکه چي په عربي کي ابتداء په ساکن له سره شته نه، او بل دا چي خلیل بن احمد د عربی ژبي دپاره بحور ټاکلي نه (ددوي په اصطلاح) دعجمي ژبو دپاره، تر دې یادوني وروسته به نو اوس دعروض دعلم په ښووني پیل وکړو، او څنگه چي پښتو شعرونه اصلاً نه پر برابریږي او هغه چي برابریږي هم بې خونده دي نو مثالونه د پارسي څخه راړو که څه هم دا عروض د پارسي ژبي دپاره هم نه دي وضع شوي.

تعریف:

عروض عرضه کولو ته وایي (1) او اصطلاحاً هغه علم دی چي دعربي شعر د اوزانو کره او ناکره صحیح او فاسد په پېژندل کېږي) 2.)

موضوع:

ددې علم موضوع شعر ته د سموالي اوناسموالي له حیثه کتل دي).3)

واضع:

د عروض د علم واضع خلیل بن احمد الفراهیدي دی چي په دوهم هجري قرن کي ئې ژوند کاوه. (4) که څه هم تر دې دمخه نورو شاعرانو پر همدې عروضو برابر نظمونه ویلي وه مگر دا علم چا نه ؤ ورته وضع کړې.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

دا علم ولي عروض بولي ؟

ځکه چي اشعار د خليل پر قواعدو عرضه کيږي، او څوک لا وايي چي خليل دا قواعد په عروض کي چي يو ځای دي وضع کړي دي نو د هغه ځای په نوم ئې ياد کړيدي) .5(

د عروض ارکان:

د عروض د علم رکنونه ددې علم اجزاء او افاعيل دي افاعيل هغه متحرکات او سکنات دي چي بيت ځيني جوړيږي، بيت په عربي خوني او کور ته وايي هر بيت دوې برخي وي ، چي هري برخي ته مصراع يا مصرع وايي، او مصراع د دروازې يوې پلې ته وايي د بيت د لومړی مصراع لومړي جز ته صدر وايي او آخر جز ته يې عروض د دوهم مصراع لومړی جز ابتداء او وروستی جز ضرب يا عجز بولي او هغه اجزاء چي د صدر او عروض يا ابتداء او ضرب په مينځ کي راځي هغه ته حشو وايي).6(

افاعيل:

افاعيل لس کلمې دي : فعولن، فاعلن، مفاعيلن، فاعلاتن، مستعفلن، مفاعلتن، متفاعن، مفعولات، فاعلاتن، مس تفع لن، چي دوره ئې پنځه حرفيز او نور ټول اوه حرفيز دي، د درو شيانو څخه ترکيبيږي : سبب، وتد، فاصله.

سبب دخېمې مراندو ته وايي، وتد ئې زيرك دی فاصله د دوو مراندو تر منځ جلاوالي ته وايي، او دلته سبب دوه حرفيزه کلمه ده، نو که ئې آخر ساکن وْ لکه "تن" خفيف سبب ورته وايه شي، او که متحرك وْ " تنه " (غير ملفوظي هـ) ثقيل سبب دی، وتد درې حرفيزه کلمه ده نو که ئې د مينځ توری ساکن وْ لکه "تان" هغه مفروق وتد دی او که يې آخر ساکن وْ لکه (وزر) مجموع وتد ورته وايي، فاصله څلور حرفي يا پنځه حرفيزه کلمه ده دا هم که اول درې توري متحرك او څلورم ساکن وْ، لکه اچول د اصغرا فاصله بولي او که څلور توري متحرك او پنځم توری ساکن وْ، لکه اچولی دا نو کبری فاصله ده.

زحافات:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

افاعیل کله کله د خپل اصلي حاله تغیر خوري،دې تغیر ته زحاف وايي زحاف له مقصده لیري کېدل دي دا زحافات پر درې قسمه دي : یو دا چي متحرك ساكن کړي، بل دا چي د رکن له تورو یو توری کم کړي، دریم دا چي پر اصلي تورو نور څه اضافه کړي، ټول ازحیف پنځه دېرش دي) .7)

.1اخمار:

په لغت کي بوټول او ډنگرولو ته وايي، اصطلاحاً د متفاعلن (ت) ساکنول دي، او څنگه چي دا غیر مانوس کیږي نو متفاعلن په مستفعلن اوړي، اخمار خاص په بحر کامل کي راځي.

.2عقب:

سر ترلو او د وني د ښاخ غوندېولو ته وايي، اصطلاحاً د مفاعلتن د لام- ساکنول دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.3خبن:

پټولو ته وايي، اصطلاحاً د هغه خفیف سبب ساقطول دي چي د رکن په اول کي راشي فاعلن په فعلن شي دا په رجز، رم، مدید، بسیط، متدارك، سریع، خفیف، مجتث، منسرخ او مقتضب کي راځي.

.4وقف:

درېدو ته وايي، او اصطلاحاً د مفعولاتو د (ت) ساکنول دي، دا په سریع، منسرح، مقتضب بحرو کي راځي.

.5طی:

د کالو یا کاغذو پېچلو ته وايي، اصطلاحاً د هغو دوو خفیفو سببو د څلرم ساکن توري ساقطول دي چي بې فاصلې د رکن په اول کي وي، نو مستفعلن به مستعلن او مفعولات به مفعلات شي دا په بسیط، رجز، سریع، منسرح او مقتضب بحر کي راځي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

.6قبض:

ټړلو او بندېدلو ته وايي، مګر اصطلاحاً د پنځم سببي ساکن توري ساقطول دي نو مفاعيلن به مفاعلن او مفعولن به فعول پاته شي.دا په طويل، مديد، هزج اومتقارب کي راځي.

.7عقل:

د اوښ زنګون تړلو ته وايي، خو په اصطلاح کي د مفاعلتن د رکن متحرک لام ساقطول دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.8 کف:

د ګرځول او جامې د کنارې کنډولو ته وايي، اصطلاحاً د اووم سببي ساکن تورى ساقطول دي، نو مفاعيلن به مفاعيل او فاعلاتن به فاعلات شي دا په طويل، مديد، رمل، خفيف، مجتث او مضارع کي راځي.

.9وقس:

مغزي ماتولو ته وايي، مګر اصطلاحاً د متفاعلن د رکن دوهم متحرک توري ساقطول دي دا په بحرکامل کي راځي.

تبصره :

)تردې ځايه پوري مفرد زحافات بلل کېده تردې وروسته ئې مزدوجه زحافات بولي(

.10شکل:

څلور پښې په رسۍ تړلو ته وايي، اصطلاحاً متصل د فاعلاتن او مستفعلن په رکن کي د خبن او کف يو ځاى کېدل دي، دا په مديد، خفيف، رمل او مجتث کي راځي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

.11خزل:

پرېکول، کمول دي، اصطلاحاً مضمن، متفاعلن مطوي کول دي یعني څلرم توری، ساقطول دي دا په بحر کامل کي راځي.

.12تشعیث:

د تیتولو او تللو په معنا دي اصطلاحاً د فاعلاتن د وتد مجموع له دوو متحرکو څخه یو توری ساقطول دي دا په مدید، خفیف رمل او مجتث کي راځي.

.13اذاله:

لمن ایله کولو ته وایي، او دلته د آخر رکن په وتد مجموع کي الف زیاتول دي نو مستفعلن به مستفلان او فاعلن به فاعلان او متفاعلن به متفاعلان راشي، دا په رجز، متدارك، بسیط، کامل، سریع، منسرخ او مقتضب کي راځي.

.14قصر:

لنډولو ته وایي، خو اصطلاحاً دا دړي چي سببي ساکن د رکن او آخره څخه وغورځوي او تر هغه دمخه توری ساکن کړي، نو مفاعیلن به مفاعیل او فاعلاتن به فاعلات او فعولن به فعول او مستفعلن به مستفعل شي او دا په طویل ، مدید، هزج،رمل متقارب،مضارع خفیف او مجتث کي راځي.

.15قطع:

پرېکولو ته وایي، اصطلاحاً دادی چي د وتد مجموع ساکن د رکن له آخره وغورځوي او تر ده دمخه توری ساکن کړي، نو له مستفعلن څخه به مستفعل او له فاعلن څخه فاعل او له متفاعلن څخه به متفاعل پاته شي دا په رجز کامل، متدارك، بسیط،مدید، سریع، خفیف او مقتضب کي راځي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

.16کسف:

د اوښ پوندي پرېکولو ته وايي، د مفعولاتو د اووم حرف ساقطول دي یا د وقف او کف اجتماع ده دا په سريع، منسرح، مقتضب کي راځي.

.17حذف:

له یو شي څخه یو شی کمول دي، د رکنو له آخر څخه د خفیف سبب ساقطول دي یا دوقف او کف یو ځای والی دی، دا په مديد، خفيف، هزج، رمل، مضارع، مجتث، طويل او متقارب کي راځي.

.18اخذ:

اخیستل او قطع کول دي، دلته د ارکانو له آخر څخه مجموع وتد ساقطول دي، دا په کامل، بسيط، رجز او متدارك کي راځي.

.19صلم:

د غوږ او پزي پرېکول دي، اصطلاحاً د مفعولاتو د پای مفروق وتد ساقطول دي دا په سريع منسرح او مقتضب کي راځي.

.20قطف:

د انګور د وږي یا نور څه پرېکولو ته وايي، اصطلاحاً د مفاعلتن په آخر کي د خفیف سبب ساقطول او دمخه تر هغه ساکتول دي یا د عصب او حذف اجتماع ده، دا په وافګر بحر کي راځي.

.21بتر:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د لکۍ پرېکولو ته وايي، يا له بيخه کښل ، اصطلاحاً په فعولن کي د حذف او قطع يو ځای کېدل او په مفاعيلن کي دحب او حزم اجتماع، دا په متقارب، هزج، رمل، مضارع، مجتث او خفيف کي راځي.

.22تسبيغ:

لغتاً تمامولو ته وايي، اصطلاحاً په خفيف سبب کي چي د رکن په آخر کي راغلی وي او په عروض او ضرب کي واقع وي الف زياتول دي، دا په هزج، رمل، مضارع، متقارب، مديد، طويل او مجتث کي راځي.

.23ترفيل:

لمن اوږدول دي، پر مجموع وتد باندي چي په عروض او ضرب کي واقع شي خفيف سبب زياتول دي دا مختص په عربي پوري دی، په پارسي کي لږ راځي په عربي که هم په بحر کامل کي دی.

.24جدع:

پزه او غوږ او لاس پرېکول دي، د مفعولات څخه د دواړو سپکو سببو غورځول اود "ت" ساکنول دي دا په بحر سريع، منسرح او متقضب کي راځي.

.25حب:

خسي کول دي، او اصطلاحاً د مفاعيلن د رکن څخه د دوو خفيفو سببو ساقطول دي دا په بحر هزج او مضارع کي راځي.

.26هتم:

په لغت کي غاښ له بېخه کښل دي، اصطلاحاً په ففاعيلن کي د حذف او قصگر يوځای کول دي، دا په بحر هزج او مضارع کي راځي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

27.نحر :

د اوښ د غاړي پرېکولو ته وايي، اصطلاحاً د مفعولاتو د تا او د دوو خفيفو سببو ساقطول دي دا په سريع، منسرح او متقضب کي راځي.

28.مراقبه:

په لغت کي د يو بل ساتني ته وايي، اصطلاحاً په مفاعيلن مفعولات، مستفعلن کي يوازي د دوو خفيفو سببونهْ حذفول، دا په مشاکل، قريب او جديد کي لازم او په سريع ، منسگرح او خفيف کي روا دي.

29.معاقبه:

په يو بل پسي تلل، اصطلاحاً دوه خفيف سببونه چي په شعر کي يو ځاى شوي وي د هغو دواړو ساقطول يو ځاى روا نه دي دا په مديد، منسرح، رمل، وافر، هزج، خفيف، طويل کامل مجتث کي راځي.

30.زلل:

په لغت کي هغه وزن ته وايي چي غوښي نه لري، اصطلاحاً په مفاعيلن کي د هتم او حزم يوځاى کول دي دا په هزج او مضارع کي راځي.

31.عقص:

د وېښتانو پېچل، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د حزم او نقص يو ځايوالى دى دا په وافر کي راځي.

32.خبل:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

په لغت کي لاس او پښه پرېکول دي، په مستفعلن او مفعولات کي دخبن او طی یو ځای کول دي دا په منسرح او نورو کي راځي.

.33غضب:

په لغت کي د پسه یو ښکر کېدل دي، اصطلاحاً د مفاعلتن په رکن کي حزم دی او په وافر کي راځي.

.34خرب:

په لغت کي ورانول دي، اصطلاحاً په مفاعلین کي د خرم او کف یو ځای کېدل دي، دا په هزج او مضارع کي راځي.

.35شتر :

د سترګو باڼو اوښتل دي، اصطلاحاً په مفاعیلن کي د خرم او قبض یو ځای کېدل دي، دا په هزج او مضارع کي راځي.

.36ثلم:

په لغت کي کنډو کول او ګوښه کېدل دي، اصطلاحاً د فعولن خرم، کول بېله کوم تغیره دا په طویل او مقارب کي راځي.

.37ثرم:

د مخ د غاښ ماتولو ته وایي، اصطلاحاً په فعولن کي د قبض او خرم یوځای کېدل دي دا په طویل او متقارب کي راځي.

.38خرم:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

پزه پرېکول دي، د هغه مجموع وتد څخه چي د رکن په سر کي راسي لمړی متحرك تورى ساقطول دي دا په هزج او مضارع کي راځي .

.39قصم:

غاښ ماتولو ته وايي، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د عصب او خرم يو ځای کېدل دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.40جمعه:

په جنگ کي سړی بې نېزې کېدلو ته وايي، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د عقل او عصب اجتماع ده.

بحرونه:

د عربي عروض بحرونه شپاړس ټاکل شويدي چي پنځلس خليل بن احمد جوړ کړي او يو بحر متدارك ابوالحسن اخفش باندي زيات کړيدی. شپاړس بحرونه دا دی:

(1)بحر طويل:

بيت په بحر طويل کي په څلور واره فعولن، مفاعيلن تماميږي يعني داسي:

فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن

مثال چه گويم نگارينا که بامن چها کردي

فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن

قرارم دل بـــــردی زصبرم جدا کردي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(2)بحر مدید:

په دې بحر کې بیت په څلور واره فاعلاتن فاعلن تمامیږي مثلاً:

دل زهجرت ای صنم خون خود را میخورد

جان بدستت ای پسر جامه برتن می درد

"جامي"

(3)بحر بسیط:

ددې بحر بیت په څلور واره مستفعلن فاعلن تمامیږي مثلاً:

چون خار وخس ــ روز وشب افتاده ام در رهت

باشد که برحال من افتد نظر ناگـــــــــــــــهت

"جامي"

(4)بحر سریع:

په دې بحر کې بیت په دوه واره مستفعلن مستفعلن مفعولات تمامیږي مګر د زحافاتو په اثر اوړي چي یو ډول ئې دادی : مفتعلن مفتعلن فاعلات مثلاً:

وقت ضرورت چونماند گریز

دست بگیرد سر شمشیر نیز

(5)بحر خفیف:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ددې بحر بيت په دوه واره فاعلاتن مس تفع لن فاعلاتن تماميږي مگر د زحافاتو په اثر اوړي چي يو ډول ئې دادی : فعلاتن مفاع لن فعلا تن راځي لکه:

ای صبا بوسه زن زمن دراورا

ورنرنجند لب چوشك كراورا

(6)بحر منسرح:

منسرح آسان ته وايي، دا بحر په څلور واره مستفعلن مفعولات تماميږي مگر د زحافاتو په اثر اوړي مفتعلن فاعلات مفتعلن راځي لکه:

شاه جهان باد تا زمـــــانه بود

کز کرمش خلق شادمانه بود

(7)مجتث:

په څلور واره مس تفع لن فاعلاتن تماميږي، مگر د زحافاتو په اثر اوړي چي يو ډول ئې دادی چي څلور واره مفاعلن فعالتن راشي لکه:

تو آن گلی که مه آسمان جبین تو بوسد

فلك زصد ره فرود آيد و زيدين توبوسد

(8)بحر مضارع:

د مشابه په معنی څلور واره مفاعيلن فاع لاتن راځي. او د زحافاتو په اثر اوړي يو ډول ئې مفعول فاعلاتن څلور واره راځي:

وزمن جفا نخيزد دانم كه نيك داني

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

از تو وفا نیاید داني که نیـــك دائم

"خاقاني"

(9)بحر مقتضب:

د پرېکولو معنا لري په دې بحر کې څلور واره مفعولات مستفعلن راځي او دا د منسرح عکس دی خو زحافات ئې اوړي يو ډول ئې فاعلات مفتعلن راځي لکه:

سرو گلعذار مني فصل نوبهار مـــني

من اگر چه ننگ توام عز وافتخار مني

(10)بحر وافر:

اته واره مفاعلتن راځي لکه:

چه شد صمنا که سوی کسی بچشم وفا نمی نگری

زرسم جفا نمی گذری طریق وفا نمـــــــــــی سپري

"سیفی عروضی"

(11)بحر کامل:

اته واره متفاعلن راځي چي د زحافاتو په اثر اوړي او دوه واره متفاعلن ، مستفعلن، مستفعلان لکه:

چو عیان شوی آســــــایدم روح وروان

چو نهان شوی از جان من خیزد فغان

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(12)بحر هزج:

په دي بحر کي اته واره مفاعيلن راځي لکه:

ز فرق سر وتو گرمـــاه می تابد چه فرق آخر

ببین از راس آن سروم ، هلال ابروان قمری

(13)بحر رجز:

اته واره مستفعلن راځي لکه:

ای چهره زیبای تو رشـــــــــــك بتان آذری

هرچند وصفت میکنم درحسن زان بالاتری

(14)بحر رمل:

اته واره فاعلاتن راځي لکه:

باز درپوشید گیتی تازه ورنـــــگین قبائی

عالمی را کرد مشکین بوی زلفی آشنایی

(15)متقارب:

اته واره فعولن راځي لکه:

زشرم رخت لالـــــــــه را داغ بردل

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

زرشك قدت سرورا پاى در گل

(16)متدارك:

اته واره فاعلن راځي لكه:

حسن ولطف ترا بنده شـــد مهرومه

خط وخال ترا مشك چين خاك ره

تبصره:

د افاعيلو هر ركن د بيت يو جز دى او دبحرو بشپړ اجزا اته دي نو كه اته سره په يوه بيت كي راغلي وه هغه ته مثمن وايي، او كه شپږ جزو راغلي وي مسدس ئي بولي، او كه څلور جزو راغلي وي مربع ئې بولي، په عجمي ژبو كي مثلث او مثنى او موحد هم راغلي دي،مگر په عربي كي نشته او د هر بحر چي په اركانو كي تغير راغلى وي هغه بحر مزاحف بولي او كه تغير نه وي راغلى هغه سالم بولي.

د پښتو عروض:

دمخه مو وويل چي د پښتو ملي شعرونه پر عربي عروضو نه برابريږي، اوځكه چي پښتو آريايي ژبه ده نو داروپايي ژبو د اشعارو په شان د سيلاب او سيلابل له رويه پېژندل كيږي، يعني په هجايي صورت ئې سم او ناسم سره بېليږي، كه څه هم د پښتو ځينو شاعرانو د پاړسي ژبي د شاعرانو په څير خپل اشعار په زور او ستم برابر كړي مگر په عمومي او اساسي ډول هېڅ نه برابريږي - دا ولي ؟

يو خو دا چي پښتو آريايي ژبه ده او عربي سامي ژبه ده او د دواړو ژبو خصوصيات سره بېل دي، بل دا چي په پښتو كي ابتداء په ساكن بيخي ډېره راځي، او دا په عربي كي هـيڅ جواز نه لري، او نه خليل بن احمد پخپلو عروضو كي د ابتداء په ساكن مراعات كړيدى، له دي څخه هم ښكاري چي خليل خاص د عربي ژبي دپاره عروض جوړ كړيدي نو كه د پښتو د بيت په سر كي ابتداء په ساكن راشي، تقطيع به ئې څنگه كوو؟ ځكه نو بايد سېلاب وپېژنو:

سېلاب يوې هجا ته وايي، هجا د خولې يو وار ښوربدل دي، يعني د حروفو ډېر والي يا لږوالى اهميت نه لري مثلاً : در، ور، پر،كه څه هم دوه توري دي مگر سېلاب ئې يو دى، لكه لا داسي وي چي څلور توري يو سېلاب ولري لكه :

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

وروور، ترور یا نور. دوه سېلابي کلمې لکه: اتر، خبر، زنه،پزه، ګټل، وهل، درې سېلابي کلمې لکه زړه ور، مرور، کښېناستل، څلور سېلابي کلمې لکه : دړي وړي، لاندي باندي ترله وتل. پنځه سېلابي کلمې لکه وژلي شوي، خوړلي شوي. شپږ سېلابي کلمې لکه خبري اتري، یا نوري داسي کلمې، سېلاب چي وپېژانده شو نو دا هم ښکاره ده چي دپښتو د شعر په تقطیع کي فقط حرکت او سېلاب اهمیت لري د تورو ډېرښت ته نه کتل کیږي.

د پښتو د شعر اقسام:

د پښتو شعرونه چي د سېلاب له رویه سګره جلا کیږي د ځانه مخصوص نومونه لري دا باید د بدیع دعلم په لفظي صنایع کي درته ویل شوي وای مګر څنګه چي تقطیع په دې علم اړه لري دلته ئې راوړو او هغه دادی) : 8(

(1)لنډۍ:

د پښتو د ملی ادب یو مهم رکن لنډۍ دي او په پښتنو کي بیخي ډېر شهرت لري د پښتو په اشعارو کي خاص وزن او سېلابونه ټاکل شویدي، د لنډۍ لومړۍ مصراع نهه سېلابه او دوهمه مصراع دیارلس سېلابه ده چي ټوله لنډۍ ګویا دوه ویشت سېلابه ده او په آخر کي ئې هرومرو "میم" او "هـ" یا "نون" او "هـ" راځي او لنډۍ اکثر د ښځو له خوا ویل شویدي. مثلاً دا دوې لنډۍ:

دا پېغلتوب مي د غم دود کړې

خیالي ځوانان راپسي مري خونکاره شومه

اوس به دي یو موټی ایرې کړم

ملالي سترګي که در واړوم مینه

دا پورته لنډۍ هم د ښځو له خوا دي او هم د یوې په آخر کي "میم" او "هـګ" او د بلي په آخر کي "ن" او "هـ" راغلي دي. فقط دومره دی چي دواړي لنډۍ عشقي دي او په لنډیو کي حماسي مضامین هم ډېر ښه ځای شویدي مثلاً : یوه نجلۍ زلمی ته داسي تشجیع ورکوي:

ته په سګنګر کي ځان شهید کړه

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

زه به خپل شال ستا پر زیارت وغوړومه

یا ورته وایي:

توري به نه کړي نو به څه کړي

چي سپین مړوند دي زه تر سر لاندي کومه

یا دا چي:

ټوټې ټوټې په وینو راشې

چي پرهارونه دي ګنډم خوله درکومه

بیا پسله مرګه خپل مین داسي ستایي:

جانان مي سر پر وطن کښېښود

په تار د زلفو به کفن ورته ګنډمه

د لنډیو یوه لو ممیزه او خصوصیت دادی چي یوه لنډۍ د موسیقۍ پر اصولو تقریباً پر پنځوس قسمه ویله کیږي یعني په جلا جلا سر او جلا جلا آهنګ اداء کیږي، او دا مزیت بېله لنډیو بل شعر نه لري .

لنډۍ د کندهار او غزني په شاوخوا کي لنډۍ بولي ځکه چي اوله مصرع ئې تر دوهمي لنډه ده د یوسفزو او پېښور خواته مسرۍ یا ټپه ورته وایي، د ننګرهار شاوخواته ئې ټکۍ بولي) .9 (

تبصره:

د پښتو هر شعر چي دغه سېلابونه درلوده هغه "لنډۍ" بولي.

(2)ناري یا رغونه:

ناري او رغونه د ملي اشعارو هغه شعرونه دي چي په ملي افسانو کي راوړل کیږي، او دا شعرونه عموماً دبیت په ډول وي مګر تر بیت اوږده وي او د هري افسانې د نارو سېلابونه بېل بېل دي ځیني ډېر او ځیني لږ دي کوم ټاکلی سېلاب نه لري، خو دومرۍ دي چي د هري افسانې د نارو سېلابونه پخپله منځ کي یو شی دي او هیڅ فرق نه سره

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

لري دا ناري د عربي اشعارو په څېر په کوم بحر کي مقيدي نه دي بلکي د اروپايي آزادو شعرو په شان ويلي شويدي، لکه د فتح خان په نقل کي دا ناره چي رابيا د فتح خان محبوبه د جنګ پر وخت دده پر کرنګ آس باندي کړې ده :

د فتح کرنګه نال به دي زرين کړم

که دي دا وار فتح راوړ،خپل امېل به دي د غاړي لونګين کړم

لومړی مصراع 12 سېلابه ده او دوهمه مصراع 20 سېلابه ده ددې افسانې ټوله نارې همدا سېلابونه لري ځکه چي ملي افسانې ډيري دي او نارې ئې هم ډيري دي نو نوري افسانې ستاسي مطالعې ته پرېږدو.

(3)نيمکۍ:

نيمکۍ د پښتو يو قسم مرکب شعر دی چي له دوو جزو څخه جوړ شويدی يو هغه جزو چي څو واره تکراريږي، دې جز ته "سر" وايي او بل هغه جز دی چي په منځ کي ورلويږي دې جز ته "ټکۍ" وايي .

په نيمکۍ کي اول سر ويل کيږي دغه سر عموماً يو بيت يعني دوه مسرۍ وي مګر دا دوې مسرۍ که څه هم په قافيه کي سره يو شانته وي مګر په سېلاب کي برابري نه وي يعني د مستزاد په شکل لومړۍ مسرۍ ئې اوږده او دوهمه لنډه وي. عموماً لومړۍ مسرۍ 13 سېلابه او دوهم 7 سېلابه وي، تر سر وروسته يوه يوه ټکۍ ويله کيږي او سر پکښي تکراريږي، او د ويلو صورت ئې داسي دی چي ټکۍ د اولي مسرۍ تر ويلو وروسته د سر لنډه مسرۍ ورسره تکراريږي، بيا چي د ټکۍ دوهمه اوږده مسرۍ وويله شي د سر دواړي مسرۍ ورسره بيا تکرار ويلي کيږي دا ډول نو هر قسم ټکۍ په نيمکيو کي ويلي کيږي په نيمکيو کي هر يو تن د مجلسيانو څخه حق لري چي يو يو بند وار په وار د غزلچي سره ووايي سر خوئې يو وي صرف هر يو تن له ځانه ټکۍ ور اچوی. نيمکۍ اکثر د مسابقې په ډول ويلي کيږي.

د نيمکۍ نمونه داده:

سورکی پېزوان دي په کنډو ختلی لمر دی

چا وې چي مازديګر دی

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

منگی دي کېده خوله دي راکه

چا وې چي مازدیگر دی

مور ته دي وایه چي په پوله ولوېدمه

چا وې چي مازدیگر دی

سورکی پېزان دي په کنډو ختلی لمر دی

تر پایه

په پورته نیمکۍ کي سر همهغه اول مستزاد بیت دی.

(4)بگتۍ:

د پښتو د ملي اشعارو یوه غوره نوعه بگتۍ ده، بگتۍ په مجلس کي تر رباعي، غزل او چاربیتو وروسته بلکي د غزلو او چاربیتو تر منځ په ورو او چابك آواز ویله کیږي. آوازونه پکښي اوچتیږي، بگتۍ هم "سر" لري او غالباً یو بیت وي، چي ددې بیت ددواړو مسریو قافیه سره برابره وي. تر سر وروسته بندونه لري چي هر بند ئې څلور مسرۍ وي درې اولي مسرۍ ئې پخپل کور کي ځانته قافیه لري اود څلرمي مسرۍ قافیه ئې د سر سره برابریږي، مگر د هر بند په پای کي د بگتۍ سره ورسره اخیست کیږي. د بگتۍ نمونه داده:

دا توري سترگي رانه تېرېږي

د حاله زما کله خبرېږي

دا توري سترگي سره ئې لاسونه

په بام ولاړه کوي سیلونه

اوربل کې ایښي تازه گلونه

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

موزي دله خان به ترې جارېږي

دا توري سترګي.....................

.....................تر پایه

(5)چاربیته:

چار بیته دپښتو دملی اشعارو خورا برجسته نوعه ده، او ډېر شهرت لري ځکه چي په چاربیته کي د قصیدې او مثنوي په شان ډېر اوږده اوږده مضامین او لويي لويي قیصې ویلي کیږي، د چاربیتي ویل په تندۍ او چالاکۍ وي. چاربیته هم یو سر لري چي هغه ته "پیرو" یا "کسر" هم وایي، د چاربیتي مسرۍ اوږدې وي اوعموماً چاربیته دوه قسم ده، یو هغه چي هر بند ئې دوه بیته یعني څلور مسرۍ ولری بله هغه چي هر بند ئې څلور بیته یعني اته مسرۍ وي، په اول صورت کي ورته مجازاً چاربیته ویله کیږي، کله چاربیته په مستزاد شکل هم راځي، مګر په هغه کي هم اوږدې مسرۍ وي د چاربیتي د هر بند آخر بیت د سر سره همقافیه دی.

مثالونه د اول قسم:

ښوك به پیدا نه شي د فرهاد او شرینۍ په شان

یو ځای به ښوك نه شي د آدم او درخانۍ په شان

یو ځای به ښوك نه شي لکه ؤ عاشق فرهاد

بل به ئې کولو په آشنایي پسي فریاد

وئې کړه خوارۍ ځکه حاصل ئې شه مراد

کړي به ئې خبري د طوطا د ښارونۍ په شان

دوهم قسم : دا دوهم قسم درې ډوله لري یو دا چي د هر بند اول درې بیتونه پخپل کور کي سره یو قافیه وي او آخر بیت ئې د سر سره په قافیه کي یو وي، دوهم دا چي د هر بند د اولو درې بیتونو اولي مسرۍ ئې پخپل منځ کي په یوه قافیه وي او آخري مسرۍ په بله قافیه وي، دریم دا چي ټوله مقفي وي یعني هر بیت ئې پخپل منځ کي قافیه داره وي بلکه هره مسرۍ ئي. دغی چاربیتې ته "زنځیري" چار بیته وایي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

اول مثال:

شاگرده او نص د الهی پروردگار دی

استاذه بل حدیث د محمد نبي حضرت دی

شاگرده په جهان کي جبرائیل نومی ملك دی

استاذه خاص مقام دده په اووم آسمان فلك دی

شاگرده ټول وجود ئې د حجر حدیده کلك دی

استاذه سر ترپایه په وزرو باندي چك دی

شاگرده د رحمت په ډنډ کي ډوب لکه سمك دی

استاذه ما په دې خبره هم ويستلی شك دی

بېحده ښایسته د نور په شان شعله انگار دی

د باد په شان ته گرځي په هوا باندي اوچت دی

ترپایه .... (میاگل)

دوهم مثال:

د ښايست آواز دي ولاړئ په عالم کي لور په لور

زه دي سوی یم په اور ټیك دئ کوز که له جبينه

د ښايست آواز دي لاړه په کابل په هندوستان

ځکه ناست یمه حیران ، را رسېږي یا نصيبه

عاشقي ده ډېره گرانه ځي د اوښکو مي باران

پري لوند مي شو گگريوان پوه نه شوم په ترتيبه

په هر چا باندي تيريږي دفاني دنيا دوران

څوك راځي څوك تري روان، کاندي یاروته قريبه

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

باري خپل دي که پردي دي راکوي راته پېغور

سترګي نشمه نيولی ګوره ډوب يم ستا په مينه

ترپايه .... (محمد دين)

دريم مثال:

کله به راشي په پوښتنه د ملنګ کړي څنګ

لري کړه زنګ شوم رنګ ستا په تهمت کي

کله به راشي چي دي وکړمه ديدار سهار

زړه مي پرهار د يار دلاسه ډېر دی

شومه په غم کښي ستا د ميني ګرفتار په جار

وسوم په نار آنګار راته چاپېر دی

آخر به تېر شي د نيمګړي دنيا وار په خوار

مه اخله آزار بيمار په زلفو ګير دی

مخ دي څراغ دی پرې راځم لکه پتنګ په شرنګ

لري کړه زنګ شوم رنګ ستا په تهمت کي

ترپايه .... (محمد دين)

(6)رباعی:

د پښتنو په عامه طبقه کي کوم شعر ته چي رباعي وايي هغه د پارسي رباعی په شان نه ده، بلکي کوم شعر ته چي خاصه طبقه غزل وايي د پښتو بې سواده او عوام شاعران ورته رباعي وايي، که څه هم عوامه طبقه شاعران چي ملي اشعار وايي له ځانه جلا غزل هم لري او فرق ئې دا کوي چي په رباعي کي اکثره د پند او نصيحت خبري وي او په غزل کي عشقي او په وزن کښي هم فرق سره لري غزل په چست او تند آواز ويل کيږي او رباعي په آرام او اوږده ږغ کوم وخت چي مجلسيان مجلس شروع کوي نو رباعي تر غزل او چاربيتي دمخه وايي او مجلس ملتفت کوي.

تر کومځايه چي زه په دې باره کي معلومات لرم هغه دي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د رباعي نمونه:

خدايه څه شوه هغه ښكلي ښكلي خلك

په ظاهر په باطن سپين سپېځلي خلك

هيڅ خندا مي ددې خلكو سره نه شي

ژړه وي مي هغه تللي تللي خلك

خبر نه يم چي وكومي خواته لاړل

ليده نه شي هغه ما ليدلي خلك

دريغ يو ځلي خو بيا په دنيا راغلي

له جهانه په ارمان وتلي خلك

"رحمان" هسي گوښه خوند له خلكو بيا موند

چي هر گز نه دی دا خوند موندلي خلـــــــك

)رحمان بابا(

(7)غزل:

د پښتو غزل او رباعي څه نور فرق نه لري فقط په رباعي كي د پند او نصيحت خبري وي او غزل عشقي كلام وي، رباعي ورو ورو ويله كيږي او غزل چسته او تنده.

د پښتو غزل له پنځو بيتو تر پنځلسو پوري وي او دپښتو په ټولو دېوانو كي غزلي زياته برخه لري او هغه ته عام شاعران كتابي غزل وايي. څنگه چي د غزلي مثالونه ډېر او هر چاته معلوم دي له مثاله ئې صرف نظر وشو.

(8)بدله:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

بدله په پښتو کي ځانته ځانته معناګاني لري، د کندهار په اصطلاح کي يوازي د ښځو آوازو ته بدلي وايي، د نارينه آوازونو ته بدلي نه وايي د جنوبي او مشرقي او ځينو نورو پښتنو په اصطلاح کي د بدلو اطلاق عام دی، هم د ښځو او هم د نرو آوازو ته هم بدلي ويل کېدای شي.

ځني پښتانه لا لنډۍ ته هم بدله وايي.

(9)لوبه:

په لوبه کي ډېري اصطلاح ګاني موجودي دي په ځينو اصطلاح ګانو کي لوبه لکه د بدلو يو عام نوم دی. او داسي يوه خاصه نوعه نه لري بلکي په ټولو اشعارو يې اطلاق کېږي دا اصطلاح په کندهار او جنوبي کي نشته، بلکي دا د کوزي خوا د پښتنو اصطلاح ده، او په ځينو اصطلاح ګانو کي لوبه هم لکه د بګتو او د غزلو يو خاص نوم دی اود شعر په يوه خاصه نوعه ئې اطلاق کيږي .

بيا په دي کي هم دوه اصطلاح ګاني دي په يوه اصطلاح کي د لوبي اونيمکۍ هيڅ فرق نشته بلکي دواړه يو شی دی، او هغه نيمکۍ چي مخکي تېره شوه، دغي ته بعينه لوبه هم وايي، او په بله اصطلاح کي د نيمکۍ او دلوبي په منځ کي هم فرق شته هغه دادی چي د نيمکو په منځ کي ټکۍ رالويږي، اود لوبي په منځ کي ټکۍ نه رالويږي بلکي عليحده د لنډو لنډو مصرو بندونه لري، سرئې د نيمکۍ په شان وي او په منځ کي ئې د ټکيو په غير نور بندونه راوړلي شي او دهر بند آخره مصره ئې د مطلع سره په قافيه کي موافقه وي او دمطلع هغه لنډه مصره هم ورسره تکراريږي .

دلوبي نمونه داده:

د حکيم جاني خلك ډېر ډېر صفت کوي

توري سترګي خاري

حکمه ئې سيند ته کړه ګزاره

بيا يې پري تيري کړه انباره

چي راو نه وځي دوباره

تقدير له ګوره چي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

اوبو، اوبو کړه سرسري

توري سترګي خماري

(10)سندري:

دا تسمیه یا دا نوم هم په پښتنو کي مشهور دی، او اکثر پښتانه ئې استعمالوي سندري هم لکه د بدلو یو عام نوم دی، او کمه یوه خاصه نوعه نه لري د سندرو او د بدلو فرق صرف دومره دی چي دبدلو اطلاق په یوه اعتبار سره د سندرو نه هم عام دی ځکه چي سندري یوازي د ښځو آوازونو او بدلو ته وایي، او بدلي د نارینه وْ آوازنو ته هم وایي، او د ښځو هغې ته هم ، د سندرو اصطلاح یوازي په مهمندو او باجوړ کي وجود لري، او په بل محیط کي دا اصطلاح دومره مروجه نه ده، څنکه چي د کندهار خلك د ښځو آوازونو ته بدلي وایي اود نارینه وْ آوازنو ته غزل وایي دا رنګ دا خلك د ښځو آوازونو ته سندري واي او د نارینه وْ هغې ته یا بدلي وایي او یا لوبي، د مهمندو په محاوره کي داسي ویلی شي چي ښځي سندګري وایي او داسي نشي ویلی چي فلاني ځایکښي سړي سندري وایي.

مشترك اقسام:

دا اقسام د عربي او پارسي او پښتو په منځ کي مشترك دي او د عربي او فارسي رنګ پرې پروت دی، لکه : مخمس، مسدس، مستزاد، یا داسي نور چي په پښتو کي ویل شویدي، دا نوع اشعار یا دا تسمیه په عامو پښتنو کي نشته، او نه مخمس او مسدس پېژني، بلکي دا نومونه د پښتو ځیني ادیبانو د بلي ژبي نه پښتو ته راګډ کړیدي:

(1)مربع:

مربع یوداسي شعر دی چي د وزن او آهنګ په لحاظ د غزل یا د رباعي په رنګ دی، مګر فرق ئې د قافیې او د یو مخصوص اسلوب په واسطه سره کېدای شي، هغه دادی چي مربع د اول څخه تر آخره پوري څلور څلور مصرع، یعني دوه دوه بیته ویلی شي او لومړۍ څلور واړه مسرۍ په یوه قافیه بناء کیږي، او وروسته به بیا دری مسرۍ متحده القافیه او څلرمه به ئې د اول بند په قافیه سره ویلی شي، دا سلسله به په دې ډول تر آخره پوري جاري وي،

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

مګر د مربع د ویلو طریقه داده : چي کم وخت چي څلورمي مسری ته را ورسیږي نو هغه اول بیت هم ورسره تکرار شي. خوشحال خان ختټك وایي:

1

دریغه بیا مي دوه په دوه ویلی راز وي

لا یو رازویلی نه د بل آغـــــــــــاز وی

ستا له لوري واړه ناز له مـــا نیاز وي

په مزه مزه خواره ویل باز بــــــــاز وي

2

همیشه په هغه خوي کښي چي دي خپل وْ

هغه خیال چي دي د زلفو د اور بــــــــل وْ

دا خسته خاطر مي هسي لکه تــــــــــل وْ

فراغت بېغمه تا سره دم ســـــــــــــاز وي

3

چي به تا پیاله د میو راکـــــــــــــــــــــوله

ستا د شونډو د بوسې سره مي چښـــــــــــله

زه مست وي ته هم مسته لایعقـــــــــــــــــله

می خوری دي په سر تور سر ګریواني واز وي

4

له همه واړه عالمه ئې ورتـــــــــــــــــېرلی

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ستا له لاسه زما دم باده خــــــــــوړلی

صراحي راته خندا کړي شمـــــــع ژاړي

په جهان کي خو دا دوه ټوکه انباز وي

5

ښه آواز که ډېر دبربط د موسيقار دی

يا د جنګ د مغني يا د مزمار دی

د رباب د چاري تار يا دبل تار دی

مه وي دا ستاد جراو وښو آواز دی

6

د وصال په کـــامرانۍ مي دسترس وي

لـــــــــــکه وه تر هغه مينه يو په لس وي

په نيکخوا باندي ښادي هوا هوس وي

په ډېر غم کـــي چهره زرده د غماز وي

7

چي يې وليدی د يار په خط وخال کي

په هزار رنګه خوښي ئې په وصال کي

هومره غم بېلتانه کېښود په خوشحال کښي

مه بېلتون وي مه ئې دا سوز وګــــــــداز وی

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(2)مخمس:

مخمس د وزن او د آهنګ په حيث د مربع سره هېڅ فرق نه لري، بلکي يو شی دي مګر صرف فرق ئې دومره دی چي مخمس د پنځو مصرو يعني د دوه نيمو بيتونو څخه شروع کيږي، دا رنګ د مخمس پنځه اولي مصرۍ هم په يو قافيه سره ويلي شي، او وروسته به بيا د هر بند څلور مصرۍ پخپل مينځ کښي په يوه قافيه سره راځي او پنځه مسره به ئې د اول بند په قافيه سره ويلی شي دا سلسله به تر آخره پوري چاري وي د مخمس نمونه داده، خوشحال خان خټك وايي:

و عاشق ته دوه قدمه بحر وبر دی

نه ئې ګرد په لمن پروت نه دامن تر دی

په فرياد ناري وهي په نارو سر دی

چي د عشق په ګرانه لار کښي ډېر خطر دی

هر قدم چي پکښي اخلې ډار د سر دی

عاشقان د ستا د خولې په جامي سپيني

قلندر دی نه لباس جامې رنګيني

اندرون مي واړه پرشه درست په ميني

که سينه مي سوه چاك کړي وبه ويني

چي مي ستا له غمه ويني درست جګر دی

نتيجه ئې سوړ سوړ آه سپيني اوبه وي

آبله دننه زړه لمبه ئې سره وي

مشقت مي هم په ځان هم مي په زړه وي

زه خبر نه يم له عشقه چي عشق څه وي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

هومره اورم چي له حسنه ئې اثر دی

د بلبلو خوشحالي وي په گلزار کي

د عاشق د زړه خوښي وي په دیدار کي

ځو به عمګرتېروم په انتظار کی

صبر مه غواړه له ما دعشق په کار کي

جو دانه صبر په ما باندي لوی غر دی

اول مینه د یوسف و زلیخا وه

بیا د پسه د مجنون او د لیلی وه

د هغه پسه د وامق او د عذرا وه

عاشقي لا زه ته نه وْ چي پیدا وه

نه چي ما اوتا ګډ کړی دا هنر دی

که پلو له مخه لیري محبوبا کا

بیدلان به پروانه په خپل لقا کا

تل له ماسره فتنې جنګ و غوغا کا

خو ځما طالع ښه نه دی یا جفا کا

ګنه کوم یو په وفا تر ما بهتر دی

یو زمان مي خالي مه اوسه له خیاله

په خوله ګونګ اوسه د عشق له قیل وقاله

په ناله دي که بتر شي تن تر ناله

د عشق غم له خلکو پټ لره خوشحاله

څه ئې پټ کړم چي عالم ځیني خبر دی

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(3)رباعي:

دا رباعی دپښتو د مخصوص رباعي سره فرق لري، دلته د رباعي اطلاق پر دوو بیتو باندي کیږي، رباعي خامخا څلور مسرۍ وي د رباعي د اول بیت مسرۍ په قافیه کي د یوبل سره برابر وي او د دویم بیت دویمه مسرۍ ئې بیا د اول بیت سره په قافیه کي شریکه وي درباعي نمونه داده، خوشحال خان خټك وايي:

زه دي کباب کړم، خداي دي کباب کړه

غلیم خو نه یې څه خوحساب کړه

نه دي وفا شته ، نه دي جفا شته

ناکسه درومه خدای دي خراب کړه

یو چي ډېر خوري سوګندونه

بل چي ډېر کاندي پورونه

آشنايي ورسره مه کړه

د بې پت دي دا خویونه

ښکلي دلبره د ښورلس کالو

خوله یې خوشرنګه حقه د لالو

راغله ژر ولاړه زما زړګی ئې

یو ووړ په دواړو سترګو ملالو

(4)قطعه:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

قطعه په وزن او آهنگ کي د رباعي په شان راځي، مګر فرق دومره دی، چي رباعي د دوو بيتونو څخه زياته نه راځي او قطعه دوه بيته هم وي او د دوو بيتو څخه زياته هم وي او بل فرق دادی چي د قطعې د اول بيت اوله مسره د دوهمی مسرۍ سره په قافيه کي برابره وي د قطعې د دواړو بيتونو دويمي مسرۍ په قافيه کي سره موافقي راځي، قطعې ته قطعه ځکه وايي، چي دا د غزل يا قصېدې يو ټوټه ده، د قطعي نموني دادي خوشحال خان ختك وايي:

چا په وخت د ځکندن ووې مجنون ته

وخت آخر دی په زړه ياد ولره خدای

ده وې زړه مي د ليلی په يادو پور دی

پکښي نشته دی د نورو يادو ځای

انديښنه که په غګره کېږدي

غر به هم لکه وښته کا

خوار سړی ملامت نه دی

که په غم کښي ځان اوبه کا

چي هاتيان ساتې پيدا که لويه خونه!

چي هاتيان پرې ننوزي هسي ور

کيدړ هر چرته خپل وخت ساعت بدل کا

لوی ځنګل بويه زمري لره يا غر

(5)مسدس:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

مسدس هغه شعر ته وايي چي هر بند ئې شپږ شپږ مسرۍ وي او د اول بند ټولي مسرۍ ئې په يوه قافيه ويلي شوي وي او بيا د هر بند شپږمه مسره د اول بند دقافيې سره موافقه وي، کله د مسدس اطلاق په هغه نظم هم کيدای شي چي څلور مسرۍ ئې په يوه قافيه وي او دوه مسرۍ ئې په بېله قافيه ويلي شوي وي د مسدس نمونه داده، خوشحال خان ختړك وايي:

مه کړه رخ دي نه دی د غمزې په تېغ خونونه

خون د عاشقانو خون بها لري لکونه

ته چي راښکاره شې په وربل اينښي ګلونه

نر ناحقه لافي د ښايست کا نوري جونه

ته چي په ګلرنګه جامو درسته شې ګلګونه

سرې لمبګې کړې بلي د حيران عاشق په خونه

خوله دي غونچه ګل ده تيارېږي شګفتن ته

تور بانړو نېزې لري د زړونو و شفتن ته

مه پرېږده زلفين په عذارو آشفتن ته

ورځ د عاشقانو نژدې کيږي و خفتن ته

ته چي پلو واخلې د جمال و تن ته

ولي هسي کار کړې چي بې اوره سيزي زړونه

ورځې دي محراب دي د عاشق ورته سجود دی

مخ دي سپين کاغذ دی دا خط ښکلی پرې ودود دی

خال دي چي د ورځو په پيوند باند نمود دی

واړه د آهونو په لوګيو تور کبود دی

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

درست دی سر ترپایه نندارہ سرہ وجود دی

ونه د جائفلو واړه ګنج وړی ویغونه

ناز دی عاشق کش وْ، اوس دي خال باندي زیاتی شه

رنګ دي وداني کا خوي دي خیر په وېراني شه

تا ګیسو پرېشان کړه درسته جهان په پریشاني شه

تا چي مخ ښکاره کړ، درست جهان په حیراني شه

خلك ځان ځاني شه د خپل ځان په آساني شه

څوك دی چي به اخلي دخوشحال ختك غمونه

(6)مثنوي:

مثنوی هم د شعر د انواعو یوه نوعه ده، او د شعر په انواعو کي دا نوعه ډېره عامه او آسانه ده، مثنوي هغه نظم ته وایي چي هر بیت ئې په جدا جدا قافیه ویلی شوی وي، او هر یو بیت ئې مقفي وي، د مثنوي بیتونه د قافیې په لحاظ د یو وبل سره هیڅ ربط نه لري بلکي هر یو متفاوت او په بېله بېله قافیه وي، دمثنوي تعداد څه معلومه اندازه نه لري، په هره اندازه لږ وي که ډېر د مثنوي اطلاق پر کیږي، د پښتو ځیني کیسې او حکایتونه، رومانونه اکثره په مثنوي کښي لیکل شویدي، د مثنوي یو بیت ته فرد یا بیت وایي د مثنوي نمونه داده.

خوشحال خان وایي:

د هر چا سره چي یو نفس قرین شوم

د هغه له خویه بویه په زړه شین شوم

زړه مي خوښ په هیچا نه شو په عالم کښي

له عالمه سره زیست کړم په ډېر غم کښي

خود سود له مخه څوك راسره یار شو

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

چي ئې خپل مقصود پوره شو نو ويزار شو

هر چي تا سره ياري کا نه ياران دي

همګي واړه لړم دي يا ماران دي

زامن واړه د زړه رنځ د خپل بابا دي

لوڼه ګُل د زړه ژوري د ماما دي

که دي يار دی که دي خېښ دی که دی ورور دی

دخپل ځان دی د خپل سود دی د خپل کور دی

تش د خولې لباس مباس دی سره کيږي

د هر چا خاطر خپل سود وته پر کيږي

د راحت په وخت سل لافي د ياری کا

د محنت ساعت چي راسي ويزاری کا

(7)قصيده:

قصيده هم د شعر يوه پراخه نوع ده، په قصيده کي اوږده اوږده مضامين ويلي شي د وزن او د آهنګ په حيث قصيده د غزل مرتبه لري او ټول قصيدې قافيه د اول بيت په مسرو بناء کيږي، قصيده په هره ژبه کښي عليحده انداز لري، په عربي کښي د لسو بيتو څخه په پورته ټولو ته قصيده ويلى شي او په پارسي کښي قصيده د پنځه ويشت بيتونو څخه کمه او د يو سلو اوياو نه زياته نه وي او په پښتو کي د شپاړس او لس بيتونو څخه کمه او د يوسلو اويا وْ نه زياته نه وي، خوشحال خان په خپل دېوان کي قصيدو ته لويه حصه ورکړې ده او په پښتو کي ئې ادا نوعه ډېره پراخه کړېده، د قصيدې نمونه داده، خوشحال خان وايي:

قصيده

(8)ترجيع بند:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ترجیع بند داسي اشعارو ته وايي، چي د غزل په طور پنځه یا اووه بیته وویل شي، او وروسته بیا شپږم یا اووم یا لسم بیت په بله قافیه راوړلی شي چي د اولو بیتونو نه په معنی کي هم مختلف وي، او په قافیه کي هم، او بیاپه دې ډول دهرو پنځو یا اوو یا نهو بیتونو څخه وروسته هم دغه بیت تکرار شي په ترجیع بند کي هر یو بند اکثره طاق راځي یعني یا پنځه او یا اوه، یا نهه، بیته وي، مګر سره ددې هم ددې پوره تخصیص نشته، کله د ترجیع بند بندونه جفت هم وي لکه چي په دې مثال کښي معلومیږي. د ترجیع بند بندونه غالباً د پنځو او لسو بیتو په مینځ کي وي اګر چي د خوشحال خان په دیوان کي تر نولسو بیتونو پوري هم یو یو بند راغلی دی:

ترجیع بند ستا دلوري که هزار جور وجفا وي

له عاشقه به په سل رنګه وفا وي

په عاشق باندي معشوقه عنایت کا

ستا مدام په عاشق باندي عنا وي

ښه ما ومنل چي ته بې حد ښکلا یې

په جهان به کم څوک تا غوندي ښکلا وي

ولي خدای چي ښه جمال وچاته ورکا

نه په دا چي دی بې مهره کبریا وي

که قضا په ما زړه سوی کا هم به ومرم

که یو څو ورځي جنګ او فتني دا وي

که تل زما سره غوغا جنګ و جفا کړې

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه یم

په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه یم

Downloaded from: ketabton.com

2

زه چي تل ژړا زارۍ کوم وتاته

ته هم کله کله غوږ وګوره ماته

دا همه واړه زما د بخت اثر دی

ګنه تا کله ترخه ویل وچا ته

چي په حسن و جمال تر نورو زیات وي

په هغه باندي د زړه مینه وي زیاته

که جفا کړې که ستم کړې که عتاب کړې

هر څه ستا پر ما خواږه دي تر نباته

زه چي ومرم څه به بل سره جفا کړې

جګي جګي لا ژوندی یم ستا جفا ته

ستا په کوی کي لکه پروت یم پروت به اوسم

عهد قول زما هم دا دی تر مماته

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه یم

په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه یم

3

د رقیب په ویل مه وژنه ما یاره

د یارۍ حق په تا ګنم بې شماره

که مي وژنې بل ګناه په ما ثابت کړه

چي را ښه د رقیب زړه نه شي یکباره

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

که زه ستا له لاسه ومرم بختور یم

خو وینا ده د رقیب په ما د شواره

ستا د مخ محبت هسي په ما ډېر دی

لکه مینه د بلبل په ګل بسیاره

تل جفا د ښایسته وْ سره مل وي

په جهان کښي هیڅ ګل نه وي بېله خاره

که ته هرڅه جفا کار او دل آزار یې

زه "خوشحال" به دي لاړ نه شم له دلباره

ستا د در په خاورو پروت بېقدره ښه یم

په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه یم

(9)ترکیب بند:

ترکیب بند هم د ترجیع بند غوندي قاعده لري چي پس د هر یو بند نه یو یو بیت د فصل په تور راوړلی شي، مګر فرق صرف دومره دی چي په ترجیع بند کي هم هغه یو بیت فاصل واقع کیږي چي دمعنی او قافیې په لحاظ پکښي څه تغیر نه وي او په ترکیب بند کي بېل بېل بیت فاصل واقع کیږي چي هم په معني کي د یو بل نه جدا وي او هم په قافیه کي د ترکیب بند نمونه داده، خوشحال خان ختك وایي:

دل آرامه که دما د درد دوا کا

سکه اول دی د مهر دوا راکا

د دلدارو هوادار له در او دوکه

دما دم له اه سرد سره واوا کا

د وصال سودا سودا د سر ومال ده

هر ګدا کله دا سود او دا سودا کا

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د آدم آل اولاد سره کل مکر

که د دور رسم هم داوْ اوس هم دا کا

درومه درومه گله مه کوه له درده

کله کله درد هم مراد اداء کا

د ملوکو مهر وگوره له اصله

کله دوی د مردمراد ورکړه له وصله) 10(

2

تا چي کړي له هر چا سره ياري ده

ښکاره کړي دي له ياره طراري ده

ته چي ځان گڼي دلداره اي دلداره

کله چا له تا ليدلي دلداري ده

ستا دقهر طاقت هيڅ راسره نشه

راشه قهر له زړه لېري که زاري ده

ترکيب بند

دا چي کله عاشق خاندي کله ژاړي

دا ئي تللي له خاطره قراري ده

که سر ښندنه گرانه تر هر څه ده

چي له ياره سر ساته شي اغياري ده

ته چي سر ساتې له ياره اغياري کړې

شيرين ځان تر آشنا ځار کړه که ياري کړې

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

3

زه زائر يم ځانه ستانه تل تر تله)11(

تر تا ځار شم ځانه ډېر ښه ئې تر بله

چي د غم په گزه دي زه زهير شهيد کړم

تل تل خانده ! تل تل خانده ! ته قاتله!

چي تل تل په قهقه خاندې زهيرېږم

چي ئې ترخه تويوي دخوږو تله

يو په شله ښايسته تر جونو خانه

تا به ستايم تابه ستايم يو په شله

ته جانان تر وتازه تر نسترن يې

زه زهير خسته جليا يم تر بلبله

تر بلبلي جليا زه زهير خسته يم

چي بلبله په غوغا زه فم بسته يم

(10)مستزاد:

مستزاد هم د اشعارو يو نوعه ده مستزاد هغه شعر ته وايي، چي يوه مصرع ئې اوږده وي او بله يې لنډه وي، د مستزاد هر يو دغه لنډه مصرع په آخر کښې لري، لکه دا چي ورباندي زياته کړي شوي او مستزاد هم ورته په دې نسبت وايي. د مستزاد اول بيت چي په هره قافيه وويلی شو هغه نو داسي دی لکه دغزل يا د چاربيتي سر، چي د هر بيت نه وروسته دويم بيت، به هم په دغه قافيه سره تکرارېږي د مستزاد نمونه داده:

مورِ پښتانه يو ، د غيرت په ځای کي سر ورکوو هم مال و زر ورکو

همدارنگه نور بيتونه.

(11)مسبع:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

مسبع یو داسي شعر دی چي هر یو بند ئگي اوه مسریۍ وي، د مسبع اول بند یعني اوه اوه مسرۍ په یوه قافیه سره ویلی شي او ټولي مسرۍ به په قافیه کي یوتر بله برابري وي. د مسبع قافیه په اول بند شروع کیږي، اول بند چي په کمه قافیه شروع شو نو د مسبع قافیه به هم هاغه وي او د هر بند په آخر یعني په اومه مسره کي به هم دغه قافیه تکراریږي.

(12)مثمن:

مثمن هم د مسبع په طرز یو شعر دی چي په قافیه او لهجه او وزن کي د مخمس خیلو سره ما به الافتراق نه لري. په کم وزن او آهنگ چي مسبع او مسدس او مخمس راتلی شي په هغه وزن او آهنگ مثمن هم راتلی شي، صرف فرق دومره دی چي د مسبع بندونه اوه اوه مسرۍ او د مثمن بندونه اته اته مسرۍ وي.

(13)معشر:

دا نوعه هم د مثمن او مسبع په شان یوه نوعه ده، د وزن او آهنگ په لحاظ ددې دواړو سره څه فرق نه لري، په کم وزن چي مثمن او مسبع راځي په هغه وزن معشر هم راتلی شي د معشر هر بند لس لس مسرۍ وي. د معشر قافیه په لسو مسرو بناء کیږي، د معشر نمونه د خوشحال خان له دېوانه داده:

جلوګر ئې خط وخال وي خوش خرم د یار په حال وي

لمن لیکونه

.1المعجم فی معائیر اشعار العحم 20 مخ

.2علم الادب یسوعي لومړی جز 360 مخ

.3علم الادب یسوعي لومړی جز 360 مخ

.4دخلیل وفات په 174 هـ (791 م) کي واقع شویدی

.5علم الادب ا. ج. 360 مخ

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

6.المعجم فی معائیر اشعار العجم 23،24 مخ

7.المعجم فی معائیر اشعار العجم 35 مخ

8.ددې قسمت مهمه برخه صديق الله رښتيت له مقالو څخه د کابل د 1318 کال په کالنۍ کښې نشر شوې اقتباس شوې ده. "بېنوا"

9.د ژوند مجله ، منطبعه دهلي

10.په دغه بند کې غير منقوط صنعت هم شته

11.په دې بند کې هم يو لفظي صنعت راغلی، يعني يو تورى ټکي لري او يونه.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د لیکني اصول

د لیکني لنډ تاریخ:

د زړه د راز د څرګندولو دپاره خبري پیدا شوې، مګر د انسانانو د یو بل د ارتباط په اثر یوازي خبري کافي نه وې، ځکه چي دوو انسانانو که یو د بل په غیاب کي خپل ارتباط سره ساتلای او غوښتای ئې چي یو بل ته د زړه راز ښکاره کړي، کومه وسیله په منځ کي نه وه، نو له دې وخت څخه لیکني ته ضرورت پېښ شو نو وار دواره یې د هرشي شکل سره له ځینو مخصوصو علامو لیکه یعني د انسان له شکله به ئګې د انسان مفهوم اخیست او د غره له شکله به ئې د غره مفهوم. همداسي نور شکلونه ، مثلاً مصریانو د کور دپاره داسي یو مربع شکل لیکه:

مګر په دې صورت انسانان له ډېرو مشکلاتو سره مخامخ شول ځکه چي د هرفعل دپاره ئې باید جلا جلا شکل ټاکلی وای، نو په دې نسبت ئې دخپلو آوازو دپاره اشکال وټاکل چي اوس ئې موږ توري بولو، او مقطعه و حروف ئې جوړ کړه او دهر مطلب دپاره به ئې یو حرف وضع کاوه) .1(

د خط لومړني مخترعین فنیقان دي چي ورو ورو بیا نورو معاصرینو هم اقتباس او زده کړه (2) چي له هغو څخه پخواني یونانیان او آثوریان بیا د یوناني له اقتباسه یعني له پخوانۍ لاتیني څخه د فرنګ او اروپا خطونه تشکیل شوه، او آثوري حروفو څخه بیا د مشرق ټول لیکونه لکه د عرب، نیونس، مصر، مراکو، سودان، عراق پارس، افغانستان او نور پیدا شوه (3) وروسته ئې د ډېر زیار په نتیجه کي تکمیل وموند او پای یې دغه چي وینو ئې.

املاء:

املاء په لغت کي مهلت ورکولو،ځنډولو، او ډکولو ته وایي او په اصطلاح کي دې ته وایي چي یو سړی یو لیك بل ته وایي او هغه ئې لیکي او کله پر هغه لیك هم اطلاقیږي چي یو سړی یو څه وایي او بل هغه ویل لیکي) .4(

د املاء په زده کړه کي ددې شیانو مراعت ضروری دی:

(1)د کلمو صحیح تلفظ:

لیکونکي ته باید د کلمې صحیح تلفظ معلوم وي، چي دلیکني پر وخت غلط نه شي، ځکه چي په هره ژبه کي لږ یا ډېر لیکل او د عامو خلکو تلفظ توپیر لري خصوصاً په اروپایي ژبو کي مثلاً : په پارسي کي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(آب ته "او" خواب ته " خو") وايي، او د "من چه ميدانم" پر ځای "مچم" وايي يا په پښتنو کي د " نه يم خبر" پر ځای "نيخه" استعمالوي يا نور داسي.

نو که ليکونکي ته د لغت صحيح تلفظ څرګند وي او څه چي وايي يا ئې اروي هغه وليکي دا کومه املائي غلطي او اشتباه ځيني ښېله شي، ځکه چي په ليك کي د ګرامري اصولو مراعات لازم دی.

(2)د کلمو نښلول:

د کلمو په نښلولو کي بايد ډېر دقت وشي، داسي نه چي يوه بشپړه کلمه د يوې بلي بشپړي کلمې سره ونښلول شي دا غلطي علاوه پر دې چي د املاء له اصولو مخالفه ده اکثراً د کلمې معنا هم اړوي مثلاً : "نه وي" چي د "نباشد" معنی لري کله يو ځای وليکل شي "نوی" د "نو" په معنی ورکوي يا مثلاً يوه بشپړه کلمه له بلي سره ونښلول شي لکه "ټولو ګړی" ځکه چي ټول ځانته کلمه او "وګړي" ځانته کلمه ده مګر ټوليمشر چي د ټول او مشر څخه يوه کلمه ده ترکيب شوېده بايد يو ځای وليکل شي دا ځکه چي دلته ئې دريم مفهوم پيدا کړيدی (5) يا داسي نور مثالونه.

(3)د پښتو مخصوص توري:

د پښتو د مخصوصو تورو د اشکالو ځای پېژندل او د هغو مراعات کول دي، اکثر ليکونکي د "ځ" او "څ" فرق نه کوي همدارنګه د "ږ" او "ژ" فرق ته ملتفت نه دي کله لا د "ز" او "ځ" پر ښېلوالي نه قائليږي مګر دا فرقونه خورا ضروري دي که ونه شي معنا غلطيږي مثلاً د پښتو د مخصوصو تورو په ليکلو کي داسي اشتباهات پيښيږي:

ږ:

دا توری دوه تلفظه لري بلکي کله کله پر درو لهجو ويل کيږي " ږ" چي يو رقم د " ژ" ډبل آواز دی چي دا تر غزني پورته خوا لهجه ده، بل "ګي" چي د کابل کښته خوا لهجه ده او دريمه لهجه د " ګ" او "ږ" ترمنځ لهجه ده چي دلوګر شاوخواته ده. نو ليکونکي بايد پخپل ليك کي ددې توري ځای وپېژني او هغه د پارسي په "ګ" ونه ليکي که نه وي معنی ئې تغير مومي مثلاً : " لړېدل" د "کم شدن" په معنی او "لګيدل" د "چسپيدن" يا د "ګرفتن" په معنی راځي بايد سره ښېل وي، په تلفظ کي څه فرق نه کوي په هره لهجه چي وي مګګګر په ليکلو بايد يو شکل وي.

همدارنګه ځيني زلمي ليکوال د " ږ" او " ژ" فرق نه کوي د "ږېږي" پر ځای " ژيره" ليکي د " کوږ" په عوض " کوژ" ليکي چي دا هم لويه غلطي ده.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ښ:

دا توری هم تقریباً درې تلفظه لري چي يو "ښ" بل "خ" او بل ددې دوو تورو ترمنځ يوه لهجه ده.

په دې توري کي هم اکثر ليکونکي اشتباه کوي څوك د "ادم" پر ځای چي عربي کلمه ده " ښادم" ليکي او څوك بيا د "ښندل" په عوض چي د نثار کردن په معنی دی "خندل" چي د خنديدن په معنی دی ليکي. مثلاً : خندل او ښندل، ښور او خور،پوښ او پوخ، پښه او پخه او داسي نور.

څوك لا دا توری په شين ليکي اوتلفظ کوي مگر دا هم غلط دی مثلاً : خندل ، ښندل ، شندل . درې سره جلا جلا معناوي لري

همدارنگه : ښور ، خور، شور بېل بېل دي. نو ځکه پر ليکونکي ددې توري د ځای پېژندل او پر خپل ځای استعمالول لازم دي.

ځ:

چي تر " ز" لږ شانته دروند ويل کيږي ددې توري بايد له "ز" څخه فرق وشي بعضي ليکونکي ئې نه کوي. مثلاً : "زما" او "ځما" دواړه په "ځ" ليکي او دا ئې خيال دی چي هر ځای "ز" وي هغه "ځ" ليکل کيږي ، مگګر دا عقيده غلطه ده، " ز" خپل ځای لري او "ځ" خپل ځای. مثلاً : " زه" د من په معنی "ځه " امر دی يعني "برو" يا ځر او زر يا ځوږ او زوږ يا نور...

څ:

دا توری هم اکثر زلمي ليکونکي له "س" سره ګډوي اوعقيده لري چي "س" او "څ" فرق نه لري،مگر اشتباه کوي هم په تلفظ او هم په استعمال کي فرق لري مثلاً "څوك" او "سوك" په يوه معنا نه دی همدارنگه "څا" او "سا" "څر" او "سر" او " اوڅار" او "اوسار" يوه معنا نه لري يا نور...

ډ:

دا توری هم چي دانگليسي (D) اواز لري اکثراً د "دال" سره مشتبه کيږي او ځيني زلمي ليکونکي چي هر ځای "دال" ويني " ډ" ئې ليکي مثلاً : په ډېرو ځايو يا اخبارو کي وينم چي " خرگند" څرګنډ ليکي او دا غلط دی. په پښتو کي "د" هم شته او "ډ" هم، او خپل خپل ځايونه لري مثلاً : "رډ" او "رد" "ډم" او "دم" ډډ او دد، ډډه

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

او دده ډېر فرق سره لري.

ړ:

ددې توري ځای هم باید د "ر" څخه جلا وپېژانده شي هم په تلفظ او هم په معنی کي فرق لري مثلاً : موړ او مور، چاړه او چاره، پړ او پر ،خوړ او خور، یا نور داسي...

ټ:

دا توری هم چي د انگلیسي (T) آواز لري له " ت" څخه هم معناً او هم لفظاً جلا دی او دواړه په پښتو کي شته مثلاً : پټ او پت، سټ او ست، کت او کټ، ټول او تول یا نور داسي...

ڼ:

د پښتو دا نون هم د مشترك او عمومي نون څخه فرق لري او په غُنه ویل کیږي او داسي آواز لري لکه : "ړ" او "ن" چي سره یو ځای اداء شي ددې توری یو خصوصیت دادی چي هیڅکله د کلمې په سر کي نه راځي، او د نون سره هم معناً او لفظاً فرق لري مثلاً : باڼه او بانه، کاڼه او کانه، چڼه او چنه او نور...

(4)د "ی" د اقسامو پېژندل:

په پښتو کي د "ی" لیکل دا شکلونه لري:

الف : معروفه "ی"

لکه خپلوی، ورور گلوی، دا "ی" بې له کومي نښې لیکله کیږي.

ب : مجهوله "ې"

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ددې تورى شكل لومړى چپه "يا" وه چې اوږده لمن ئې درلوده مگر ښنگه چې دا شكل كه د كلمې په منځ كې راشي اشكالات پېښوي، نو "ې" يعني معروفه يا ته دوه ټكي سرپر سر ورکړه شوه چي په منځ او آخر کي يو شان وي او دا تورى اوږد او كشاله وايه كيږي لكه: نارې، غلبلې، مېلمه، مېرمنه يا نور...

په ليكلو كي د معروفي او مجهولي "يا" فرق په كار دى كه نه وي معناً غلطيږي مثلاً : خاندي (معروفه ى) خاندې (مجهوله ې) معناً فرق لري، يو غائب او بل مخاطب فعل دى، يا لكه : مستى او مستې، مينه او مېنه...

ج : تانيثي "ۍ"

دا "ۍ" په آخر كي يوه كوچنۍ "لکۍ" لري چي د نورو ياگانو سره ئې فرق وشي لكه : چوکۍ، خولۍ، ډوډۍ، نجلۍ او نور...

د : ثقيله " ئ: "

ثقيله (ئ) هم د تانيثي يا په شان ثقيله اداء كيږي مگر په ليكلو کي ئې شكل فرق كوي يعني په آخر يا پر سر همزه لري مثلاً : راغلئ ، ځئ، چي دا اكثراً د جمع مخاطب په آخر كي راځي.

ــ (5)د تنقيط د علامو پېژندل:

د تنقيط اصول ددې دپاره دي چي د ځينو اشارو د راوړلو په واسطه د كلمو يا جملو خصوصي روابط يا جلاوالي ښرگند شي، دا اشارې عموماً يوولس دي:

ــ (1)وير گول:

يا چپه واو (،) چي يوه لنډه او مختصره وقفه راښيي، دي ته فاصله او سكته هم وايي، او ددې علامې د استعمال ځايونه دادي:

الف : د يوې جملې د مشابهو قسمتو دجلاوالي دپاره يعني اسمونه، فعلونه، صفتونه، او نور لكه دا چي : "راغلل، ولاړل، هيڅ ئې ونه كړل) "6.)

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ب : تر هغو کلماتو وروسته چي د التفات په صورت راغلي وي یعني بل ځانته ملتفت کوي مثلاً : " زما ورونو، یو له بله مه بیلیږئ) " ! 7(

ج : د عاطفه واو په عوض مثلاً : " زه، ته ، دی او هغه ټول پښتانه یو" مگر دلته دا نکته باید ذکر شي چي د وروستنۍ عاطفې پر ځای باید پخپله عاطفي توری "او" راوړه شي.

تبصره:

په اروپایي ژبو کي ویر گول د راسته (و) شکل لري مگر په شرقي

ژبو کي ددې دپاره چي التباس پېښ نه شي (،) راوړه کیږي.

(2)کامه) :،(

دا علامه یوه منځنۍ وقفه ښیي چي د یوې جملې د شبیهو برخو د جلاوالي دپاره راځي خصوصاً هغه جملې چي دمخه د ویرگول په واسطه ویشلي شوي وي مثلاً : "ښه وکه، د خلکو به کست درکیږي ، تر هغه لا ډېر ښه وکه ، هغوی به هم ستا طرفداران شي"

(3)دوه ټکي: (:)

دا د شرح او بیانیي علامه ده او په دې ځایو کي راځي:

الف : تر جملې وروسته چي شرح ئې وروسته راځي لکه : احمد درې ورونه لري : محمود،مسعود، او مقصود.

ب : د هغي جملې تر یوې برخي وروسته چي د بل چا له قوله اخیسته شوي وي (8) مثلاً : لا هیڅوك نه شي ویلای چي : زه بالکل خوشبخته یم".

ج : تر هغي جملې وروسته چي دمخي جملې تشریح وي مثال : "پرېږدئ ، ناپوهان چي هرڅه وایي ودې وایي : پوهنه خپل قیمت نه بایلي) "! 9(

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د : د مخه یا وروسته تر یوه نمبر لرونکي بیان راځي، نوکه دا تعدادي بیان جمله شروع کړي او که ئې ختم. مثلاً : "د انسان د ژوند تاریخ په درو کلمو کي خلاصه کیږي : زیږیدل، زحمت لیدل، مړل" یا په معکوس صورت : " زیږیدل، زحمت لیدل او مړل : په همدې درو جملو کي د انسان د ژوند تاریخ خلاصه کیږي."

(4)استفهامیه : (؟)

دا علامه د پوښتني په پای کي راځي یعني د هغي جملې چي پوښتنه افاده کوي مثال : څه کوي؟ ولي ولاړ یې؟ څه وایي ؟.

(5)ټکی: (.)

دا علامه یوه لویه وقفه راښیي او تر یوې داسي جملې وروسته راځي چي کاملاً تمامه شوې وي مثلاً : "د وظیفې سره عشق د هغې ستړیا او زحمت سپکوي" .

(6)ندائیه: (!)

دا علامه د هري ندا په پای کي راځي او هم د هغو جملو په پای کي راځي چي مسرت، تعجب، تحسین، درد، دهشت او نور افاده کوي، مثالونه : "آ زلمیه !" یا دا "اوه !" "آفرین ! " "ډېر ښه ! څومره ښکلی دی !" یا نور...

(7)دوه قوسه: ( )

دا علامه معترضه هم بولي او د جملې له منځه د یوې یا څو کلمو د جلاوالي دپاره راځي چي دا کلمې د جملې د حقیقي معنا سره لزوم ونه لري. او ددې دپاره په جمله کي داخلي شوي وي چي کاملاً یو فرعي فکر په یاد کړي مثال : "په دې ورځو کښي لویه تبه (چي دا ئې پښتو نوم دی) د خوارانو په پېڅه ده."

(8)ممیزه یا دوه غبرګ قوسونه: " "

ددې علامې په منځ کي د بل چا اقتباس شوی قول راځي او کله

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

کله هم د هري اقتباس شوی ليکي په سر او پای کي راځي، مثلاً : ناپليون ويلي وه : " محال د لېونو د قاموس لغت دی."

(9)درې ټکي: (...)

دې ته د انصراف علامه هم وايي او د يو موضوع په پرېکړه او يا ناتماموالي دلالت کوي يعني ددې ټکو راوړل پر دې دلالت کوي چي ددوی پر ځای د ليك يوه لړ برخه پاته ده لکه : "ده چي ستاسي په باب کښي ... خير دا به سبا درته ووايم".

(10)خط کښ يا رابطه: (_)

دا علامه په څو ځايو کي استعماليږي:

الف : په هغه ځای کي چي يوې کلمې ته د بلي کلمې سره ربط ورکوي (10) لکه : هغه _ دغه ټول يو دي. يا شپږ _ اوه تنه راغله.

ب : د يوې کلمې څه توری چي په يوه ليکه کي او څه توري په بله ليکه کي راشي نو دا علامه د لومړۍ ليکي په پای کي يا ددوهمي ليکي په سر کي راځي (11) مگر دا په اروپايي ليکنو کي راځي په شرقي ليکنو کي د يوې کلمگې توري سره وېشل عيب دي.

ج : د هغو جملو په سرکي چي د محاورې په توگه وي يعني سوال او ځواب وي نو په دې صورت د "ده وويل" ځای نيسي. مگر شکل ئې لږ اوږديږي او په دې وخت کي نو فارقه علامه هم ورته وايي.

(11)تفريقيه: [ ]

کوم وخت چي د معترضه جملې په منځ کي بله معترضه جمله يا کلمه راوړه شي هغه ددې علامې په مينځ کي ليکل کيږي مثال:

"خوشحال خان خټك (خدای [ج] دې وبخښي) د پښتو پلار وْ.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

انشاء یا لیکنه:

انشاء د عربو په لغت کې ایجاد او نوی شي او اختراع ته وایي

(12)مگر په ادبي اصطلاح هغه لیك او بیان دی چې له خپله فکره ولیکل شي یا به بل عبارت هغه علم دی چې هر لیکونکی د هغه په مرسته کولای شي چې خپل افکار په ښه صورت د الفاظو په واسطه ښکاره کړي او له انشاء څخه اساسي غرض د نوي فکر او نوي مضمون پیدا کول او په ښو الفاظو کې مجسم کول دي.

د لیکنې شرطونه او محاسن:

په لیکنه کې باید لیکونکی د لاندې شرطو مراعات وکړي:

(1)تر لیکلو د مخه باید فکر وشي:

چې تاسې غواړئ څه ولیکئ؟ څه مقصد او غایه لرئ؟

(2)چې مقصد مو وټاکه:

اوس نو کولای شئ خپل لیك لکه وینا پر درو برخو وویشئ : مقدمه یا مدخل، بیان یا د مطلب افاده او خاتمه یا نتیجه.

(3)صاف او واضح لیکئ:

په لیکلو کې تر هر څه دمخه صاف او واضح لیکل ډېراهمیت لري او دې ته اصطلاحاً "وضاحت" وایي او وضاحت دادی چې په لیك کې هیڅ ابهام، التباس او خفا نه وي او لوستونکي بې له کوم اشکاله په پوه شي او دې مقصد ته رسېدل ډېرگران کار نه دی :

لومړی: داسې مفرد کلمات وټاکئ چې د خپلې معنا په دلالت کې ډېر روښانه وي .

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

دوهم : دا چي په یوه جمله کي ډېر آدات او روابط او عوامل رانه وړه شي د ضمیرونو تعدد او تشتت پکښي نه وي. معترضي جملې ډېري نه شي.

(4)په لیك کي باید صراحت وي:

او صراحت خو دمخه درته تېر شو چي په کلام کي د تالیف او ترکیب ضعف نه وي، د صریح او واضع تر منځ دا فرق دی چي هر صریح واضح وي مگر هر واضح صریح نه وي. لکه د عوامو کلام.

(5)حتی الامکان د الفاظو له تسلسل او تکرار څخه ځان ژغوري:

له حاجته زیاتي کلمې په لیك کي مه راوړئ، د کلماتو په تقدیم او تاخیر کي دقت کوئ، دې ته اصطلاحاً " ضبط" وایي.

(6)طبیعي اوسئ:

په لیکلو کي مو څو توان وي، د طبیعت مراعات کوئ، یعني حتی الامکان څه چي وایاست هغه لیکئ، ځکه چي تکلفي تعبیرات او ډېر لوړ اصطلاحات راوړل چي هغه هم ستاسي له مقصده سره په تکلف برابر شوی وي ډېر بد او مضحك ښکاري.

(7)وحشي او نامانوسی کلمې مه راوړئ:

نرم او پاسته کلمات چي په ژبه درانه نه وي استعمالوئ. ابوالفتح

بستي پخپل یوه شعر کي وایي:

"خپل کلام خپلي خوښۍ ته پرېږدی، زړه ئې چي هره معنی اوالفاظ خوښوي، پر خپل بیان هیڅکله زور او جبر او اکراه مه کوئ، ځکه چي د بیان په دین او آئین کي اکراه نشته (13)" دې ته اصطلاحاً "سهولت" وایي.

(8)په لیك کي باید د کلماتو انسجام وي:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

انسجام په لغت کي د اوبو جریان ته وايي او اصطلاحاً هغه کلام منسجم باله کیږي چي تعقید پکښي نه وي.

(9)د لیك معاني باید التساق ولري:

التساق د معانیو ټینګ اتصال او ارتباط دی چي بې ربطه معنی را نه وړه شي.

(10)لیك باید جزالت ولري:

جزالت دادی چي د سپکو او رکیکو معناوْ او الفاظو څخه قلم او ژبه وساتل شي، شریفي معناوي په وړو الفاظو کي راوړه شي، یعني هر کله باید د قلم عفت وساتل شي. مثلاً : نغرل او خوړل یوه معنی لري مګګر د یوه بده او د بل ښه ده.

(11)جملې باید لنډي لنډي وي:

مبتداء او خبر ډېر سره لیري نه وي.

(12)د هر مقصد دپاره باید خپله خاصه کلمه استعمال شي:

او همېشه د مرادف او نورو کلمو له منځه همدغه خاصه کلمه انتخاب شي.

(13)لیك مه اوږدوئ:

لیك دومره مه اوږدوئ چي ویونکی ستړی شي.

(14)ډېر مختصر هم مه لیکئ:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

دومره مختصر هم مه لیکئ چي مقصد فوت شي.

(15)ځنګه کلمې راوړئ:

په لیك کي باید هغه کلمې راوړئ چي د هغو په معنا ښه پوهېږئ.

(16)پښتو کلمې استعمال کړئ:

تر څو چي مو په وسه وي پښتو کلمې استعمالوئ، دا د هغي خبري مانع نه ده چي وحشي او نا مانوسي کلمې مه راوړئ.

(17)په علمي او فني ليکنو کي:

د هر علم او فن اصطلاحات پر خپل خپل ځای راوړئ.

(18)په ضميرونو کي دقت:

په هر ځای کي د "زه او ته" پر ځای "موږ" او "تاسي" مه راوړئ بلکي د ځايو په ټاکلو کي ئې دقت وکړئ.

(19)خارجي کلمات:

که په پښتو کي استعمالوئ د پښتو د قوانينو تابع ئې بولي.

(20)د ګرامري قواعدو مراعات کوئ.

(21)جملې بايد بې ارتباطه نه وي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د ليکني مواد:

ليکنه دوه مواد لري يعني ليکنه له دوو شيانو څخه پيدا کيږي : الفاظ _ افکار. دالفاظو بحث خو څه نه څه په املاء کي درته وويل شو، دلته به د افکارو په شاوخوا کي لنډه څېړنه وکو، دا قسمت د ليکني د فن اساس دی نو ليکونکي ته تر ليکلو دمخه فکري مواد پکار دي او فکري مواد له څو لارو لاس ته راوړل کېدای شي:

(1)د شخص د استعداد او سرمايې د لاري څخه چي دې ته انشاء يا ابتکاري انشاء وايي.

(2)د بل چا افکار اخيستل او دا هم څو لاري لري :

اول : دا چي په عاريه وغوښتل شي چي دې ته اقتباس وايي.

دوهم : دا چي دخپلي ليکني د دليل او شاهدۍ دپاره راوړه شي دې ته فضل او استشهاد وايي.

دريم : د بل چا شی په ځان پوري تړل چي دې ته غلا او سرقه وايي، دا هم فرق لري يوه داسي غلاوي چي بې له کوم تغيره د بل افکار حتی الفاظ واخيستل شي. دا د سپيني ورځي غلابولي او مرتکب ئې سپين سترګي غل دی. او بله داسي غلا چي شکل ته ئې لږ تغير ورکړی دی دوهم قسم غلا ته تقلب او غولونه وايي، نو په دې ترتيب مېړه او خوشبخت هغه ليکونکی دی چي له خپلو افکارو څخه کار واخلي او څه چي زړه ورته وايي هغه وليکي، په دې ځای کي مي د "سيدني" انګليسي شاعر يو شعر را ياد شو چي هلته دبل د افکارو د نه پېروۍ کول توصيه کوي دی غواړي خپل رښتينی عشق د غزل په صورت خپلي محبوبي ته وړاندي کړي چي په دې واسطه هغه دخپل زړه په حال خبره کړي او پر ده باندي مهربانه شي. نو په ښکلو ښکلو الفاظو پسي ګرځي په آخر کي وايي : "ټول هغه بديعي صنعتونه چي ذوق خوښول ما مطالعه کړل، ديوه او بل کتابونه مي وپلټل چي ګوندي ښکلي کلمات او تعبيرات پکښي پيدا کړم. کلمات په ډېر زحمت پيدا کېدل او هره کلمه د ذوق، لطف او انتخاب ته اړه وه، بديعي صنعت چي د فطرت اولاد وْ، په مطالعه او دقت کي لاس ته رانه غی، د نورو بحرونه او اوزان او د موسيقۍ نوټونه راته پردي او نا آشنا ايسېدل، قلم مي په غاښ کړ او شونډي مي وچيچلې، په دې وخت کي ذوق چيغه وکړه چي : اې لېونيه ! د نورو پېروي پرېږده ! خپل زړه ته وګوره څه چي زړه درته وايي هغه وليکه ! (14) که تل د نورو د افکارو پېروي وشي قوي استعدادونه هم له منځه ځي او بل دا چي د نورو د افکارو نقل ته انشاء نه شو ويلای ځکه چي دانشاګء په تعريف کي موږ ويلي وه، چي انشاء نوی فکر او نوی مضمون راوړلو ته وايي، نو ځکه ليکونکی بايد له خپلو مغزو او افکارو څگخه مرسته وغواړي او دهغو په مرسته څه وليکي.

ځيني زلمي ليکوال دا فکر کوي چي زه له ځانه فکر نه شم کولای ځکه نو د نورو افکار بايد واخلم مګر دا اشتباه ده، هر انسان د فکر کولو استعداد لري، په مشق او تمرين او مطالعه سره کولای شي خپل فکر وروزي او ورو ورو لوړ

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

شي او دا " چي څوك او څوك وائي د پخوانيو په شان فکر نه شو کولاي " دا هم کوم اساس نه لري، فرض کړو چي حقيقتاً هم موږ د پخوانيو په شان فکر کولای نه شو مگر هيڅ مجبور نه يو چي حتماً به هغسي فکر کوو، ځکه هره زمانه او هر وخت خپل مقتضيات لري پخوانيو د پخوا زمانې د احتياجاتو دپاره فکر کاوه موږ د نن ورځې دپاره فکر کوو نو ضرور به فکرونه سره جلاوي. د فکر د تقويت دپاره محسوسات، حافظه، مطالعه، دقت، او قضاوت ډېر خدمت کوي(15). مگر هو ! دلته بايد دا خبره هم وشي چي په علمي او فني او تاريخي مسائلو کي ليکونکي مجبور دي چي د پخوانيو د آثارو څخه به استفاده کوي او ځای ځای به هم د هغو قول د دليل او شاهد په توگه را اخلي او دخپلو نظرياتو د ټينگښت دپاره به ئې راوړي ليکن دا خبره نو دا معنا نه لري چي په داسي مسائلو کي به نو ليکونکی د بل چا افکار په ځان پوري تړي او يا به خپله نظريه په هيڅ نه راوړي بلکي ليکونکی بايد د هغو سم او ناسم، غلط او صحيح سره وسنجوي او سم له ناسمه جلا کړي.

(1)تصوير :

تصوير د عقلي صورتو ښودل دي چي دواقع سره مطابق وي (16) تر ليکلو دمخه ليکونکی بايد خپل هغه مطلب چي ليکي ئې پخپل ذهن کي سره وسنجوي او کلمات په خپل فکر وتلي مثلاً : که چاته خط استوي بايد دهغه مقام او حيثيت په فکر کي ونيسي او دهغه د شانه سره سم کلمات پيدا کړي که مشر وي د مشرتوب الفاظ او که کشر وي د کشرتوب کلمات ورته استعمال شي، همدارنگه که اديب وي ادبي تعبيرات او که رسمي سړی وي رسمي القاب ورته راوړه شي، ځکه چي د موضوع ترليکلو دمخه د موضوع تصوير د ليکلو په وخت کي ډېر سهولت پېښوي او د قلم سره مرسته کوي يا مثلاً : که غواړي د چلم په بدوالي کي مضمون وليکې بايد دمخه ئې فکر وکي چي په دې مضمون کي دي څه څه نقصانونه په سترگو ليدلي او څه قصې دي له نورو اروېدلي څه څه علمي دلائل لري؟ يا همدا شان نور موضوعات دمخه فکر او تصوير غواړي.

د تصوير اقسام) 17: (

د تصوير قسمونه بالنسباَ دي مثلاً:

نستب و طبيعت ته:

پر درې قسمه دی:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

- بدوي تصوير : يعني د مجرد طبيعت تصوير .
- فردي يا کليوالي تصوير : يعني د کليو د معيشت تصوير او صناعي طبيعت په بسيطو حالاتو کي ليدل.
- حضري يعني ښاري تصوير : چي د طبيعت په وصف کي ابتکار او د صناعي طبيعت په ليدلو کي تفنن وي.

نسبت و ليکونکي ته:

پر دوه ډوله دی:

- طبيعي : چي ليکونکي تکلف ته اړه نه شي.
- صناعي : چي ليکونکی پخپله ليکنه کي مصنوعي جامه واغوندي يعني داسي څه وليکي چي دده په زړه کي هغه نه وي.

نسبت ليکني ته:

دا هم دوه قسمه لري:

- معنوي : هغه دادی چي عقل معنوي صورتونه رسم کړي.
- خيالي : هغه دادی چي عقل خيالي صورتونه رسم کړي.

د تصوراتو ادوات:

تصوير درې شيان غواړي:

- حافظه.
- پوهنه.
- ذوق.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د ليکني قسمونه:

ليکنه ډېر قسمونه لري، بلکي پر ډېرو علومو وېشله کيږي (18) خو مشهوره ئې دا درې قسمونه دي:

.1ليك.

.2روايت.

.3وصف.

(1)ليك:

ليك دادی چي د هغه په وسيله خپل افکار بل چاته څرگند کړه شي او د غائبو خپلوانو سره دقلم په ژبه خبري وشي. دا څو قسمه دی:

الف : کورني ليکونه:

چي د پلار، زوي، مور، لور، ورور، خور، مېره، مانديني او نور کورني اشخاصو په منځ کي وي.

ب : د خپلوی ليکونه:

چي علاوه پر خپلي کورنۍ د نورو خپلوانو اودوستانو په منځ کي ولي لکه : تربور، دوست، ملگري، اشنای، مينه، مين، همصنفي،او نور داسي دوستان.

ج : تجارتي ليکونه:

چي په تجارتي معاملو کي د تجارانو او بډايانو تر منځ کيږي.

د : اجتماعي ليکونه:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

چي د ښوونكى او زده كوونكى يا د بلونكي، يا غوښتونكي يا نورو تر منځ په عمومي اجتماعي موضوعاتو كي سره كيږي، لكه رسمي ليكونه چي د رسمي دوائرو په منځ كي سره كيږي يا نور...

هـ : علمي او ادبي ليكونه:

چي د علماء اوپوهانو، شاعرانو او موسيقي پوهانو تر منځ سره كيږي.

د ليك اجزاء:

په هر ليك كي د څوشيانو مراعات كول ضروري او دا اجزاء عموماً اته دي:

(1)د ليك په سر كي تاريخ:

كه څه هم پخوا په شرقي ليكنو كي اكثراً تاريخ د ليك په پاى كي ليكل كېده او تراوسه لا هم زموږ په هيواد كښي تر ښارو دباندي دا عادت جارى دى مگر نوره دنيا ئي خصوصاً هغه نوي دنيا چي اوس ئي موږ تقليد كوو د ليك تاريخ د ليك په سر كي ليكي او ددې مطلب به شايد دا وي چي ويونكي د مخه تر دې چي ليك ولولى د ليكلو وخت ئي ورته څرگند شي او دا تاريخ د ليك پر تندي ښې خوا يا كېڼي خواته ليكل كيږي.

(2)پيل يا آغاز:

چي دا غالباً د مرسل اليه القاب او نوم وي، مگر د اسلام په ابتداء كي ئي د مرسل اليه ترنامه دمخه : بسم الله الرحمن الرحيم ليكله بلكي حمد او درود هم ورسره ليكله كېده چي وروسته "هوالله تعالى شانهُ" ئي پر ځاى راتى، څه وروسته بيا يوازي "هوالله" پاته شو. له هغه نه پس يوازي "هو" قايم مقام شو. څو كاله دمخه بيا دا "هو" هم د ابجد په حساب اليش شو يعني "11" ليكل كېده چي اوس ځينو پرې ايښي او ځيني ئي لا ليكي.

(3)مقدمه:

مقدمه تر شروع وروسته راځي او دا به يا د مخاطب د ليك د رسېدو اطمينان وي او يا به خپله مينه څرگنديږي.

(4)مطلب:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

مطلب خو معلومدار هغه افکار ليکل دي چي ليکونکی غواړي خپل مخاطب په پوه کړي.

(4)پای:

دا هغه لنډي جملې دي چي د ليك په پای کي ددې دپاره ليکل کيږي چي تمامېده ځيني څرګند شي.

(5)لاس ليك:

امضاء يا لاس ليك تر خاتمې وروسته کيږي مګر لاس ليك بايد واضح او خوانا وي.

(6)پر پاکټ د مرسل اليه پته:

ليك چي وليکل شو په پاکټ کي اينښوول کيږي او پر پاکټ د مرسل اليه ځای، ښار، او که مشهور نه وي کوڅه او دکان ليکل کيږي تر دې پتي وروسته ئې نوم راځي.

(7)د ليکونکي پته:

د مرسل اليه تر نامه وروسته خپل نوم او پته وليکل شي ځيني وخت لا داسي هم کيږي چي خپله مفصله پته د ليك په پای کي وليکل شي.

د ليك اخيستونکي لقبونه:

لقبونه دوه قسمه دي :

رسمي:

خصوصي:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(1)رسمي:

لقبونه هغه دي چي د حکومت له خوا رسمي مامورينو ته ورکړه شوي دي او هغه دادي دا هم پر دوه قسمه دي:

ملکي : عسکري:

(1)ملکي:

د لقب

رتبه : اصل لقب مخفف شوی توری

صدراعظم جناب عاليقدر جلالتماب ج، ع، ج

وزيران عاليقدر جلالتماب ع ، ج

مستقل رئيسان جلالمتآب ج

مستشاران، مشاوران،

مستوفيان او معينان عاليقدر صداقتماب ع، ص

نائب الحکومه ګان والاشان جلالتمآب و، ج

اعلی حاکمان عاليجاه عزت وصداقت همراه ع،ع،ص

لوی حاکمان عاليجاه، عزتمند ع،ع

حاکمان عاليجاه، اخلاصمند ع،ا

علاقداران اخلاص مند ا،

عمومي مديران عاليقدر ع،

مديران صداقتمند ص،

قاضي فضيلت مآب ف،

(2)عکسري:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

نائب سالار عالیشان عزت وشجاعت ع، ع، ش

فرقه مشر عالیشان شجاعت ع، ش

لوا مشر صداقت وشجاعت ص، ش

غنډ مشر حمیت مند ح

کنډك مشر شجاعت مند ش

ټولیمشر غیرتمند غ

بلوکمشر بسالتمند ب

نښانونه:

زموږ په هیواد کي ځیني نښانونه شته چي د هغو په نومو کي هم تخفیف شوي دی او داسي دی:

1.المر اعلی نښان (ا، ا، نښان)

2.المر عالی نښان (ا، ع، نښان)

3.سردار اعلی (س ، ا ، نښان)

4.سردار عالي (س، ع، نښان)

تبصره:

په لیکلو کي لومړی القاب او وروسته دنښانو توري لیکل کیږي.

(2)خصوصي لقبونه:

مخصوص توري یا قواعد نه لري، د هر چا خوښه چي هر ځنګه لقب خپل مخاطب ته ټاکي، مګر په دې شرط چي باید د خپل مخاطب مقام او حثیت په نظر کي ونیسي. یعني که پلار، استاد، مور یا بل مشر وي باید د احترام په القابو یاد شي او که دوست یا محبوب وي باید د میني او محبت په القابو یاد شي او که کشر وي باید د لطف په القابو یاد شي یا داسي نور...

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(2)روایت:

روایت د واقعې لیکنه ده (19) نو که دا واقعه پېښه شوې وي او که ئې د پیښې امکان وي (20) دې قسم ته تحکوي هم وایي یعني د یو څه څخه حکایت کول چې په دې تعبیر نو قصه، حکایت، سرګذشت،

افسانه په روایت کې شاملیږي) .21(

د روایت ښه والی:

ښه روایت هغه دی چې دا څلور خاصیته ولري:

(1)ایضاح

(2)ایجاز

(3)امکان

(4)تلطف

د ایضاح څخه خو مقصد د روایت واضح والی دی او ایجاز هغه دی چې حشو او فضول زوائد له کلامه لیرې کړه شي اود امکان څخه مطلب دادی چې حتی الامکان باید له داسې موضوعو څخه روایت وشي چې هغه امکان ولري او یو خارق العاده موضوع نه وي (22) او د موضوع لطف د روایت د ابتداء خوږوالی دی چې اروېدونکی یا ویونکی د لیکنې ویلو ته ترغیب او تشویق کړي او خواږه تعبیرات پکښې راوړي.

د روایت انواع:

روایت درې نوع لري) 23 : (

(1)خبري

(2)خیالي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(3)قضائي

(1)خبري :

خبري روايت د يوې مشهورې واقعي ليکل دي چې په دې نوع کې

حکايتونه، فکاهيات، لطايف، نوادر او يا تاريخي پيښې دا خليږي. د فکاهي او لطيفې په منځ کې دا فرق دی چې فکاهيات هزليه حکايتونه دي او لطايف هغه حکايات دي چې د ويونکي او يا ليکونکي پر ذکاوت دلالت کوي مگر نوادر هغه نادري خبري دي چې ډېر لږ واقع کيږي او واقع ئې تعجب پيدا کوي.

(2)خيالي:

خيالي روايتو د خيالي قصې يا واقعې ليکل دي لکه په عربي کې د "الف ليلته وليلاً" کتاب يا په پښتو کې د سيف الملوك او بدرو افسانه يا نوري خيالي افسانې.

(3)قضائي:

قضائې روايت د هغه امر ليکل دي چې پر هغه باندي شخړه وي يعني دا روايت اکثراً په دعوو کې راځي (24) يعني جگړيزي پيښې ليکل.

وصف:

وصف د يو شي يا د يوې منظرې يا يوه سړي يا يوه عادت او نور ښه والی او بدوالي ليکل او څرگندول دي. لکه د پسرلي صفت، د گلو ستاينه، د درواغو او خيانت عنعنه، يا نور هغه څه چې صفت وباله شي او که ښه وي او که بد...

د وصف اصول:

وصف دوه اصله لري :

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(1)خاص

(2)عام

(1)خاص:

خاص هغه وصف دی چي بې له پخيل موصوفه پر بل شي نه صادقيږي لکه "برندي سترگي" برندوالی يو ادبي او نزاکتي صفت دی خو خاص د سترگو دپاره، مثلاً : برندي پښې نه شو ويلای يا برند غوږونه نزاکت نه لري.

(2)عام:

عام هغه وصف دی چي علاوه پر خپل موصوف پر بل شي هم صادقيږي لکه : "ښکلې پېغله" ښکليتوب داسي صفت دی چي د بل شی سره هم راوړل کېدای شي لکه : "ښکلی مخ" "ښکلی پسگرلی" يا نور...

د وصف قسمونه:

وصف ډېر قسمونه لري مگر لکه يسوعي چي خاص کړيدي مهم ئې دوه قسمونه دي) .25: (

(1)د شيانو وصف

(2)د اشخاصو وصف

په شيانو کي د درو شيانو وصف اهميت لري:

د ځايو وصف لکه : د کم ښار يا کلي صفت.

د پېښو وصف : مثلاً د کمي جگړي صفت د طبيعي مناظرو وصف لکه د هرات د غروب وصف، د اشخاصو وصف هم له دوو لارو کيږي : يا د خلق يعني پيدايښت له لاري يا د خلق يعني خوی له لاري.

د پيدايښت څخه خو مقصد د مخ او نور صورت ښکلوالی يا بدوالی دی همدا شان د حرکاتو تناسب او بد ډول والی يعني د اشخاصو کړه وړه ستايلي کيږي د خوی څخه مطلب د اشخاصو د ښو يا بدو اخلاقو او عاداتو وصف کول دي.

د وصف حسن او ښه والی:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

په صفاتو کي هغه وصف ښه دی چي اروېدونکي یا ویونکي ته د هغه موصوف داسي مجسم شي لکه د سر په سګترګو چي ئې ویني او دا په وصف کي ډېر مهم شی دی او بل دا چي ډېر صفتونه تر یوه حکم لاندي راوړی (26) یعني که غواړي د پسرلي صفت وشي باید د طبیعت ښکلا او د قدرت صنع او هغه خوندونه چي د پسرلي له مناظرو مونډل کیږي او نور ټول یوازي د پسرلي د ستاینې دپاره وستایل شي.

)پای(

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

لمن ليکونه

1.کابل مجله لومړی کال 15 مخ 9 ش.

2.جواهر الادب ج 1، ص 59.

3.کابل مجله ، لومړی کال ، 9 ش 15 صفحه.

4.روش نگارش _ 10 مخ، د ښاغلي کاظم رجوي ليکنه.

5.د ليك او وينا پوهه د ښاغلي الفت اثر .

6.فرانسوی گرامر _ د کلود اوژه اثر د ښاغلي رښتيا ترجمه.

7.فرانسوی گرامر _ د کلود اوژه اثر د ښاغلي رښتيا ترجمه.

8.فرانسوی گرامر د ښاغلی رښتيا ترجمه.

9.فرانسوی گرامر د ښاغلي رښتيا ترجمه.

10.روش نگارش _ کاظم رجوي 41 او د 42 مخونه

11.همدا پورتنی اثر .

12.جواهر الادب محمد زکي الدين 77 مخ.

13.د ليك او وينا پوهه د ښاغلي الفت اثر .

14.تاريخ ادبيا ت انگليس د لطفعلي صورتگر اثر .

15.روش نگارش 67، 69، 70، 73 او 74 مخونه.

16.فن التاليف الحديث 45 مخ.

17.فن التاليف الحديث د ، ن فريد المصري اثر 45 ، 46 مخونه.

18.دستور نگارش د حسين اميد اثر 3 مخ.

19.د ستور نگارش 4 مخ

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

20.علم الادب يسوعي ج اول 253 مخ.

21.روش نگارش 127 مخ

22.علم الادب يسوعي جز اول 254 ، 225 مخ.

23.علم الادب يسوعي جز اول 262 مخ

24.علم الادب يسوعي جز 2 ، 95 مخ

25.علم الادب يسوعي لومړی جز 229 مخ.

علم الادب يسوعي لومړی جز 229 مخ _ د فن التاليف الحديث 43 مخ.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د بديع علم

تعريف:

بديع نوی شي ته وايي، او بديع هغه علم دي چي د کلام د تحسين او ښه والي وجهي په پېژندل کيږي او څنګه چي بديع نوپيدا ته وايي نو بدعت هم له دې قسمه دی) .1(

د بديع د علم واضع:

د بديع د علم واضع عبدالله بن المعتز دی چي دا علم ئې اختراع کی، او په 274 هـ کال ئې د بديع نوم پر کښېښود .
)2(

د بديع اقسام:

د بديع علم پر دوه قسمه دی:

معنوی

لفظي

لومړی معنوي:

معنوي هغه دی چي د معنی رعايت پکښي واجب وي، نه د تلفظ او ډېر مشهوره ئې دادی) : 3(

_ (1)متضاد:

چي دوې ضدي معناوی سره راوړي که په نثر کي وي او که په نظم کي عبدالقادر خان په لاندي بيت کي خندا او ژړا سره راوړي دي:

چي ئې تللم په خندا خندا ديدار ته

اوس ئې درومم په ژړا ژړا مزار ته

شمس الدين کاکړ وايي:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

آخر به ومري په ډېر غربت کــــــــي

بې کس زما زړه تنهــــــــــا زما زړه

خراب له عشقه آباد له حـــــــــسنه

مجنون زما زړه ليلی زمـــــــا زړه

په اوښکو غرق شو له صبره وچ شو

دريا زما زړه صحرا زمـــــــــا زړه

دا لاندي بيتونه هم د طباق له قسمه دي، عبدالقادر خان وايي:

نمروته نه ګورم، ګورم خپل نـــــــــــــــګار ته

ګل ته نظر نه کړم، نظرکړم هغه رخســــــار ته

باغ وته مي بولي، نه مي بولي د يار کوی ته

کوی ته به ئې درومم نه به درومم و ګلزار ته

(2)مراعاآ النظير:

مراعاآ النظير دادی چي اقلاً دوه شيان په يوه جمله يا يوه شعر کي مناسب سره راوړه شي لکه په دې لنډۍ کي:

سينه مي دېګ زړه مي غـــــــــــــــوښي

اوښکي اوبه دي ېېلتون اور پسي کوينه

دېګ او غوښي او اوبه او اور مناسبت سره لري.

(3)براعاآ استهلال:

د براعاآ استهلال لغوی معنی ابتدائي تفوق او برتري ده، او په اصطلاح کي د کتاب د مقدمې او شروع مناسبت د کتاب د متن او موضوع سره دی مثلاً که کتاب په نحو کي وي په مقدمه کي ئې : رفع، نصب، جر، فاعل، مبتداء

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

او نور راوړي، چي یو فاضل سړی د کتاب مقدمه ووايي له هغه څخه پوه شي چي د کتاب موضوع څه ده چي ددې صنعت مثالونه په پخوانیو عربی او پارسی کتابو کي ډېر لیده کېږي.

(4)عکس:

دا صنعت قلب مطلب هم بولي چي یو عبارت په خورا ښکلي ډول سره راوړي، گل محمد هلمندی وايي:

ما په سل کرته یاد کړې ته رانغلې
زه به سل کرته درسم که تا یاد کړم

(5)رجوع:

دا صنعت دادی چي یو مطلب ووېل شي بیا بیرته دهغه مطلب باطلوالی ته رجوع وشي لکه خوشحال خان چي وايي
:

که ښه وایم وچاته هم ئې بد نیسي په زړه کښې
یا بخت دی د مغولو یا زما څه عقل کـــــــم دی
نه بخت دی د مغولو نه زما څه عقل کــــــــم دی
دا کل واړه پېرې ده چي مي کار برهم درهم دی

(6)استخدام:

د استخدام مثال هم دمخه درته وښودل شو.

(7)لف ونشر:

لف او نشر دادی چي یو وار څو شیان ذکر شي اووروسته د هغو تعبیر په ترتیب سره وشي لکه حنان چي وايي:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

دا څه یار دا څه حنان دا څه اغیار دی

دا څه گل دا څه بلبل دا څه زغـن دی

شمس الدین وایي:

یو کاندي ویشتل بل بندول دریم نتل کا

ورځي دي کمان زلفي رسۍ سیاهي کاکل

لف او نشر دوه قسمه دی یو مرتب او بل غیر مرتب، مرتب هغه دی چي شیان په ترتیب سره راوړه شي، لکه په پورته بیتو کي او غیر مرتب هغه دی چي بې ترتیبه ذکر شي.

(8)تفریق:

تفریق دادی چي متکلم دوه شیه له یوې نوعي څخه ذکر کړي او د معنا د زیاتوالي دپاره تفصل ورکړي یعني تفریق ئې سره وکړي، رحمان بابا وایي:

لږ تفاوت نه دی د رنــــــــدۍ او زاهدۍ

چرته زلمي جونه، چرته کونډي یتیمان

(9)جمع:

جمع داسي صنعت دی چي څو شیان تر یوه حکم لاندي کړي عبدالقادر وایي:

چي پرې غم غلطوم درې مي محرم دي

یو قلم دویم کتاب دریم اشعار خــــپل

چي قلم او کتاب او اشعار ئې د غم غلطولو تر حکم لاندي کړیدي.

(10)تقسیم:

تقسیم هغه دی چي څو شیان ذکر کړي او بیا هر یوه ته بل شی منسوب کړي، خلیل خان نیازی وایي:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

خړي اوریځي ژاړي لـــــــه پاسه

کویله ږغ کا بہلتون له لاســــه

یه هغه لوني گوهر په خول ستا

دا مرحبا کا ستـا زموږ مواسه

په پورتنۍ رباعي کي د رجوع صنعت هم راغلی دی.

(11)حسن تعلیل:

حسن تعلیل دادی چي ویونکی د یوه وصف دپاره داسي علت راوړي چي په حقیقت کي علت نه وي خو د لطافت او مناسبت له حیثه ښه علت وباله شي، لکه زاخیلي چي وایي:

ورغږوه سترگي، زلفي لیري د رخساره که

ستا لیدو ته ریږدي لمر په پاښو کي د گلو

د لمر دوړانگو دریږدېدولو علت ئې د خپل یار مخ وباله، که څه هم حقیقتاً خو دا علت نه دی مگر ډېر ښه لطافت لري، یا لکه حمید چي وایي:

چي نظر ئې د گلرخ ساقي په مـــــــخ شو

د نرگس له لاسه جام پرېوت نسکور شو

(12)حسن مطلع:

حسن مطلع دادی چي د لومړی بیت الفاظ ډېر مانوس او ذهن ته نژدې وي چي ویونکی یا اروېدونکی دې ته مجبور کړي چي راتلونکي بیتونه هم ووایي یا ئې واوری، او په ویلو ئې زړه خوش شي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

پـــــــــــه مجالس کښي بیرون له همه

د آواز وخوت د خُم لـــــــــــــــــــه فَمه

چي زه هم ستاسي میخور زلمی وم

Downloaded from: ketabton.com

زما له حاله مه شئ بې غـــــــــــمه!

(13)حسن مقطع : حسن مقطع دادی چې غزل یا قصیده یا نور څه په ډېره زړه وړونکي او مطبوع کلام بې له کوم شرطه قطع شي لکه دخوشحال دا لاندې قصیده:

د ښادمنو په خندا ږو

د غمجنو په ژړا ږو

د رندانو په رندۍ

د شیخانو په تقوا ږو

د وصال په سل خوښۍ

د هجران په زر بلا ږو

د بهار په ښو ګلونه

د بلبلو په نوا ږو

چې د وهمه پکښې نشته

د رښتینو په رښتیا ږو

په دا هومره سګوګندونه

صد هزار ځله بیا بیا ږو

چې تر ځان مین پر تا یم

(14)اغراق:

اغراق په لغت کې درې معناوې لري : په اوبو کښې ډوبول، یو شی تر خپل حد پورته بېول، دلندۍ کښول، خو د بدیع په اصطلاح هغه صنعت دی چې د یوه شی ښه والی یا بدوالی یا د هغه تصدیق او تکذیب ته شدت او قوت ورکوي، داسې نه چې هیڅ نه وي او وويل شي چې شته، دا اغراق نه دی درواغ دي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ځوك وايي چي اغراق درې مرتبې لري : لومړی دا چي مدعا عقلاً او عادتاً امکان ولري، خوشحال وايي:

د خوشحال سره که کښيني يو ځوکاله

دا دغره ختټك به واړه شاعران شي

دامبالغه هم بولي، دوهم هغه دی چي مدعا د عقل له رويه ممکنه وي مگر په عادت کښي محاله وي، شمس الدين وايي:

زړه مي داسي انديښنو دهجران ډك کی

ځای د وصل پکښي نشته يو خاش خاش

دا اغراق هم بولي، دريم هغه دی چي مدعا هم عقلاً هم عادتاً محاله وي دا نو غلو هم بولي، حميد وايي:

چي بليږي پکښي اور زما د آه

څه به نه وي د فلك مانۍ سياه

(15)التفات:

التفات په لغت کي د سترگو تر کنجکانو کتل او يو کار ته توجه کول دي، او هم لطف او مهربانۍ ته وايي اصطلاحاً داسي صنعت دی چي د عبارت سياق ته تغير ورکړي، دا نو پر شپږ ډوله دی:

اول : له غيبته تکلم ته التفات ، عبدالقادر خان وايي:

ظاهربين ئې په ظاهر صورت غلط شو

په باطن په خاورو پټه خزانـــــــــــــــه يم

په لومړی مصرع کي غيبت او دوهم کي تکلم دی.

دوهم : له تکلمه و غيبت ته التفات ، خوشحال خان وايي:

چي دي ښه له خويه بويه خبردارشوم

د خوشحال سره ياري کړې په دروغ

دريم : له غيبته وخطاب ته التفات ، خوشحال خان وايي:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

چي دلبره دلربـــــــــــا ده هغه ته يې

چي خودرايه خودستا ده هغه ته يې

څلووم : له خطابه تکلم ته التفات ، عبدالقادر خان وايي:

باد يې بوي عبدالقادره سحر راووړ

شگفته لکه غونچه په دغه باد شوم

پنځم : له تکلمه و خطاب ته التفات ، رحمان بابا وايي:

خبر نه يم چي ئې راوستـــــــــــــم له کومه

بيا مي کومي خواته استوي چي دورمه!

شپږم : له خطابه و غيبت ته التفات : لکه دا چي پلار زوی ته نصيحت کوي او ورته وايي : " زمری جانه ! زما خبري واوره، ستا دپاره وايم، زه زمری د ځان زوی بولم نو که زمری اوس لوی شوي وي او ځان تر ما پوه بولي دا نو بېله خبره ده".

(16)اعداد:

دا صنعت داسي دی چي د ممدوح څو صفتونه او يا نور شيان پرله پسې راوړه شي، لکه خوشحال چي وايي:

ناز، نخرې، مهر، خندا، فتنې، جنگونه

د خپل يار سره هم تا زده دا رنگونـــــــــه

(17)تنسيق الصفات:

څو صفتونه پرله پسې راوړل دي ، لکه عبدالقادر خان چي وايي:

پر لاري تلمه، په مخه راغله، يوه دلبره، پري رخســــــــــاره

د لمر په شانه، لاتري روښانه، په ښکلي مخ وه هغه نگاره

غاړه بلنده، خاطر پسنده، عنبرين بويه، ياسمن مــــــــــويه

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

په شونډو لعله، په زړه الماسه، په سپینو غاښو درشهواره

بې میو مسته،خوړه نیست وهسته، ډکه له نازه خالي له نیازه

سر تر قدمه ثابته روغه، له هره عیبه پاکــــــــــــــــــه ویزاره

(18)حشو حشو:

حشو په نظم او نثر کې معترضه جمله ده، یاهغه زاید کلام دی چې د جملې په منځ کې واقع شي، علي خان وایي:

اوس مې څه زده "باقي دا" چې له څه راغی

ځې به چېرته سوربا پلي زمــــــــــــــا روح ؟

حشو پر درې ډوله ده : قبیه، متوسطه، ملیحه _ قبیه حشو د کلام قیمت ورکوي.

(19)تجاهل العارف:

تجاهل العارف دادی چې ویونکی یا لیکونکی قصداً خپل ځان ناپوه واچوي که څه هم واقعه ورته معلومه وي خو د یو نزاکت دپاره خپله ناداني ښکاره کړي لکه علي خان چې وایي:

دا د دلبر مخ دی چې له شاله نیم لیده شي ؟

یازیړوتې لمر دی چې ښکارېږي نیم له غره ؟

(20)مدح ما یشبه الذم:

مدح مایشبه الذم دادی چې داسې مدح وشي چې د ذم سره مشابهه وي لکه شمس الدین چې د خپل آس مدح کوي:

تر ولاړ داوبو تېز دی په رفتار کې

د ګانټې مزل په میاشت وهي تنها

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(21)ذم ما يشبه المدح:

دا داسي دی چي داسي ذم وشي چي دمدح سره مشابهه وي لکه علي خان چي وايي:

عاشقانو به فرياد بې شانه نه کـــــــــــړو

معشوقې که په يو شان وای نا انصافي

(22)ارسال المثل:

دا صنعت داسي دی چي يو متل يا يو مشهوره جمله په نظم کې راوړه شي لکه عبدالعظيم چي دا متل "دګورشپه نه په کور کيږي" په يوه بيت کي راوړی دی:

د ګور شپه چېر دچا نه په کور کيږي

غم د چا په خوشحالۍ کلـــــه بدليږي

(23)ارسال المثلين:

دا دادی چي دوه متلونه په يوه بيت کي راوړي، لکه خوشحال خان چي وايي:

وايي چي : "له ځانه په اولاد وي پېرزوينه"

خدای په کارواني په اصلي والـــــي اوبه"

(24)سوال و جواب:

د سوال و جواب معنی خو ښکاره ده ، شمس الدين کاکړ وايي:

ما وې ستا د مخ وګل ته مي لار نشته

دې وې کړه په شپه ژړا ما وې په سترګو

(25)ښه او بد:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ښه او بد هغه صنعت دی چې په پارسي ئې زشت او زيبا بولي هغه دادی چې په لومړی مصرع کي ښکنځل او په دوهمه کي بيرته مدح ځيني جوړه شي، شمس الدين وايي:

بد ښه

يو وار ما واخيستای پېښي د خپل نګار

چي مي رنګ کړای په نکريځو ګل انار

ته ويده وې ما به درسته شپه کولې

باری ستا په باب دعا هزار هزار

که ئې يو ځله پر سګر وربايدي کښېنې

رنځ د هجر به شي دفع د بيمار

بند ئې خلاص که پورتې ونيسه پخپله

مخ پوټې په نقاب نه ښايي د يار

که هر څو پر موټه زور کړم درست په نه ځي

په رقيب کي ځما غشی د آزار

په مدار مدار بې کاږم چي خوږ نه شي

د بانړو په ستني ستا د پوندي خار

څو پر سپور يې باندې ښوره شمس الدينه!

د عشق اوښ پر لارې کله ځــــــــــــي هموار

(26)اطراد:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

اطراد هغه صنعت دی چې په نظم یا نثر کې د ممدوح نوم او د ممدوح د پلار نوم د ولادت په ترتیب ذکر کړي لکه په بیت کې چې دا جمله راوړي : "الامیر ابن الامیر ابن الامیر" یا نور...

(27)توجیهه:

دا صنعت محتمل الضدین هم بولي او داسي دی چې یو کلام د دوو مختلفو وجهو احتمال ولري لکه دعربي دا شعر چې په یوه سترګه ړوند خیاط ته چا ویلی وْ:

خاط لي عمر وقبا لیث عینهُ سوا

یعني کشکي ستا دواړي سترګي سره برابري وای، نو دا معنی هم ورکوي چې کشکي ړوند وای، او دا معنی هم ورکوي چې کشکي دي دواړي سترګي جوړي وای.

یا په پښتو کې چې وایي : "احمد ډېر غوړ سړی دی" دواړی توجهي روا دی : یوه دا چې کالي ئې غوړ دي او بل دا چې کالي ئې ډېر پاك او مفشن دي.

دوهم لفظي صنایع :

د بدیع د علم دوهم قسم لفظي صنعتونه دي اوهغه څه چې په پښتو کې ما تطبیق کړای شوه هغه دادی:

(1)ترصیع:

ترصیع داسي صنعت دی چې شاعر خپل کلام برخي برخي کړي، نو هر لفظ ئې د بل داسي لفظ پر برابر راوړي چې په وزن او دروي په توري کې سره متفق وي لکه رحمان بابا چې وایي:

په حالت، د عاشقانو، نظر، بویه

په زیارت، د شهیدانو، ګذر، بویه

(2)المشجر:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

المشجر د توشیح جزو دی، هغه دادی چي یوه غزل ووایي چي په لیکلو کي د وني شکل پیدا کړي لکه شمس الدین چي وایي:

(3)المربع:

دا هم د توشیح یو قسم دي چي یوه رباعي پر څلور برخي داسي وویشي چي هم افقي او هم عمودي وویله شي لکه عبدالقادر چي وایي:

(4)اسجاع:

اسجاع د سجع جمع ده، او سجع قمري، موزون او مقفي آهنګ ته وایي (4) نودا پر دري رازه ده:

(1)متوازی:

(2)مطرف:

(3)متوازن:

اول : متوازي : متوازي هغه بولي چي ددوو مصرعو په آخر کي داسي کملې راوړه شي چي دحروفو په عدد او وزن او روي کي سره متفقي وي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

بد یم دا نه وایم چي زه شاغلی یم

په مریي والي دتا راغلـــــــــــی یم

مرګ مي قبول دی شړل دي نه وي

تښتی بنده یم درته راغلـــــــــی یم

دوهم : مطرف ، دا بولي چي د دوو مصرعو په آخر کي داسي کلمه راوړه شي چي دروي په حروفو کي متفق اما د حروفو په عدد او وزن کي مختلف وي لکه رحمان بابا چي وایي:

خبر نه یم چي ئې راوستم له کـــــــــومه

بیا مي کومي خواته استوي چي درومه

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

دريم : متوازن هغه دی چي په دوو مصرعو کي داسي کلمې راوړه شي چي هر يوه د خپل نظير سره په وزن کي موافق وي مگر دروي په حروفو کي مختلف وي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

بند ئې ، په تاريم د دوو زلفينو

مست ئې، په جام يم د دوو عنينو

(5)تجنيسات:

تجنيسات اوه دي : تام ، ناقص، زايد، مرکب، مکرر، مطرف، خطي:

اول . تام:

تام تجنيس هغه صفت دی چي په شعر يا نثر کي دوې داسي کلمي ذکر شي چي په صورت کي هيڅ تفاوت نه سره ولري مگر معنا ئگې جلا جلا وي. په پښتو کي دا صنعت بيخي ډېر دی، بلکي په متلو کي هم موجود دی لکه چي وايي : "خواري کړې هغه مينځي چي دمينځي کال مينځي" په ادبياتو کي هم ډېر دی، پيرمحمد وايي:

فراق په ما خوري دزړگي ويني

آشنا مي نسته الله مـــــــــي ويني

عبدالقادر خان يوه مفصله نصيحت نامه چي تقريباً زر بيتونه دي په همدې صنعت کي ويلې ده.

دوهم، ناقص:

ناقص تجنيس دا بولي چي په تورو کي لکه تجنيس تام غوندي يو شی وي مگر په حرکاتو کي مختلف وي لکه حميد چي وايي:

چي رښتنی ساده صاف نه وي حميده

بولي، بولي عاقلان دا هســــــي بول

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

دریم . زاید:

زاید تجنیس دادی چي د متجانسو کلمو په سر یا په آخر کي یو توری اضافه وي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

چي عاقبت به له دنیا لیږدي

ولي دا هونبره طولاني بلیږي

څلورم. مرکب :

مرکب تجنیس پر دوه ډوله دی : متشابه او مفروق. متشابه هغه دی چي د بسیط لفظ سره مرکب د بسیط په شکل راوړي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

ربه ته زما ښتن زه بنده ستـــــا یم

تا به غواړم تا به بولم تـــا به ستایم

په نسیم د محبت لــــــــکه ګل وایم

په تجنیس په نصیحت بیتونه وایم

مفروق مرکب هغه دی چي بسیط او مګرکب لفظونه د بسیط او مرکب په شکل راوړه شي عبدالقادر خان وایي:

چي په سترګو څراغ ووینی پتنګ

څو ونه مري له ژوندونه وي په تنګ

پنځم . مکرر:

مکرر تجنیس دادی چي د بیتونو په آخر دوه متجانیس لفظونه اړخ پر اړخ مکرر راوړه شي او معناوي ئې جلا وي نو که د لومړی حرف په سر کي څه زیاتوالی هم وي روا دی لکه پیرمحمد چي یوه غزل پردې صنعت ویلې ده چي دوه بیته ئې دادي:

بوي د زلفو چي مي تېر شو تر مشام شام

و بلبل ته مي د زړه ړدي ګـل انـــــدام دام

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

په خندا به سور کفن له قـــــــــــــبره پاڅم

دا مسيح که مي لړ واخلي پـه دشنام نام

دا قسم تجنيس هم د پښتو په ادب کي خورا ډېر دی او راز راز راوړل شويدی مثلاً حنان داسي راوړی دی:

هيڅ مي نه مونده په عشق کي د زړه کام کم

نه مي درومي له خاطره په پيغــــــــــــــــام غم

پوخ مين آه وفغان نه کــــــــــــړي په عشق کي

مدام وي له اضطـــــــــــــــــــرابه څخه خام خم

شپږم. مطرف تجنيس:

دادی چي دوې داسي کلمې راوړه شي چي ټول حروف ئې يوشی وي خو د پای توري ئې مختلف وي عبدالقادر خان وايي:

د يار ياد لکه صيقل زړه پري صفا که

آئيني دي د خاطـــــــــــــــــــر ونيوه زنگ

اووم. خطي تجنيس:

خطي دادی چي دوې داسي کلمې راوړه شي چي تحريري شکل يې يو دی نو که يوه کلمه ټکي ولري او بله يې ونه لري پروا نشته لکه محرم او "مجرم" چي سره راوړه شي عبدالقادر وايي:

چي نوم ئې وشي د محــــرمی

خوب به په څه کا د بېغـــــمی

په يوه ټکي محرم مجرم شي

وېره دي کاندي د مــــجرمی

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(6)اشتقاق:

بل د لفظي صنايعو څخه دی چي ويونکی داسي الفاظ استعمال کړي چي له يوه اصله څخه مشتق وي لکه حنان چي وايي:

که په تور د تورو زلفو تور شم څه شو

د تور بخت له تورو زلفو آشنايي ده

او يا په نظر کي داسي ښکاره شي چي له يوه اصله دي مګر نه وي لکه خوشحال خان چي وايي:

هيچري د شولـــــــــــــــــــــــو د سړی برکت نه وي

شل شي شول شي شوم شي چي همېش شولې کرينه

(7)مقلوب:

مقلوب يعني اوښتی دا عموماً پر دوه ډوله دی :

لومړی مقلوب بعض :

چي په نظم يا نثر کي د کلمو بعضې حروف سره واوړي شمس الدين وايي:

که څه وايم د دلبر له تورو زلفو

د سواده مي په سر کي ده سودا

دوهم مقلوب کُل:

چي ټوله کلمه سره اړولې شوې وي. لکه عبدالقادر خان چي وايي:

د دوران له انقلا به لا بقا شي

اعتماد به دانا څه په دا اقبال کا

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(8)تضمین:

تضمین دادی چي یو شاعر یا لیکونکی د بل شاعر یا لیکونکي یوه مصرع یا جمله دخپل شعر په ضمن کي راوړي مگر په دي شرط چي د سند او مثال په ډول وي نه دغلا په توگه، مثلاً حمید وایي:

دا شرف د عاشقۍ نه دی نو څه دی

چي سینه شوه د حمید دکان د مشکو

حنان شاعر دده وروستنۍ مصرع تضمین کړې وایي:

د حنان سینه نوخطو تور سکاره کړه

که "سینه وه د حمید دکان د مشکو

(9)اعنات یا "لزوم ما لایلزم"

دادی چي شاعر یو غیر لازم شی پر ځان لازم وگڼي یعني که دهغه التزامه صرف نظر وشي هیڅ عیب نه وي مثلاً عبدالعظیم شاعر دلاندي بیتونو په آخر کي " زلزله، غلغله، ولوله، سلسله" یا نور راوړي چي دوه لامه ئې لازم کړي مگر که ئې پر ځای " فیصله، مرحله، ناله" یا نور راوړي وای څه عیب نه وْ بیتونه ئې دادی:

نن مي گډه په صورت بیا زلزلـــــه ده

راپسي د مفسدانو غُلغُلــــــــــــه ده

ما وې نن خو به مي پرېږدی پر قراره

پرون ټوله ورځ مي کړې ولولـــــه ده

دا دُر نه دي چي په مخ ځمـا ځلیږي

دا ځما د سپینو اوښو سلسلـــــه ده

(10)حذف:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

بل صنعت حذف دی چي شاعر له خپله کلامه یو یادوه حرفه وغورځوي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

هومري اور پکښي بليږي ايري نه شوې

بلا سخت يې د عاشق ننه لړمـــــــــــونه

ننه په اصل کي "دننه" دی ، دال حذف شويدی.

(11)رقطا:

رقطا داسي صنعت دی چي په نظم کي یو حرف منقوط یعني نقطه دار او بل غیر منقوط وي. مثلاً خوشحال خان وايي:

زه زاير يم ځان ستا تر تل تــــــــــــــل

تر تا ځګر شم ځان ډېر ښه ئي تـــــــر بل

یو په مثل ته ښایسته يې د جونو خانه

تابه ستايم تا به ستايم یو په شـــــــل

ته جانا تل تازه تر تر نستـــــــــــــرنه

زه زهير خسته جليا یم تـــــــــــر بلبل

)په پورته بيتو کي په پخوانۍ املاء (ځ) په دوو ټکو هم ليکله کېدله(

(12)خيفا:

دا صنعت داسی دی چي یوه کلمه يا یوځو توري منقوط او بله کلمه يا دتورو په شمار غير منقوط وي خوشحال خان وايي:

نن ما خپل ګنيي له طـــــــنزه

ما خو نه زده هونبره فـــــن

بختور مي يي نوم کښيښ

لا كه نه شي دروغجــــــــــن

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ځني تا وکا چين يې ګورم

شي بنده درته ختـــــــــــــن

)په پورته لومړی بيت کې دوره توري منقوط او دوه غير منقوط دی په دوهم بيت کې درې توري منقوط او درې غير منقوط، په دريم بيت کې څلور توري منقوط او څلور غير منقوط دي(

(13)رد المطلع:

دادی چې د لومړی بيت يوه مصرع د غزل په آخر کې تکرار کړي عبدالقادر خان وايي:

خو همدا عبدالقادر ته بيا بيا وايه

"يوه زړه لره يوه مينه کافي ده"

(14)رد العجز علی الصدر:

صدر د شعر او عجز ئې پای دی، دا صنعت داسي دی چې د شعر صدر په آخر کې تکرار کړي، رحمان بابا وايي:

سر زما، سامان زما، جار شه تر جانان زما

جارشه تر جانان زما، سر زما، سامان زما

دا صنعت ډېر قسمونه لري کله داسي کيږي چې د لومړی بيت عجز ئې ددوهم بيت په صدر کې راوړه شي او د غزلي تر پايه پوري همداسي وي دا قسم ډېر لږ دي، خوشحال خان وايي:

همدا شان د غزلي تر پايه پوري...

(15)الملمع:

الملمع هغه دی چي يوه مصرع پښتو او بله عربي وي، شمس الدين وايي:

که داخل مي په روضه کښي د رضوان کا

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

لعمري لا يطيب العيش لــــــــــــــــولاك

خوبرويان که د جهان شي راته جمـــــــع

فوالله لست انظير عنك ســــــــــــــــواك

(16)ذوالقافيتين:

ذوالقافيتين دا دی چي په نظم کي دوې قافيې ښنګ پر ښنګ راوړه شي، مثلاً عبدالقادر خان وايي:

که ورځه نه دی چي مريي ستا نومـــم

بس دی وماته چيري له تا درومــــــــم

ته به زما غوندي مريونه ډېر مومـــې

کله به تا غوندي ښبتن زه بيا مومم

(17)ذوالقافيتين مع الحاجب:

چي رديف د دوو قافيو په مينځ کي راوړه شي،مثلاً عبدالقادر وايي:

مين را ياد شو دتا له رنــــــــــګه

که يو درنګ کښيني زما له ښنکه

که آشنا نه يې د آشنا مثال لـــــري

جار شم قربان شم تر تا ملنګــــــه

(18)ذولسانين:

چي نظم په دوو يا ډېرو ژبو راوړه شي، لکه خوشحال خان وايي:

افغان بچه شوخي، هرګز په عاشق بانــــــــــــدي

لطفي نکني رحمی، دا هم کله څوك کانـــــــدي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

يك لحظه بيا بنشين ما خوښ په ښه خندا كړه

قربان سرت گردم چي نورو وته خانـــــــــــــــدي

(19)غير منقوط:

دا داسي صنعت دی چي په شعر كي بې ټكو الفاظ استعمال شي، لكه د شمس الدين دا بيتونه:

خوشحال خان وايي:

د دلدار هوا دار له درد او دوكه دما دم د آه سرد سره راوا كا

درومه درومه گيله مه كوه له درده كله كله درد هم مراد اداء كا

(20)منقوط:

منقوط هغه دی چي په شعر كي ټول نقطه دار توري راوړه شي، لكه خوشحال چي وايي:

ښې ښې شپې شي ځيني پيښـي

غېږ په غېږ شي شفت ځبيښي

ځښي ځښي ښيښي تشـــــېږي

نن بشي بخښني ، ښي ــ ښي

(21)مقطوع:

مقطوع دادی چي د شعر ټول توري سره بيل ئي مثلاً خوشحال وايي:

دل آزاري ! م دی ځ ل رب ډار دی

زړون م آزاروه رویددا دار دی

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ت چ پ ژاړي زار زار ژړا دي اروم

دادي واړه درد او دوك زړه دي آزار دى

چ اول دي د زړه داغ وت آرزو وه) 5(

اوس ور دروم زړه دي ښ ش چ داغ دار دى

(22)موصل:

موصل دادى چي د شعر ټول حروف سره ونښلي، او دا دري قسمه دى : لومړى دادى چي د شعر توري سره ونښلي لكه خوشحال خان چي وايي:

پورته دوه بيته منقوط هم دي، د موصل دوهم قسم دادى چي دوه توري سره نښلي، لكه د خوشحال دا بيتونه:

مخ په مخ شه ماته خانده چي خاطـــــــر مي

هوسي شي په خوښۍ شي هم بې غـــــــــــم

گل، مل چي مخ په مه شي په خوښۍ شي

طوطا كله گويا يي كا بې موســــــــــــــــم

د مرصل دريم قسم دري حرفي دى _ لكه دا بيتونه:

ځيني خپل جيش، لښكر، حشم كسي

ځيني خپل لعل، گوهر، نعم كســــــــي

ځيني خپل علم، هنر، قلم كســــــــــي

ځيني ختټك، هغه، صنم ، كســــــــي

(23)لغز:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

لغز په پښتو کيسۍ يا دوړۍ بولي چي په پارسي ورته چيستان وايي دا هغسي دی چي يو پوښتنه وکي د يو شی نښاني ووايي او له مخاطبه د هغه شی د نومو پوښتنه وکړي. دکيسۍ مثالونه په پښتو کي ډير دي.

(24)معما:

معما داده چي د معشوق يا بل شي نوم په بيت کي پټ او په رمز کي راوړي، نو که د تصحيف دلاري وي که د قلب او يا حساب او يا تشبيه او نورو لارو، مگر په دې شرط چي له ښي طبع ځخه بېخي ليري نه وي، اوږده اوږده ناوړه الفاظ پکښي نه وي لکه يونس چي د محمد (ص) په نامه معما ليکلي ده:

خم چي يونس واړاوه ځخوپکي ځينـــــي پريوت

هوښ له مدهوښ ورك كا ، اسم لوی وه د هغه

لمن ليکونه

1.مختارالصحاح

2.عبدالله بن المعتز د عباسيه د خلفاء ځخه دی چي د مقتدر خليفه د مريانو دلاسه مړ شو (په 296 کي) "دکابل مجله ـ لومړی گڼه ځلرم کال"

3.مخصوصاً دلته هغه صنعتونه ټاکلي شويدي چي مائي په پښگتو کي مثال پيدا کړيدی، ممکن دی چي ډېر نور به داسي هم په پښتو کي وي چي ما نه وي ليدلي. "مؤلف"

4.مدارج البلاغه 205 مخ

5.په پخوانۍ املاء کي غير ملفوظي (هـ) لکه (په، ده ، زه او نور) نه ليکله کېده.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د بیان علم

بیان په لغت کي کشف او ایضاح ته وایي (1) خو په اصطلاح کي هغه علم دی چي د یوې معنا دلالت پر مختلفو لارو راښیي (2) یسوعي بیا وایي : بیان په اصطلاح کي هغه فصیح منطق ته واي چي له ما فی الضمیر څخه تعبیر په وشي) 3.(

د بیان د علم لومړی کتاب:

په دي علم کي لومړی کتاب (مجازالقران) دی چي ابی عبیده د خلیل شاګرد لیکلی دی.

اصول:

دا علم دري اصله لري یعني په درو شیانو کې بحث کوي) 4: (

1.تشبیه

2.مجاز

3.کنایه

تشبیه:

تشبیه د دوو شیانو معنوي اشتراك ته وایي، نو که دا اشتراك حقیقي وي او که خیالي او مقصد له معنو ي څخه هغه صفت دی چي د باندنیو موجوداتو څخه نه وي لکه : پوهنه، زړه ور توبي ، ځکه چي د دوو تنو اشتراك په کور او کالو کي تشبیه نه باله کیږي) .5(

د تشبیه رکنونه:

تشبیه څلور رکنونه لري :

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

لومړی رکن : ئې د تشبیه دوې خواوې دې چې یوه خوا ئې مشبه او بله خوا ئې مشبه به بولی او په عربی طرفین ورته وایي.

دوهم رکن : د تشبیه توري دي.

دریم رکن : د تشبیه وجهه ده.

څلورم رکن : د تشبیه غرض دی.

د یوه شي تشبیه چې له بله شي سره کیږي لومړی شی مشبه او دوهم مشبه به او ددوي منځ کي معنوي اشتراك وجهه شبه یا د تشبیه وجهه ده، او په کوم توري چې دا تشبیه راغلي وي هغه د تشبیه توري بولي او کوم مقصد چې پر بناء وي هغه ته د تشبیه غرض وایي.

لومړی رکن:

د تشبیه دوې خواوې : یعني مشبه او مشبه به مثال " پوهنه د رڼا په څېر ده" پوهنه مشبه ، رڼا مشبه به شوه. نو تشبیه د خپلو دوو خواو په اعتبار پر څلور ډوله ده:

(1)د مفرد تشبیه له مفرد سره:

(2)د مرکب تشبه له مرکب سره:

لکه د مخ تشبه له گل سره یا د زړه ور تشبیه له زمری سره:

لکه عبدالعظیم چې وایي:

سره لبان دي په خندا کي هسي زیب کا

لکه گل چې په گلزار کـــــــــي وغوړیږي

سره لبان او د خندا ترکیبي حال مشبه او د گل د غوړیدلو ترکیبي حال مشبه به دی.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(3)د مفرد تشبيه له مرکب سره:

لکه په دې لنډۍ کې:

پر ګودر سور سالو ښکاره سو

ما وې دې نورو اوبو اور واخيست مينه

سالو مفرد او مشبه دئ او دا اور او د اوبو د سوروالي ترکيبي حال مشبه به دئ.

(4)د مرکب تشبيه له مفرد سره:

عبدالقادر وايي:

لکه څوك چې په ويشتل د ګلو خوښ شي

هسې خوښ شي مشتاقان د يـــار له سوکه

ګ د ګلو ويشل ترکيبي صورت مشبه او سوك مفرد مشبه به دئ.

ددو خواوو د مادې په اعتبار:

د مادې اعتبار هم پر څلور ډوله دی:

اول : د محسوس تشبيه له محسوس سره:

شمس الدين وايي:

زړه مې بې ديار له مخه مدار نه کا

عندليب غوندې بې ګلو قرار نه کا

زړه او عندليب دواړه محسوس دي.

دوهم : د معقول تشبيه د معقول سره:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

لکه د ناپوهۍ تشبیه له مرگ سره او دعلم تشبیه له ژوند سره:

دریم : د معقول تشبیه له محسوس سره:

شمس الدین وایي:

د ریا طوق شو را په غــــــــــــــــاړه

لکه خپور شي په جگړه دستار د چا

څلورم : د محسوس تشبیه له معقول سره:

لکه دا بیت:

یا پر جستجوي زما هسي خندا کا

لکه خاندي پر تدبیر باندي تقدیر

مفروقه او ملفوفه تشبیه:

په پورته تشبیه گانو کي دوه رازه تشبیه راځي:

چي یوې ته ملفوفه او بلي ته مفروقه تشبیه وایي : ملفوفه تشبیه هغه ده چي د یوه بیت په یوه مصرع کي څو مشبه او بله مصرع کي څو مشبه به راوړه شي لکه حنان چي وایي:

دا څه زلفي څه رخسار او څه ذقن دی

څه سنبل او څه گلاب څه نسترن دی

مفروقه تشبیه هغه ده چي په یوه بیت یا یوه مصرعه کي څو مشبه او څو مشبه به سره راوړه شي مثلاً بیا حنان وایي :

خوله غونچه، سترگي نرگس، زلفــــي سنبل دي

خط ریحان دی، څه گلزار په لاس راکښېووت

دوهم رکن : د تشبیه توري:

د تشبیه توري دري ډوله دي : حروف ، اسماء، افعال:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(1)حروف:

په پښتو کي دا حروف د تشبیه دي : لکه ، غوندي، دود، ورته...

د لکه د توري مثال:

عبدالقادر وايي:

ګوندي بخت مي د دلبر د زلفو ږمونځ کا

که فلك ټوکري ټوکري لکه شمشاد کړم

د غوندي توری:

خوشحال خان وايي:

که زما په مرګ دي زړه دي تېغ راواخله

د قصاب غوندي مي بند پر بند جلا کړه

د دود توری:

لکه پيرمحمد کاکړ چي وايي:

ما له یاره سپینه خوله په خندا غوښته

ده له کسته د غونچګۍ په دود ونغښته

ورته توری:

دا توری په ادبیاتو کي زما په سترګه نه شو، مګر په محاوره کي ډېر مستعمل دی : ستا کتاب زما کتاب ته ورته دی. یا نور...

(2)اسماء:

په پښتو کي دا اسمونه د تشبیه دپاره شته : شان، خېر، سیال.

د شان مثال:

عبدالعظیم وايي:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د ستۍ په شان به سوځم ســــــــــرترپایه

چي تازه مي کړ خپل ځان وته نېران بیا

د ښېر مثال:

رحمان بابا وايي:

وړاندي هم ټوله ستــا په ښېر سرې وه

ته هم پاڅه د هغو په ښېر همت کړه

د سیال مثال:

عبدالقادر وايي:

نمر له تانه منـــــــــــــــور شو دا له نمره

ښوك به میاشت کا ستا له مخه سره سیاله

(3)افعال:

په پښتو کي دا افعال د تشبیه دپاره راځی : ته وا ، ته به وايي، وائې ته چي وائې، تابه ویل:

د ته وا مثال:

مخلص وايي:

رامو نه وړو د پردو له کـــوره ګټه

یو د بل له جېبې کاړو ته وا غله یو

د ته به وايي مثال:

خوشحال خان وايي:

ته به وايي د ګلاب په ګل شبنـــــــــــــــم دی

چي باړخو دی د نماشتې په وخت خولې شي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د وائي مثال:

عبدالقادر وایي:

ژړ او سره نمری اغوستي ګلرخانو

وايي سپروني ونيول ګلونـــــــــــــــه

تا به ويل مثال:

پر دې ښاغلي سپی داسي ګران وْ تا به ويل زوی ئې دئ.

د ته چي وايي مثال:

مدير صاحب داسي پر چوکۍ ناست دی ته چي وايي د پړنګي سر ئې په توره وهلی دی.

د تشبيه اقسام د تشبيه د اداتو په اعتبار:

که په تشبيه کي د تشبيه ادات نه وي راغلي موکده ئې بولي، او که راغلي وي مرسله يا مطلقه ئګې بولي هغه چي د تشبيه توري نه وي پکښي راغلي لکه رحمان بابا چي وايي:

شام سحر مي دغه ستا زلفي رخسار

نور مي مه پوښته له شام او له سحره

مطلقه خو دمخه تېره شه.

(3)رکن د تشبيه وجهه:

د تشبيه وجه د مشبه او مشبه به تر منځ يو مشترکه معنی ده، چي په مشبه به کي به د اصليت او مشبه کي د فرعيت په توګه وي او دابه هم د ويونکي په نظر کي وي (6) د ويونکي نظر ځکه ضروری دي چي مثلاً که يو سړی

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د يو پهلوان سره تشبه کړه شي که څه هم دا سړی په ډېرو شيانو کي لکه خوله، پزه، لاسونه، جسميت، او نورو کي پهلوان سره شباهت لري مګر د ويونکي نظر او مقصد غښتلوالاو قوت دی، دا د تشبيه وجه به يا د حقيقت له رويه وي لکه چي وايو : احمد لکه زمری دی ! يعني په زړه ورتوب کي او يا به د تخيل له رويه وي لکه حسن او ښکليتوب (7) چي وايو : مخ لکه سپوږمی دی.

د تشبيه د وجهه په اعتبار د تشبيه اقسام:

د تشبيه د وجهي په اعتبار تشبيه پر لاندي قسمو وېشلې شويده : تمثيليه او غير تمثيليه ، مجمله او مفصله، قريبه او بعيده.

تمثيليه تشبيه:

هغه ده چي د تشبيه وجهه ئې له متعددو شيانو څخه راوتلې وي لکه حميد چي وايي:

دا زما له غمه شين زړه پکښي خيال د يـــــــار د شونډو

هسي رنګ زيب و زينت کا لکه می په شنه پياله کښي

دلته د تشبيه وجهه له څو شيانو څخه راوتلې ده د زړه او پيالې له شينوالي، د شونډو او می د سوروالي څخه او دا چي شونډې او می دواړه د څکلو شيان دي او هم زړه د خيال او پياله د ميو ظرفونه دي ددې ټولو څخه د تشبيه وجهه راوتلې ده.

غير تمثيليه تشبيه:

هغه ده چي د تشبيه وجهه له مفرد شی څخه راوتلې وي لکه شمس الدين چي وايي:

د ګلرخو په هوس شپې روڼومــــــــه

آموخته لکه شبنم په دا شبخون يم

مجمله تشبيه:

هغه ده چي تشبيه وجهه پکښي نه وي ذکر شوي مثلاً رحمان بابا وايي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

دا هلال دی چي ليده شي په شفق کي

که په لاس د گل اندامي سپين وښی دی

مفصله تشبيه:

هغه ده چي د تشبيه وجهه ذکر شوي وي مثلاً حنان وايي:

تبسم ئې له دشنامه سره خوند کا

قدر ډېر لري ترخه چي شي شراب

تريخوالی د تشبيه وجه ده.

قريبه تشبيه:

هغه ده چي ببله فکره ويونکی يا آروېدونکی ته د تشبيه وجهه څرگنده شي عبدالقادر وايي:

که مو عمر د چمن تر گـــــــــلو کم دی

د لاله غوندي سور مخ د زړه په داغ يو

بعيده تشبيه:

هغه ده چي د تشبيه وجهه تر ډېر وخت وروسته څرگنده شي لکه محمد هوتك چي وايي:

د بيلتون په تاريکوکي مي زړه شين شو

رڼا لمر د جام د ميو په ظـــــــلام را) 8(

لمر د شرابو سره تشبيه شويدی، په لومړی وار د تشبيه وجه سړی دستي نه شي موندلای څو ورته ډېر دقيق نه شي وروسته څرگندېږي چي شايد د تشبيه وجه به حرارت وي ... دا تشبيه په پارسي کي ډېره ده.

(4)رکن د تشبيه غرض:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د تشبیه غرض د مشبه تعریف دی یعني د مشبه د حال بیان او وصف غرض دی لکه ښکلیتوب ، ښه والی، بدوالی او نور ځکه د تشبیه غرض اکثراً مشبه ته راجع کیږي، دا غرض پر څو ډوله دی :

لومړی دا چي د مشبه بدوالی غرض وي لکه چي حمید متملق او مداح او غوړه مال شاعر ته وايي:

لکه سپی چي په مردار شاوخوا کیږي

هسي ته کس وناکس په اسره ستايي

دویم دا چي د تشبیه غرض د مشبه د حال ایضاح او بیانول وي لکه علي خان چي وايي) : 9(

زه درپسي درسته شپه پټ ژاړم لکه پرخه

ته سبا خندان لکه ګل وازګرېوان د چايي؟

په دي بیت کي د تشبیه غرض د مین پټه ژړا او د معشوق خندا ده چي دواړه د مشبه حال باله کیږي.

دریم دا چي د تشبیه غرض د مشبه د حال د مقدار څرګندول وي لکه حمید چي وايي:

که ئې سپك کا عاشقي لــــکه بڼه

هغه کس تر کوه قاف دروند وګڼه

یا نور داسي مثالونه چي غرض پکښي ښکلیتوب زینت یا نور وي، مګر کله کله د تشبیه غرض مشبه به ته هم رجوع کوي دا هغه وخت چي د تشبیه د وجهي له رویه چي هره خواناقصه وي هغه مشبه به شي او غرض ځیني اکملیت او بشپړتوب وي، دې ته مقلوبه تشبیه هم وايي ځکه چي مشبه به د مشبه پر ځای راوړه شوی دی لکه رحمان بابا چي وايي:

دا هلال دی چي لیده شي په شفق کــــــي

که په لاس د ګل اندامي سپین وښی دی

په دي بیت کي هلال مشبه او وښی مشبه به دی، مګر په مشبه به کي د تشبیه وجهه ناقصه ده ځکه چي هلال خو تر وښي په ښکلیتوب کي اکمل دی خو د تشبیه غرض وښي ته راجع دی.

د تشبیه نور عمومي اقسام:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

په عموم طور تشبیه نور قسمونه هم لري چي مشهوره ئې اوه دی:

.1مطلقه تشبیه:

چي شرط او قید ونه لري لکه د خوشحال دا بیت:

د امید غوټۍ مي واړه شگفته شي

چي د دوویم پر ما لـــــــــکه صبائي

.2مشروطه یا مقیده تشبیه:

چي یو شرط یا قید پکښي وي لکه پیرمحمد کاکړ چي وایي:

مخ که دي گلشن دی یا څراغ دی یا سورگل

زه باندي بورا یم یا پتنگ یم یـــــــــــا بلبل

"که" په پښتو کښي د شرط توری دئ .

.3تشبیه تفصیل:

چي یو شی د بل شي سره تشبیه کړي بیا بیرتهووایي چي داسي نه ده او د مشبه به افضلیت ثابت کړي مثلاً خوشحال وایي:

چي و مخ وته دي گورم لکه لمر هسي ځلیږي

قربان دي تر جمال شم په معنی تر لمره غټ یې

.4د تسویآ تشبیه:

چي د یو شي صفت د مطلوب له صفته سره مساوي وباله شي لکه گل محمد هلمندی چي وایي :

لکه ښني چي دي ستــــــــا پر مخ پریشاني

هسي شان مي د خاطره پریشاني ده) 10(

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

.5د اضمار تشبیه:

د اضمار تشبیه داده چي تشبیه مضمره وي لکه پیرمحمد کاکړ چي وایي:

محبوبا پر پالنګ واوښته په خوب کي

که هوسۍ وه د بهار پر ګلـــــو رغښته

.6کنایه تشبیه:

کنایه تشبیه هغه ده چي د تشبیه توری وغورځول شي او یوازي مشبه به راوړه شي لکه عبدالعظیم چي وایي:

سپیني مرغلري د ګلاب په ګـــــــــل بهیري

روغ زړه مي غوځیري چي اوریږي له نرګسه

.7معکوسه تشبیه:

د عکس تشبیه داده چي دوه شیه یو له بل سره تشبیه کړی شي رحمان بابا وایي:

پخواني هم ټوله ستا په څېر سړي وه

ته هم پاځه د هغو په څېر همت کــړه

دوهم اصل مجاز:

مجاز لغتاً د لاري او تېرېدو معنی ورکوي او اصطلاحاً د لفظ هغه معنی ده چي حقیقتاً دده دپاره نه وي وضع شوي یعني مجاز د حقیقت عکس دی نو حقیقت باید وپېژنو:

حقیقت:

حقیقت د لفظ هغه معنی ده چي دده دپاره وضع شوي وي لکه د زمری لفظ چي د یوه ځېرونکي حیوان دپاره ټاکل شویدی.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د حقيقت اقسام:

حقيقت پر څلور ډوله دی : عقلي ، لغوي ، شرعي ، اصطلاحي يا عرفي.

عقلي حقيقت : هغه دی چي د يوه لفظ نسبت داسي شی ته وشي چي ويونكي په عقل منلی وي لكه څوك چي ووايي " خونه بناء جوړوي" "ور تركاڼ تراشي"

لغوي حقيقت هغه دی چي يو لفظ په لغت كي د يو شي دپاره وضع شوی وي لكه د "اور لړوني" كلمه چي د آتش كاو دپاره راغلې ده.

شرعي حقيقت:

هغه دی چي په شرع كي ديني او شرعي امورو ته يو لفظ وټاكل شي لكه د "نمونځ" لغت چي په لغوي حقيقت كي د "نمانځني" څخه چي د احترام او ستايش په معنی دی اخيستل شويدی مگر په شرعي حقيقت كي د څو مخصوصو اقوالو او افعالو دپاره راوړل كيږي.

عرفي حقيقت:

هغه دی چي په عام عرف كي كوم لفظ د يو شي دپاره ټاكل شوي وی لكه د "مېړه" لغت چي له لغوي حقيقت له رويه هر نارينه ته ويل كيږي مگر په عرف كي د ښځي د سړي يعني شوهر په معنا هم راځي.

علاقه:

د حقيقي او مجازي معنی په منځ كي بايد ضرور يو علاقه او قرينه وي كه علاقه په منځ كي نه وي د هغه لفظ استعمال په مجازي معنا غلط دی مثلاً كه څوك كتاب ته اشاره وكړي او ووايي : "دا آس دی" دلته مجاز بالكل غلط دی، ځكه چي د آس او كتاب په منځ كي هيڅ علاقه نسته او كه يوه زړه ور او جنگي سړي ته اشاره وكړي او ووايي "دا زمری دی" دلته مجاز درست دی ځكه چي د دوی په منځ كي زړورتوب او شجاعت علاقه ده. نو كه پدي علاقه كي تشبيه وه مستعار مجاز ورته وايي او كه نه وه مرسل مجاز ئې بولي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د مجاز اقسام:

مجاز پر دوه قسمه وويشل شو:

.1مستعار مجاز

.2مرسل مجاز

لومړی مستعار مجاز:

مستعار مجاز پر څو استعارو مشتمل دی. او استعاره په لغت کښي عاريه غوښتل دي او په اصطلاح کي يو لفظ د هغه شي دپاره استعمالول دي چي په حقيقت کي د هغه دپاره نه وي وضع شوی مگر ددوي په منځ کي به د تشبيه يوه علاقه وي.

د استعارې ارکان:

استعاره درې رکنونه لري : يو مستعار منه (يعني مشبه به) بل مستعار له (يعني مشبه) چي دوي دواړو ته په عربي طرفان وايي او دريم رکن مستعار باله کيږي چي هغه د تشبيه وجه ده او په عربی جامع هم ورته وايي.

د استعارې ډولونه:

استعاره د طرفينو په اعتبار دوه ډوله لري:

يوه ممکنه

بله ممتنعه

(1)ممکنه:

ممکنه هغه ده چي د تشبيه دواړي خواوي يعني مستعار منه او مستعار له يوه شي سره يوځای کېدلای شي لکه د علم تشبيه له ژوند سره او د ناپوهی تشبيه له مړيني سره ځکه چي علم او ژوند په يوه سړی کښي سره يوځای کېدلای شي هم به سړی ژوند وي هم به عالم وي همدارنگه ناپوهي او مرگ دا استعاره وقافيه هم بولي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(2)ممتنعه:

ممتنعه هغه ده چي ددواړو خواوو یوځای کېدل امکان ونه لري او منع وي دا استعاره عنادیه هم بولي لکه د ښه مړی تشبیه له ژوندي سره مثلاً وویل شي : "پښتون سید جمال الدین ژوندی دی" او دا څرګنده ده چي ژوند او مګرګ په یوه وخت او یوه سړي که نه سره یوځای کیږي او د عنادیې د اقسامو څخه دا هم دی چي پر ضد د شي راوړه شي (11) لکه یو بې زړه سړی ته چي د استهزاء په توګه وویل شي : "زمری دی" یا یو جاهل ته وویل شي : "د علم دریاب دی" دا قسم تهکمیه او تملیحیه هم بولي.

همدارنګه استعاره د طرفینو په اعتبار تحقیقیه او تخلیه ته هم وېشله کیږي تحقیقیه هغه ده چي مستعار له حقیقي وي نو که محسوس وي لکه اړخګی د کوچنی غونډی دپاره او که عقلي وي لکه د نور استعاره د عقل دپاره، او تخیله هغه ده چي مشبه یوازي ذکر شي، خو د مشبه به ځیني لوازم ورسره وي لکه حنان چي وایي:

پر عصا نرګس تکیه کړې ده ولي ؟

شوه ورپېښه ستا د سترګو بیماري

نرګس مستعار له او بیمار مستعا ر منه دی، لکړه لګول د مشبه به یعني مستعار منه له لوازمو څخه دی.

استعاره د جامع په اعتبار:

د جامع یعني د تشبیه د وجه په اعتبار هم پر دوه ډوله ده : یوه مبتذله استعاره، بله بعیده استعاره.

مبتذله استعاره چي عامیه ئې هم بولي هغه ده چي جامع پکښي څرګند وي. او بعیده استعاره چي غریبه او خاصه ئې هم بولي هغه ده چي جامع پکښي ذکر شوی نه وي لکه چي وایو : "احمد په لوی لاس ځان بېکاره کوي" دلته په لوی لاس د قصداً په عوض استعاره شوی ده خو د تشبیه وجه ئې څرګنده نه ده. یا لکه کاظم خان شیدا چي وایي:

د آفتاب په کمند نه خېژم آسمان ته

نه ړدم بار لکه شبنم پر دوش د ګلو

کمند ذکر شوی مراد ځیني شغلې دي او جامع پکښي نری والی او اوږدوالی دی چي ذکر یې نه دی راغلی.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

استعاره د طرفینو او جامع په اعتبار:

یعني استعاره د مستعار منه او مستعار له او جامع درو سرو سره په اعتبار پر دوله ډوله ده : یوه مصرحه بله مکنیه مصرحه هغه ده چي مستعار منه یعني مشبه به ذکر شي او مستعار له یعني مشبه حذف وي لکه خوشحال خان چي وایي:

چي د غوږو در ئې نه وینم په سترگو

دُر گوهر مي په هر هر بانه سفته شي

په دوهمه مصرع کي در گوهر مستعار منه راوړه سوئ مراد څني اوښکي دي چي مستعار باله کیږي.

دوهمه مکنیه هغه ده چي مستعار له ذکر شي او مستعار منه حذف وي خو د مستعار منه له لوازمو څخه یو شی ذکر شي، حمید وایي:

زړه مي له غیرته په کـــــــوگل دننه دود شي

ږمونځ چي دی بې فهمه وهي گوتي په کاکل

ږمونځ ذکر شوي مراد "مشاطه" ده او گوتي وهل د مستعار منه له لوازمو څخه بلل کیږي دا ځکه مکنیه بولي چي مشبه به پکښي پټ دی مکن هم پټوالي ته واي.

د مصرحې ډولونه:

مصرحه استعاره عموماً اوه ډوله لري : عنادیه، وفاقیه، اصلیه، تبعیه، مطلقه، مجرده، ترشیحیه، عنادیه او وفاقیه خو دمخه درته وښودلي شوې، اصلیه او تبعیه به هم وروسته په بل قسم کي درته راوړه شي، ترشیحیه، مجرده، مطلقه به دلته بیان کړو:

مطلقه استعاره:

مطلقه استعاره هغه ده چي خاص په یوه خوا (مستعار له یا مستعار منه) پوري اړه ونه لري بلکي دواړو خواوته شامله وي یعني داسي استعاره راوړه شي چي هم د مستعار له اوهم مستعار منه مناسبت پکښي وي لکه

خوشحال خان چي وایي:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د زمريو مړنتوب په لښکـــــــــــر نه وي

مټ ئې هركله يوازي پر خپل ځان شي

زمرى مشبه به مراد ځيني زړه ور سړي دى، " پر ځان مټ" هم د زمرى او هم د زړه ور سړي سره مناسبت دى همدارنگه مړنتوب.

مجرده استعاره:

مجرده استعاره هغه ده چي يوازي د مشبه به مناسبت راوړه شي لكه د خوشحال خان دا بيت:

مست هاتيان خوني زمريو تورى وكښې

چي د سرو تر ويري تېر شي كار آسان دى

مست هاتيان او خوني زمرى مشبه به مراد ځيني جنگيالي زلميان دي چي مشبه به باله كيږي او تورى كښل د زلميانو سره مناسبت دى.

ترشيحيه استعاره:

ترشيحيه هغه ده چي د مشبه به مناسبت تر قرينې وروسته راوړه شي لكه رحمان بابا چي وايي:

نيمه شپه ئې يار تر سره پوري كښيني

لكه شمعه چي ښوك بله پر مزار كـــــا

مزار مشبه به مراد ځيني بيده عاشق دئ، د مشبه به شمع ده او قرينه ئې سرته كښېناستل دي.

استعاره د لفظ په اعتبار:

د لفظ په اعتبار استعاره پر دوه ډوله ده اصليه او تبعيه:

.1اصليه هغه ده چي د مستعار لفظ پكښې جامد وي لكه قلندر چي وايي:

نه دي چا ليدلي صبح وشام په يوه ځـــــــــــاى كي

ماته لمر ښكاره شو ستا د زلفو په تورتم كي) 12(

ذكر لمر مراد مخ دى، او لمر جامد هم دى.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(2)تبعیه:

تبعیه هغه ده چي د مستعار لفظ مشتق وي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

له غیرته مي زړګي ټوکر ټوکر شي

چي ئې ګوتي په وېښتو وهي شانه

ګوتي وهل مشبه به مراد ځیني ږمونځول دي او ګوتي وهل مشتق دی.

دوهم مرسل مجاز:

مرسل مجاز هغه دی چي د تشبیه علاقه ونه لري بلکی له ځانه مخصوصي نوري علاقي ولري.

د مرسل مجاز علاقي څو دي ؟

د مرسل مجاز په علاقو کي اختلاف دی څوك وايي اتلس دي څوك وايي 27 دي (12) څوك وايي 36 دي (13) خو په پښتو کي دا 25 پیدا شوي چي هغه دادی : سببیت، مسببیت، کلیت، جزئیت، لازمیت، ملزومیت، اطلاق، تقلید، عمومیت، خصوصیت، ظرفیت، مظروفیت، بدلیت، مبدلیت، آلیت، مجاورت، مصدریه، مظهریه، علیه، معلولیت، متعلقیه، دالیه، مدلولیت، سلیقیت، لاحقیت.

(1)سببیت:

د سببیت علاقه داده چي ذکر سبب شي مراد ځیني مسبب وي لکه خوشحال خان په دې بیت کي:

چي دا اوښکي مي غمازي د فراق دي

زه ئې ځکه په ګـــــــرېوان کښي تویوم

په ګګرېوان کي د اوښکو تویول راوړه شوی دی مراد ځني پټوالی دی او ګریوان سبب د پټوالي دی.

(2)مسببیت:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د مسببیت علاقه داده چي ذکر مسبب شي مراد ځيني سبب وی لکه د خوشحال خان په دې رباعي کي:

چـــــــــــي آئینې ته ښکاره دیدار کړي

آئینه درسته سره گـــــــــــــــــلزار کړی

چي شونډي کښېږدي د جام په مورگو

اوبه په جام کښي رب انار کــــــــــــــړي

ذکر مسبب چي رب انار دی مراد ځيني سبب چي د شونډو د سوروالی انعکاس دی.

(3)کلیت:

کلیت هغه دی چي ذکر کُل شي مراد ځيني جز وي لکه د خوشحال خان دا بیت:

گوتي ومنډه په غوږو تــــــــــــــــــري تېرېږه

ذاکر زر ذکرونه کا زړه ئې په دام کښي

گوتي ذکر دي مراد ځيني یوه گوته ده

(4) .جزئیت:

جزئیت دادی چي ذکر جز شي مراد ځيني گل وي رحمان بابا وايي:

وړاندي سرای لره توښه تړه رحـــمانه

څو سفر دي کړی نه دی له دې سرایه

ذکر سرای مراد ځيني دنیا یا عقبی ده.

(5)لازمیت:

لازمیت دادی چي ذکر لازم شي مراد ځيني ملزوم وي لکه د لمر ختو پروخت چي وویل شي : "رڼا راپورته شوه" یعني لمر راپورته شو، ذکر رڼا مراد ځيني لمر دی.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(6)ملزومیت:

ملزومیت دادی چي ذکر ملزوم شي مراد ځیني لازم وي لکه د څاښت په وخت کي چي څوك وایي : "لمر سرای ته را ولوېد" یعني د لمر رڼا سرای ته را ولوېده، ذکر لمر مراد ځیني رڼا ده.

(7)اطلاق:

اطلاق دادی چي ذکر مطلق شي، مراد ځیني مقید وي لکه خوشحال چي وایي:

د سبا باده ! گـــــــــــذر په چمن بیا کړه

په چمن کښي رنگا رنگ گلونه بیا کړه

د سبا باد مطلق ذکر شوي مراد ځیني د پسرلي د سبا باد دی.

(8)مقید:

مقید هغه دی چي ذکر مقید شي مراد ځیني مطلق وي لکه حمید چي وایي:

که آسمان د مهجورانو په ځان ژاړي

چي دا آه د چا په ځان وي نه دي گرم

دلته ذکر ژړا چي د انسان په اوښکو پوري مقیده ده مراد ځیني مطلقي اوبه دي.

(9)عمومیت:

عمومیت دادی چي ذکر عام شي مراد ځیني خاص وي لکه خوشحال خان چي وایي:

د عشق غم لـــــه خلق پټ لره خوشحاله

څه ئې پټ کړم چي جهان ځیني خبر دی

ذکر جهان مراد ځیني مخصوص او شاوخوا خلك دی.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(10)خصوصیت:

خصوصیت هغه دی چي ذکر خاص شي مراد ځیني عام وي لکه یو باغوان چي وایي : "زما د باغ تاك نوی دی" ذکر یو تاك مراد ځیني ټول تاکان دي.

(11)ظرفیت : ظرفیت هغه دی چي ذکر ظرف شي مراد ځیني مظروف وي مثلاً وایو : "ناوه بهیږي یا واله بهیږي" ذکر ناوه او واله ده مراد ځیني اوبه دي.

(12)مظروفیت:

د مظروفیت علاقه داده چي ذکر مظروف شي مراد ځیني ظرف وي لکه دا چي چپراسي ته د اوبو ډك ګیلاس ورکو او ورته ووایو : "دا اوبه چپه که" ذکر اوبه مراد ځني ګیلاس وي.

(13)بدلیت:

بدلیت هغه دی چي ذکر بدل شي مراد ځیني مبدل وي لکه : پوروړي چي خپل پور اداء کي نو وایي : " ما پور له ځانه واړاوه" دلته اړول د اداء کول بدل راغلی دی.

(14)مبدلیت:

مبدلیت هغه دی چي ذکر مبدل شي مراد ځیني بدل شي لکه یو څوك چي دخپل پلار قاتل مړ کړي نو پښتانه وایي : "پلانکي خپل پلار واخیست" یعني د خپل پلار بدل ئې واخیست.

(15)آلیت:

چي ذکر آله شي مراد ځیني هغه اثر وي چي ددې په ذریعه څرګندیږي لکه چي وایو : "د پلانکي په غوړه ژبه وغولېدم" یعني په خبرو ئې او ژبه د خبرو آله ده عبدالقادر خان وایي:

در پوهېږم چي په ژبه مي تېرباسي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

چي وييلې شي دا هســـــي مطولي

(16)مجاورت:

د مجاورت علاقه داده چي يو شی ذکر شي او مراد د هغه شي مجاور (ګاونډی) وي لکه د چا شونډي چي تر تبي وروسته ووزی نو وايي : "خوله مي ووتله" ذکر خوله مراد ځيني شونډي دي چي د خولې مجاور بللي کيږي همداشان وايي : "مرغلره پاك لمنې ښځه ده" ذکر لمن مراد ځيني بدن دی.

(17)مصدريه:

مصدريه دا دی چي مجازي معنی دموضوع څخه صادريږي لکه سخي سړی ته چي ويل کيږي " په لاس کي خلاص دی" يا "دلوی لاس خاوند دی" يعني بخښوونکی دی، ذکر لاس مراد ځيني بخښه ده او لاس د بخښي د صدور محل دی.

(18)مظهريه:

مظهريه دا دی چي موضوع له د مجازي معني د ظهور ځای لکه چي وايي : "د احمد دموټ پيچلو سړی نشته" ذکر موټ مراد ځيني قوت دی يعني دده د قوت ساری نشته او قوت له موټه ظاهـريږي.

(19)عليه:

عليه دا دی چي ذکر علت شي مراد ځيني معلول شي لکه يو تږی سړی چي ووايي : "له تندي مي زړه اور واخيست" ذکر اور مراد ځيني حرارت دی.

(20)معلوليه:

چي ذکر معلول شي او مراد ځيني علت وي لکه چي وايي : " په دې

صندلۍ کي حرارت نشته" يعني اور نشته.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(21)متعلقيه:

متعلقيه د لام په زېر دادی چي ذکر متعلق شي مراد ځني متعلق وي لکه مصدر چي ذکر شي او مراد ځيني اسم فاعل یا اسم مفعول وي لکه چي وايو : " سيد جمال الدين سرترپايه علم ۆ، يعني عالم ۆ.

(22)داليه:

داليه دادی چي ذکر دال شي مراد ځيني مدلول شي لکه چي وايو: "د کتاب په تورو وپوهېدم" يعني په معنی ئې وپوهېدم، توري ذکر شوه مراد ځيني معنی ده.

(23)مدلوليه:

چي ذکر مدلول شي نو مراد ځيني دال وي لکه چي ووايي : "ما دا کتاب په معنی ولوست" يعني په الفاظو ، ځکه چي الفاظ لوستل کېږي او معنی فهمول کيږي.

(24)سابقيت : سابقيت يعني د پخوا په اعتبار يو شي ته کتل دي، لکه يو زلمی ته چي وايي : "هلکه دا کار مه کوه !" که څه هم اوس زلمی دی خو چي تيري شوي زمانې ته وکتل شي پخوا هلك ۆ.

(25)لاحقيت:

لا حقيت يعني د راتلونکي زمانې په اعتبار يو شي ته کتل، لکه

عبدالقادر خان چي وايي:

نه ما څه کړيدي نه به څه کــړمه

چي را کوې ئې هغه کــــــــومه

نوم د ژوندون مي نوم د علم دی

مړ يم عــــــــــالمه مړ يم مړ يمه

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

که څه هم اوس مړ نه دی خو د راتلونکي زمانې په اعتبار چي ورته وکتل شي مري.

کنایه:

کنایه په لغت کښي د تصریح نقیض دی (13) او دبیان د علم دپوهانو په اصطلاح کنایه هغه ده چي د یو شي تعبیر په غیر صریح کلام سره وشي) .14(

د مجاز او کنایې فرق:

په مجاز کي د حقیقي معنا مرادول روا نه دي او په کنایه کي روا دی چي حقیقي معنا هم مراد شي.

د کنایې غرض : د کنایې غرض د لفظ تحسین ، دکلام خوږ والی او د اروېدونکي ابهام دی.

د کنایې اقسام:

کنایه پر درې قسمه ده : لومړی هغه ده چي کنایه له موصوفه څخه وي یعني دکنایې څخه ذاتاً موصوف مراد وي لکه عبدالعظیم چي وایي:

سپیني مرغلري د ګلاب پر مــــــــــــخ بهېږي

روغ زړه مي غوځیږي چي اوریږي له نرګسه

په پورته بیت کي مرغلري د اوښکو څخه د ګلاب ګل له مخه څخه، نرګس له سترګو څخه کنایه دی چي اوښکي او مخ او سترګي موصوف باله شي.

د کنایې دوهم قسم له صفته څخه کنایه ده یعني له کنایې څخه مقصد صفت دی لکه رحمان بابا چي وایي:

که د عقل څه اثر لـــــــــــــــــري و سر ته

لاس په سر مه شه د هر ګیدې و در ته

لاس په سر کېدل کنایه له سوال او طمع څخه دی، طمع او سوال صفت دی.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د کنايې دريم قسم له نسبته څخه کنايه ده اوهغه يو امر د بل امر دپاره اثبات يا نفي کول دي. لکه دا چې ووايو : "د احمد سترګې په آسمان کې دي" يعني متکبر دی که څه هم صريحاً متکبر نه وي ورته ويل شوي، مګر دده وسترګو ته ئې په آسمان کې ځای وټاکه او دهر چا سترګې چې په آسمان کې وي هغه متکبر دی نو احمد متکبر شو بانسبته کنايه شوه.

دکنايې ملحقات:

د بديع په علم کې ځينې انواع شته چې له کنايې سره خورا لږ اختلاف لري، ځکه ئې نو دالته راوړو هغه دادی : تعريض، توريته، استخدام ، ادماج پر اعته الطلب او نور...

(1)تعريض:

تعريض دادی چې له کنايې څخه داسې موصوف مراد شي چې هغه ذکر شوی نه وي او تعريض د هغه عبارت راوړل دي چې لفظ ئې پر يو شي دلالت کوي اود مفهوم او اشارې له لارې بل شی مرادوي لکه څوك چې بې نوبته کار يا خبرې کوي او دا متل ورته ووايه شي : "ژرنده که د پلار ده هم په وار ده."

(2)توريته:

دې نوع ته ايهام هم وايې، او دا داسې دی چې په نظم يا نثر کې يو لفظ استعمال کړې چې دوې معناوې ولري، يوه ليرې، بله نژدې. لومړی وار د ويونکې يا اروېدونکې ذهن نژدې معنی ته ولاړ شي مګر مقصد ليرې معنی وي. لکه پير محمد کاکړ چې وايې:

جدايي په غم شريك کړم د غمجنو

د هر چا پر غاړه ژاړم لـــــــــــــکه نی

د غاړې لفظ دوې معناوې لري نژدې معنی ئې (ګردن) او ليرې معنا ئې (طرز، اداء، روش) دی. چې د شاعر مقصد هم ليرې معنی ده.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(3)ادماج:

ادماج هغه دی چي يو داسي کلام راوړه شي چي دوې معناوي ولري مگر په دوهمه معنی تصريح نه وي شوې د ادماج او توريته فرق دادی چي په توريته کي يولفظ راځي چي دوې معناوي ولري مگر په ادماج کي يو کلام راځي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

سر په لاس درپسي درومم نه قبلیږي

نصيب مه شه د چا دا سرگــــــــــرداني

سرگرځول يا سرگرداني دوې معناوي لري دلته پرېشاني غرض ده.

(4)براعت الطلب:

براعاً الطلب چي حسن طلب ئې هم بولي او د تعريض يو قسم دی يعني په ښه صورت شی غوښتل لکه په دې لندې کښې:

پر دېوال هســــــــــــــــــــکه شه خوله راکه

يو همزولتيا ده بل منت درته کومــــــــــــــه

که دي خوله راکــــــــــــــــــــــړه څه به وشي

زړه به مي ښه شي خوله به بيا درسره وينه

تبصره:

کنايه هم ليري او نژدې لري د نژدې مثالونه ذکر شوه او ليري کنايه لکه دا متل : "ښځه له اجاغه غواړه،اور و لنده بل ته ورکوه" اجاغ کنايه له مهمانداری څخه دی يعني سخا، ځکه چي اجاغ پر اور دلالت کوي او ډېر اور بلول پر ډوډی پخولو او ډوډی پخول پر سخا دلالت کوي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

لمن لیکونه

(1)علم الادب یسوعي _ لومړی جز 56 مخ.

(2)مفتاح العلوم _ سکاکي 140 مخ.

(3)علم الادب 56 مخ.

(4)علم الادب یسوعي _ 57 مخ مختصر المعاني 313 مخ او نور.

(5)نوادر الاصول في شرح الفصول.

(6)نوادر الاصول فی شرح الفصول 230.

(7)علم الادب 65 مخ.

(8)پټه خزانه خاتمه.

(9)د علي خان دېوان مخ

(10)د گل محمد دېوان قلمي.

(11)حدائق البلاغه 30 مخ.

(12)د قلندر قلمي دېوان.

(13)قطوف الدانیه فی علوم ثمانیه 211 مخ.

(14)قطوف الدانیه فی علوم ثمانیه 211 مخ.

علم الادب یسوعي _ لومړی جز 87 مخ.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د قافیې علم

قافیه په لغت کې وروسته او د غاړې پای ته وایي، مثلاً په عربی کې وایي "قفوت فلاناً" یعني په پلانکی پسي ولاړم.(1) او ځکه چې په شعر کې تر ټولو آخر او وروسته راځي او بیت په تمامیږي نو اصطلاحاً هغه علم وباله شو چې د نظم له اواخرو څخه بحث کوي، او قافیه د بیت د وروستنۍ کلمې آخر ته وایي مګر په دې شرط چې هغه کلمه عیناً په یوه معنی د نورو بیتونو په آخر کې تکرار نه شي لکه عبدالقادر چې وایي:

که خبر مي شی له خوږ زړګــــــــــــــګیه ته

شپه او ورځ به په نارو شي لــــــــــــــکه زه

څو تاونه باندي تېر شي چــــــــــــي پخېږي

د پخو په حال خبر نه دي اومــــــــــــــــــــه

که دي سوی چیري زړه د عشق په اور وي

ستا په هاله زړه په سویو بانـــــــــــــدي سه

عام عالم له حقیقته خبر نه شـــــــــــــــــول

د تقلید خندا کوي لـــــــــــــــــــــــکه کانه

ګوره بیا د کوم کم بخت سړي په خوله شو

سل ښکنځل راته کـــــوي چي غواړم خوله

په پورته بیتو کې (ته، زه، مه، سه،نه) د قافیې توري دي، که څه هم (هـ) تکرار راغلې مګر دا (هـ) ملفوظي نه ده بلکي د (زور) بدل اوعوض باله کیږي او په ټولو بیتو کې قافیه یوحرف او حرکت دی مګر که وروستۍ کلمه تکرار راغلې وه هغه نو بیا ردیف بولي او قافیه تر ردیف دمخه توری دی، لکه یونس چې وایي:

څو ونه ښانده په مینه باندې سر چا

کله بیا موند شرین وصل د دلبر چا

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د "چا" کلمه تکرار راغلې نو ردیف باله کیږي، او قافیه د "سر" او "دلبر" په کلمو کې د "ر" توری دی او څنګه چې تر "ر" دمخه حرف متحرك دی نو په دې بیت کې هم قافیه یو حرف او یو حرکت دی او کله د قافیې تر وروستی توري دمخه توری ساکن وي لکه رحمان بابا په دې بیت کې:

زغره واغونده ملا وتړه د جنګ

هله پسه مرکه کـــــــــوه د ننګ

د "ګ" توری قافیه ده، تر ګاف د مخه "ن" ساکن دی، نو دلته قافیه دوه توري او یو حرکت دی او کله د قافیې تر وروستي توري دمخه دوه توري ساکن وي چې په دې صورت کې نو قافیه دوه توري او یو حرکت دی، لکه د مېرمن حلیمې د خوشحال خان د لور دا بیت:

د آشنای په فکر خوښه هسې شان شوم

نه پوهېږم چې ممتاز که نورجهان شوم

د "شوم" کلمه ردیف دی، نون او الف ساکن دي شین متحرك دی نو قافیه دوه توري او یو حرکت دی همدارنګه که د قافیې د کلمې وروستی توری د قافیې د اصلي کلمې څخه نه وي او د کوم علت په واسطه پورې نښتی وي نو هغه اضافه کلمه هم قافیه بلل کیږي لکه د مېرمن زینبې د میرویس خان نیکه د لور د هغې مرثیې په یوه بند کې چې دخپل ورور شاه محمود په مرګ ئې ویلې ده د "نا" توری چې د ترنم دپاره دی:

ځوان وْ، مېړه د توری جنګ ونا

ولاړ د کام په نام وننګ ونا

دښمن له ده په وینو رنګ ونا

پر میدان شیر وْ یا پلنګ ونا

افسوس چې مرګ دده په خوا سونا

قندهار واړه په ژړا سونا

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

شاعر باید د قافیې کم شیان وپېژني ؟

هر ناظم ته د قافیې پنځه شیان پېژندل په کار دي، د قافیې توري، حرکات، انواع، حدود او عیبونه.

(1)د قافیې توري او د هغو نومونه:

د قافیې توري (9) دي او نومونه ئې دا دي : روی، ردف، قید، تاسیس، دخیل، وصل، خروج، مزید، نائر:

د روی توری:

د قافیې د کلمې آخر توری روی بولي، اود قافیې بنسټ پر ولاړ دی خو چې دا توری د نفس کلمې څخه وي، رحمان بابا وایي:

ته چې ماته وایې پر څه کـــــــوې ژړا

نه در معلومیږي دغه خپل جوروجفا

په "ژړا" او "جفا" کې الف د کلمې اصلي توری دی، نوځکه ددې بیت روي "الف" دی او که د نفسي کلمې څخه نه وي هغه د روي توری نه شي کېدلای لکه د پښتو په اشعارو کې د ترنم نون چې اکثګره د بیت په آخر کې راځي لکه : "کوینه" یا "ځینه" . روی د روا څخه اخیسته شویدی او روا هغه رسۍ ده چې داوښ بار په ترې نو ځکه چې په روي ټول بیتونه سره تړل کیږي مجازاً دلته راوړه شو) .2(

د قافیې نور اته توري څلور تر روی د مخه راځي اوڅلور وروسته هغه چې دمخه راځي دادي:

د ردف توری:

هر "الف، واو، یا" چې د روی تر توري دمخه راشي هغه ته ردف وایي او هغه قافیه نو مردفه قافیه بولي خو په شرط ددې چې دالف دمخه توری زورناك او تر واو دمخه توری پېښ ناك او تر "یا" دمخه توری زېرناك وي. دا درې واړه مثالونه د رحمان بابا په دې بیتو کې وګورئ:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د "الف" مثال:

هسي مست يم ستا د شونډو په شراب

چي به نه وي بال دا هسي مست خراب

د "واو" مثال:

ورقونه لټوم د هر مـــــــــــــــــــــــــــــکتوب

پکښي غواړم خط وخال د خپل محبوب

د "یا" مثال:

دنیا دار د دنیا کــــــــــــار کا زه ددین

خوانین زما په ملك دي خوشه چین

په لومړی بیت کي "ب" روی او "الف" ردف او په دوهم بیت کي "واو" ردف دی او په دریم بیت کي "نون" روي او "یا" ردف دی.

او که تر ردف وروسته دوه ساکنه راشي لکه دوست، پوست، جوړ، کور یا نوري داسي کلمې نو ځینو پوهانو د ردف وروسته توری هم په ردف کي داخل بللی دی او دا نو زاید ردف بولي، خواجه نصیرالدین طوسي پخپله رساله "معیار الاشعار" کي دا توري په روی کي داخل ګڼي او دا روی نو مضاعف روی بولي. په پښتو کي د ردف "واو" پر دوه ډوله راځي : معروف او مجهول.

قید:

د قافیې بل توری چي تر روی د مخه راځي قید بولي او قید هر هغه ساکن توری دی چي بېله فاصلې تر روی د مخه راشي مگر دا ساکن باید "واو، یا او الف" نه وي لکه : جنګ ، ننګ، درد، غبرګ، چرګ او نور ... او که "الف" او "واو" او "یا" هم وي باید تر الف دمخه زور او تر "یا" دمخه زېر او تر "واو" دمخه پېښ وي، د قید توری اختلاف روا دی لکه بحر او شهر چي سره راوړه شي (3) سعدي وايي:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

چي مصر وچه شام و چه بر و چه بحر

همه روستایند شیراز شـــــــــــــــهر

خو د مخرج قید هم شرط دی او یوه بله خبره هم سته چي دا اختلاف تحسین نه دی بلکي په غزل کي خو قبیح دی او په مثنوي او نورو کي روا دی مگر تحسین نه گڼل کیږي.

تاسیس:

تاسیس هغه ساکن الف ته وایي چي تر روی دمخه راشي مگر دده او دروی د توري تر منځ بل متحرك توری واسطه وي لکه ځناور، دلاور، حاصل، ساتل، او نوري کلمې ... او تاسیس په قافیه کي د لزوم مالایلزم حکم لري، یعني که ئې التزام ونیسي قاقیې ته نقص نه رسوي.

دخیل:

دخیل هغه توری دی چي د "روی" او "تاسیس" په منځ کي واسطه وي لکه د ځناور د کلمې واو.

وصل:

د وصل توري بېله فاصلې تر "روی" وروسته راځي نو که د اضافت توری وي او که د نسبت او که د جمع او که د تصغیر یا ربط توری وي مثلاً د عبدالقادر په بیت کي د جمع واو د وصل توری دی، دی وایي:

تر قربان شه سل ښادی، د ښادمنو

ربه مه وړه خپل غمونه د غمجنو

خروج:

خروج هغه توری دی چي تر وصل وروسته بېله فاصلې راځي، خوشحال وایي:

اې ! چي مخ دي ښایسته دی په خالونه

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

مزيد:

مزيد هغه توری دی چي تر خروج وروسته راشي لکه په پورته بيت کي د (هـ) توری.

نائر:

نائگر هغه توری دی چي بې فاصلې تر مزيد وروسته راشي لکه په پارسي کي د پرداختنيستيش ـ درسا ختنيستيش (4) دا توری په پښتو شعر کي ډېر لږ راځي.

(2)د قافيې د تورو حرکات او د هغونومونه:

دا شپږ دي : رس، اشباع، حذو، توجيه، مجري، نفاذ:

رس:

د تاسيس دالف دمخه حرکت ته "رس" وايي او رس په لغت کي په يو شي په پټه او ورو ورو پيل کول دي او دا حرکت به خامخا فتحه وي، لکه په "ځناور" کي د "نون" حرکت.

اشباع:

د دخيل حرکت ته اشباع وايي لکه په "دلاور" کي د "واو" توری.

حذو:

حذو د ردف د توري دمخه حرکت ته وايي، لکه د "ت" حرکت په "تور" کي او حذو برابر "واو" ته وايي.

توجيه:

د ساکن روی دمخه حرکت توجيه بولي او ساکن روی ته مقيد روی وايي لکه په "سفر" کي د "ف" حرکت.

مجری:

د روی حرکت مجري بولي، لکه : خمه، کومه.

نفاذ:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

نفاذ د وصل حرکت دی، مگر په پښتو او پارسي کي دا لازمه نه ده چي وصل به حرکت لري. که "خروج" راغلی وْ، البته حرکت لري او که نه وْ راغلی نه ئې لري.

(3)د قافيې قسمونه:

قافيه پر دوه ډوله ده : يوه مطلقه او بله مقيده، مطلقه هغه ده چي روی متحرك وي لکه : کومه،تلمه او نورو کي او مقيده هغه ده چي روی ساکن وي، نوپه دې دواړو قسموکي که د روی توری يوازي راغلی وْ، او دقافيې نور توری ورسره نه وْ، دا قافيه مجرده بولي، او که کوم بل توری ورسره راغلی وْ نوقافيه هغه توری ته منسوبيږي، مثلاً: که روی مقيد تنها وی مجرده ئګې بولي او که د ردف د توری سره راغلی وي مقيد ردف ئې بولي همدارنګه نور...

د قافيو حدود:

قافيه د وزن او حدود په اعتبار پر پنځه ډوله ده:

مترادفه قافيه:

چي دوه ساکن بېله فصله سره راغلي وي لکه د "ډېر" په توري کي.

متواتره قافيه:

چي و متحرك د دوو ساکنو په منځ کي واسطه وي، لکه محکم او محرم چي قافيه راوړه شي.

متدارك قافيه:

چي د دوو ساکنوپه منځ کي دوه متحرك راشي، لکه د "ځپلانه" توری چي قافيه شي.

متراکبه:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

چي درې متحرك د دوو ساكنو په مينځ كې راشي، تراكب يو پر بل كښېناستل دي.

متكاوس:

چي څلور متحركه د دوو ساكنو تر مينځ راوړه شي، دا قسم مخصوص په عربی پوري دی، په پښتو كې ئې ما مثال ونه ليد، متكاوس د ګڼ او انبوه په معنی دی.

د قافيې عيبونه:

دا څو رازه دي چي مشهور ئې دادي : اقوا، اكفا، سناد، ايطا، تضمين، اجازه، غلو، عدول:

افوا:

د مجرى يعني روى د حركت اختلاف ته قلندر وايي:

هوسيه وخورې د سترګـــــــو تورى

پر لوړ ولاړه ښكاريان په ګورې

ښكاريان لا كله د ګور بنديان شوه

خيزې ولاړې دې تشې تـــــــــــورې

"تورى" او د "يا" په حركت كي اختلاف سره لري.

اكفا:

د روى د تورې اختلاف ته اكفا وايي، چي دا ډېر بد عيب دی، لكه : رقاص اوخناس يا روح او پوه يا ټك اوتړګ ، لحاظ او ابراز چي سره راوړه شي.

سناد:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

سناد د ردف اختلاف دی لکه کار اوکور چي سره راوړه شي، دا عیب په پښتو او پارسي کي ډېر بد دی، اوهیڅ روا نه دی، مګر په عربی کي جواز لري مثلاً په عربی کي جمیل او نزول په قافیه کي سره راتلای شي.

ایطا:

د قافیې د آخر توري تکرار دی په یوه معنی دا دوه قسمه دی : جلي، خفي . جلي هغه دی چي تکرار ئې ښکاره وي لکه ستمګر او خواستمګر. خفي هغه دی چي تکرار ئې نه وي ښکاره لکه : دانا، بینا. جلي ایطا په قافیه کي عیب دی.

تضمین:

دادی چي قافیه په وروستني بیت پوري معلقه شي، یعني لومړی بیت بېله دوهم بیته خپله معنی پوره نکړي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

لاړم وباغ ته په نیت د ګـــــــــــلو

د پرېکولو آواز د بلبلـــــــــــــــــــو

وکړ دستي مي له لاســـــه پرېوتي

هس رنګ مست شوم لکه په ملو

او دا ځکه عیب دی چي دادب پوهان وایي چي د نظم هر بیت باید دومره مستقل وي چي معنا تمامه کړي البته دکلام د سباق د معنی په ترتیب کي به د نورو سره شریك وي.

اجازه:

دا عیب داسي دی چي دوه مختلف روی سره راوړه شي لکه : کاسب او فاضل.

غلو:

چي د روی توری یو ځای ساکن او بل ځای متحرك راوړی.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

عدول:

عدول څو ډوله دی : یو دا چي شاعر د وزن دصحت دپاره په لغت کي تصرف ورکړي بل دا چي په قصیده کي له یوې قافیې څخه وبلي قافیې ته ولاړ شي، دا عیب دی مگر که د قصیدې په مګینځ پخپله شاعر دې تغیر ته اشاره وکړي عیب نه دی، د ځانه څخه د شعر په پای کي لغت جوړول یا پر اصلي لغت څه شی اضافه کول یا د کوم لغت معنی اړول یا بېځایه استعمالول هم عدول دي.

لمن لیکونه

.1المعجم فی معائیر اشعار العجم 153 مخ

.2المعجم فی معائیر اشعار العجم 153 مخ

.3حدائق البلاغه 121 مخ

.4المعجم فی معائیر اشعار العجم 212 مخ

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

وينا يا خطابه

تعريف:

وينا چي په عربي ئې خطابه بولي هغه فن دی چي د هغه په واسطه وينا کوونکي پخپله وينا خپل اروېدونکي قانع کوي. او خپل مطلب ته ئې رابولي، او تشويقوي ئې، ځکه نو خطابه په لغت کي د بل د پوهولو دپاره وينا کول دي، او په اصطلاح کي هغه صنعت دي چي د پل د اقناع دپاره کار ځيني واخيستل شي) .1(

موضوع:

وينا يا خطابه د نورو ادبي فنونو په شان کومه خاصه موضوع نه لري بلکي په هره موضوع کي وينا کېدالاي شي نو ځکه ټول موضوعات که کُلي وي که جزئي که معقول وي که محسوس د وينا د موضوع عنوان راتلای شي خو په دې شرط چي بلاغت پکښې وي) .2(

غرض:

د وينا او خطابې غرض د اروېدونکو اقناع او ترغيب دی، په هر کار کي چي وي او هر کار ته چي وي) .3(

اقناع:

اقناع پر دوه ډوله ده، يوه علمي او منطقي اقناع ده چي برهان ئې هم بولي او بله خطابي اقناع، علمي او منطقي قانع کول دادي چي مدعا په برهان ثابته شي او عقل ته هېڅ شك او ترديد پاته نه شي، دا راز اقناع په علمي امورو کي وي او دهغه چا کار دی چي د خطابې په موضوع کي متخصص وي يا اقلاً هغه موضوع ئې د ځان فن ګرځولی وي، مثلاً : په طبي چارو کښې د ډاکټر وظيفه ده او په مهندسي چارو کي د مهندس يا نور) ... 4(

خطابي اقناع داده چي علمي اقناع ته حاجت نه وي ځکه چي ټول شيان او هر امر ددې وړ نه دی چي په برهان ثابت شي او يا ډېرګر داسي کارونه شته چي ثابتوالی او نه ثابتوالی ئې نسبتي دی، يعني د يو موضوع ثبوت په يو خاص وخت او خاص ځای کي اويا نسبتاً مخصوصو خلکو ته درست وي مګر په بل وخت يا بل ځای کي يا د بل چا په نسبت درست نه وي، داسي چاري نو ددې وړ نه دي چي په برهان ثابتي شي، ځکه چي په برهان بايد هغه څه ثابت شي چي په هر وخت او هر ځای او د هرچا دپاره يو شانته ثابت وي او که دا هم وړ وي خو د هرچا ذهن بيا د

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

برهان پوهېدلو او درك كولو ته حاضر نه وي له دې كبله ډېر داسي كيږي چي داروېدونكو د اقناع او ترغيب دپاره بېله علمي اقناع بلي اقناع ته هم ضرورت وي چي دا نو خطابي اقناع بولي، په خلص طور خطابي اقناع داده چي عقل دداسي مدعا تصديق وكړی چي له منل شوو يا مظنونه قضاياو څخه مركبه وي چي ګويا ظن او ګمان هم په دې تعريف كي شامل شوه.

د خطابې لنډ تاريخ:

نطق او وينا د بشري غرايزو څخه دي او هر كله او هر ځای چي انسانان سره اوسي غواړي چي له خپلو همنوعانو سره ارتباط او اړه ولري. څنګه چي د ارتباط مهم شی خبري او وينا كول دی څكه نو هر څوك غواړي چي بل څوك په خپله خبره او وينا وپوهوي او دوينا په واسطه ئې د ځان ملګری او تابع كړي. نو دې غريزې د بشر ټولني له ابتداء څخه وده موندلې ده. او ټولو وګړو كه پوهېدل كه نه پوهېدل له دې غرېزې څخه كار اخيست او يو دبل داقناع او ترغيب دپاره ئې خبري او ويناوي كولې، ځكه نو ددې فن ابتدائي تاريخ يا د وضع كولو ځای په يقيني توګه ټاكل كېدلای نه شي، هو ! دا ويلای شو چي هر ځای او هرچيري چي هر څوك سره اوسګېدل ددوي په منځ كښې دا فن وْ، مګر البته دكوم علم يا فن په سترګه نه ورته كتل كېدل، او نه چا كوم خاص اهميت وركاوه خو په مجمل او مختصر نظر دا څرګندېږي چي هر ملت چي ډېر پخوا وجود او مدنيت درلود هغه ملت ددې فن ښه پالونكی بلل كيږي، د ماقبل التاريخ حال خورا څرګند نه دی او نه ئې كوم اثر راپاته شويدی، فقط دومره را معلومېږي چي هر ملت پخپله پخوانۍ دوره كي هم پوهان درلوده چي خپلو پيروانو ته ئې لارښوونه كوله او هم دا ښكارېږي چي د وينا او خطابې زوړ شكل بايد اكثراً بلكي كاملاً د مختصرو جملو او شعر او سرود په جامه كي وْ. په دې ترتيب نو په شرق كي د خطابې لومړۍ زانګو بايد د آريانانو پخوانی مركز وبولو ځكه چي هغه وخت تر هر نژاد د آرين نژاد متمدن او د ښو سرودو خاوند وْ. چي دلته نو دا يادونه ضروري ده چي با

آريانا او خطابه:

و مو ويل چي پخوا د وينا او خطابې شكل شعري جامه اغوستې وه چي ګويا شاعرانو د خطيبانو او نطاقانو وظيفه هم پر خپله غاړه اخيستې وه او اجرا كوله ئې او هم له بلي خوا وينو چي آرين نژاد څو زره كاله پخوا خورا لوړ مدنيت درلود حتی د ريګويد غوندي مهم او غټ كتابونه ئې هم لرل او "ريشي" ګانو به د ملت دهري طبقې دپاره په جلا جلا توګه لارښووني كولې او انسانان به يې سمي لاري ته رابلل، نو دا اټكل كولای شو چي د خطابې او وينا لومړي پالونكي هم ددې خاوري آريانان دي ځكه چي د آرين د نژاد لومړی مركز تر آريايي هجرت دمخه همدا ځای وْ، نو له دې كبله په ډېرو پخوانيو دورو كي د سرودو د روزني دپاره چي كومه روښانه دوره شته د رېګويدا دوره ده چي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(1000 � 2000 کاله) د مسیح تر میلاد دمخه وه او ویدي کتاب خو د افغانستان په زړې آریایي خاوره کې مینځ ته راوتلی دی نو د وینا اوخطابې د روزني لومړۍ زانګو هم باید دغه خاوره وبولو، د ویدي عصر "ریشیا ګانو" یعني شاعرانو چي د ملت لارښوونکي او خطیبان او مبلغین وه ټولو خپله وظیفه په سرودونو کي اداء کوله او د سرودونو په واسطه ئې خلکو ته مذهبي اودنیایي قوانین ښودل، پاتي په اجتماعي توګه د مړو د تدفین یا د واده د تجلیل مراسم پر ځای کول دا ټول پردې دلالت کوي چي (څو زره کاله) پخوا په دې خاوره کي چي د آرین نژاد لا هند او پارس ته نه وه تللی د وینا او خطابې فن ته وده ورکول کېدله، هو ! آریائیانو د مصر د فرعونانو په شان یا د هیورغلیف دکیسو په ښېر خپلي ویناوي په ډبرو کي ونه ګنډلي او نه ئې د پاپیروس پر پاڼو ولیکلي او نه د کلدانیانو او آشوریانو او بابلیانو غوندې ئې پر غرینو ډبرو اوپخو خټو خپلي کیسې را پرېښودلې، بلکي دوي د خوږو او جذابو سرودونو او شعرونو په واسطه پر پاکو آریایي زړو باندي خپلي ویناوي (چي ددوي د مادي او معنوي ژوندون جزئیات راښیي) نقش کړې او د صمیمي عشق او میني په شان له یوه زړه بل زړه ته بې ږغه نقل شوه څو بعضي ئې تر موږ هم راورسګېدل دا سرودونه د 18 قرن په اولو کي د کاغذ پر مخ ثبت شول (5) یعني تردې وخته د خلکو په سینواو خولو کي وه، هغه وخت ئې دې خطیبانو یا په بل عبارت شاعرانو ته " ریشي" ویله ، دې "ریشي" ګانو پخپلو ښکلو سرودو کي خطابې بیانولې کله به یې دخپلو پلرو او نژاد نجابت او پاکي او کله به ئې دقوم او ډېر قوت او واك خپلو اروېدونکو ته ستایه کله به ئې د خپلو شاهانو عظمت او هم بیاناوه کله به یې د خپلي ښکلي مځکي او هیواد ستاینه او صفت کاوه، کله به ئې زلمیانو او نجونوته د عفت او نجابت لار ښووله او کله به ئې د دهقانانو سره د کرهڼي خوږې مرکې کولې، د وینو صافوالی، د نژاد پاکي، د کورنۍ د قانون احترام، په ټاکلي وخت واده، د ډېر غښتلوالی، د اندامو تناسب، د ښېګړې ښکلیتوب، د بدن صحت ، د روح نشاط، زړه ورتوب، جنګیالیتوب او نور داسي صفتونه ددوي په وینا کي په خورا ساده او طبیعي صورت لیدل کیږي. د خپلو شیدو لرونکو غواوو ، د خپلو شنو وښو، د خپلو آبادو غرو، د خپلو ډکو سیندو، دخپل د ستورو ډك آسمان تعریف په ډېرو خوږو الفاظو بیانوي څکه نو موږ دوی د آریایي روح روزونکي او دهغو د روحیاتو ساتونکي او داجتماعي ژوندون لارښوونکي ګڼو، مثلاً د مثال په توګه : د مړوښې (ازدواج) لار او سعادت د اویستا "یاسنا" د کتاب 53 فصل کي په ډېر ښه ډول ښیي، چي ګویا د آریانانو دنجابت یوه ښه او برجسته نمونه ده. د واده د جشن او خوښیو په وخت کښې یو روحاني خطیب دا وینا پخپلو اشعارو کي وایي :

"زه هغو پیغلونجونو ته چي غواړې میړونه وکړي څو له نصیحته ډکي جملې وایم ! او هم تاسي زلمیانوته ئې اروم، څکه چي زه په هغو جملو ښه پوهېږم .... نو تاسي ئې پخپل غوږ کي ټینګي ونیسئ!

پاك او روحاني ژوندون ددین له لاري د خپلو مندو او پلور څخه زده کړي او په دې پوه شئ چي په دینداری کي یو دبل مینه او محبت سره غواړئ، څکه چي یوازي محبت کولای شي تاسي نیکمرغه او خوشبخته کړي) . 6(

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

يا داسي نور مثالونه چي تر ټولو مشهور د زردشت مشهور ګاتونه دي چي هر ګات ئې معناً يوه وينا او خطابه بلل کيږي د آريانا نور خطيبان تر اسلام دمخه ټول هغه پوهان دي چي سرودونه ئې ويل او خپل ټبر ته ئې د ژوند سمه لاره ښودله چي دکتاب د پاڼو د تنګوالي او دموضوع د اوږدوالي له بيري مو دهغو دنومو د راوړلو څخه صرف نظر وکړ او تر اسلام وروسته هم په افغانستان کي خطيبان اونطاقان وه، اوس ځم د نوری دنيا خطيبانو ته.

يونان او خطابه:

کوم ملت چي خطابې ته علمي رنګ ورکړ او هغه ئې دمنطق د پنځګونو صفتو څخه وبلله يونان او د يونان فلاسفه وه،ځنګه چي سيسرون (7) د روم مشهور فيلسوف او خطيب پخپل کتاب بروتوس کي ليکلي لومړی طايفه چي په يونان کي په خطابه او وينا مشهور دی "سوفسطائيان" دي او ددې طايفې منځ ته راتله داسي بيانوی) : 8(

کوم وخت چي د صقليا (سيسل) د جزيرې ظالمانو او ياغيانو او غاصبو حکومتو سقوط وکړ تر هوسايي او امنيت وروسته خلکو قضايي محکمو ته خپل عرضونه وړاندي کړه، ځنګه چي دعوې ډيري وې او مدعيانو هم خپلي دعوې ښه نه شواي ثابتولاي نو ځکه ددعوې وکيل ته وکيلان ډېګر شوه اوهم ددې دپاره چي يو پر بل برى وومي د ښو دلائلو په لټون او پيدا کولو کي ئې زيار يوست. ددې زيار په اثر د خبرو فصاحت منځ ته راغی او د وينا او خطابې بازار تود شو، څو چي هغو کسانو چي په دې فن کي يې ښه لاس موندلی وْ، خورا لوړ مقامونه اشغال کړه، او په دې طائفه کي چي کوم دوه ډېر مشهور شوه دوه کسان دي : يو "کوراکس (9) بل "تينسياس" نوميده، په يونان کي دا دوه لومړی کسان دي چي د نطق او خطابې د تدوين فکر ئې مغزو ته ورڅېرمه شو، او دوي غالباً خپل دلائل ليکل او بيا ئې محکمې ته وړاندي کول تر دوي وروسته دوو نورو کسانو "پروتاګراس" (10) او بل "کرجياس" (11) نومېده بيخي ډېر اهميت او شهرت وموند ځکه چي دومره ښه نطق ئې کاوه چي تل به ددوی مدعيان محکومه وه، او برى به ددوی په برخه و، ځنکه چي وکالت او نطق ډېر اهميت وموند، نو ډېرو اشخاصو توجهه دې خواته شوه او هر چا غوښته چي ښه نطاق او وينا کوونکى شي، نو ځکه د پروتاګراس او ګرجياس څخه غوښتنه وشوه چي ددې فن د اصولو تدريس شروع کړي هغو هم د سيسل د جزيرې په مرکز د "سيراکوز" په ښار کي کورسونه جوړ کړه، او د څه فيس په عوض به ئې د خطابې او نطق د فن زده کړه نورو ته کوله، دوي په دې کار کښې دومره مهارت وموند چي خلکو دوي ته د "سوفيست" (12) لقب ورکړ. او سوفيست ئې په يوناني ژبه يو پوه اوحکيم سړي ته ويل، چي په ډېرو علومو به عالم وْ مګر څه موده وروسته ددوي پيروانو يعني محکمو وکيلانو دا فن خورا بد استعمالاوه او بده استفاده به ئې ځيني کوله ددوی د شاګردانو فقط دا مقصد وْ چي خپل مقابل په هر صورت چي که حق وي که ناحقه بايد مغلوبه ئې کړي، د حق او عدالت له دائرې ووتل د روه او مغالطه او خطا ايستل بيخي پکښې ډېر شوه، ځکه نو د خلکو کي بد ايسېدل، او وکيلان به ئې په بده ستايل او دعامو خلکو په نظر کي سوفيست کلمې هم خپله حقيقي

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

معنی بایلوله او سوفیست دروهلۍ، غولوونکۍ مغالطه کار وباله شو، ددوي کار په سفسطه مشهور شو اوددوي طائفه باطله وبلله شوه پای ته ددې طائفې شاملین او شاګردانو ویل چي د شیانو حقیقت پېژندلای نه شو او فرضاً که ئې وپېژنو بل چا ته ئې معرفي کولای نه شو، څنګه چي ددوي عقیدو د خلکو په فکرو کي ډېر انقلاب او تشتت څرګند کړ او د اجتماعي حیات دپاره ډېر مضر وْ، نو خلك ئې بالمقابل جګړې ته تکړه شول، او لومړی سړی چی ددې طائفې پر ضد یې ملا وتړله سقراط وْ، چي په تصوراتو او ادراکاتو کي ئې بحث کول دده مفکوره ده، مګر سقراط غلبه ونه موندله، تر ده وروسته افلاطون ددوی پر ضد اقدام وکړ او په تصدیقاتو کي ئې خبري شروع کړې او ددوي څو کتابونه ئې شرح او ددوی دلائل یې ټول رد کړه مګر افلاطون پوره بری ونه موند خو چي ارسطو مینځ ته راغی او دا پیاوړی فیلسوف د دوي د عقایدو دبندولو دپاره راولاړ شو د خلکو دخبرولو دپاره یې منطق تدوین کړه او مخصوصاً ئې خطابې ته ډېر اهمیت ورکړ او په خطابه کي ئې یومستقل کتاب تالیف کړ.

د یونان وینا کوونکی:

د میلاد دمخه تر لسم قرن پوري د یونان د وینا کوونکو یعني خطیبانو نوم نشته تر دې تاریخ وروسته ډېر خطباء پکښې پیدا شویدي خصوصاً د یوناني لوی شاعر "همر" له دورې څخه د ډېرو خطیبانو نومونه یادېږي چي مشهوره ئې دادی:

1.سولن Solon د آتن قانون ایښوونکی او د هغه ځای د اهالیو د اجتماعي خویو او آدابو مصلح (558 _ 640) تر میلاد دمخه.

2.پي سیس ترات Pisistrate د سولن رقیب او د هیپارك زوی، دا سړی د همر د اشعارو ټولوونکی دی (528) تر میلاد دمخه.

3.تمیسیتو کل Themistocle یونانی سردار اود لښکري خطیبو مشهرو خطیب په (464 _ 528 ق م)

4.اریستید : سیاسي خطیب د تمیسیتو کل رقیب.

په یونان کي خطابه تر میلاد دمخه د پنځم قګرن په پای کي د پریکلس له عصره خپلي نهایي لوړتیا ته ورسېدله او دا لاندي کسان ډېر مشهور شوه:

1.پریکلس Pericles چي د آتن له لویو نامدارو زعماوو څخه وْ او هم یو قوي او غټ خطیب باله کېده.

2.اېسوکرات Isocrate په تتبیني خطابه کي (436 _ 338) تر میلاد دمخه.

3.دمستن Demositine امیر الخطباء د ویناکوونکو مشر (381 _ 312 ق).

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

4.اسکین : د دمستن رقیب مشاجروي خطیب ۇ (387 _ 312 ق م) دمستن هغه خطیب دی چي د وینا او خطابې په ټولو فنونو کي ئې خورا لوی لاس درلود دده ډیري معروقې او ښې خطابګې هغه دي چي د فلپ مقدوني د اسکندر د پلار پر ضد ئې کړيدي او پنځلس کاله د خپل وطن دساتني دپاره ئې دهغه سره مخالفت کاوه دا خطابې دفیلپیك نومیږي چي په فرانسوي هم ترجمه شویدي.

روم او خطابه:

څنکه چي د سیسګرون په قول د سوفیسطایانو سته له سیسل څخه اېښوول شوې وه، او بیا د سوفیسطائې عقیدې په اثر یا ددې عقیدې پر خلاف منطق منځ ته راغله اوخطابه د منطق مهم رکن وباله شو نو لیري به نه وي چي وواېو د خطابې د علم د وضع باعث روم یا رومیان دي، مگر البته په علمي حیث د خطابې فن یونانیانو تر هرچا دمخه تدوین کړیدی او وروسته د سیاسي شخړو په واسطه په روم کي هم دې فن شهرت وموند او د روم کوم وینا کوونکي چي د ذکر وړ دي دادي) : 13(

1.کانون : چي مهم نقاد دی (232 _ 174) تر میلاد دمخه.

2.ژول قیصر : (101 _ 44) تر میلاد دمخه چي د روم مشهور سردار ۇ.

3.سیسرون : چي امام الخطباء باله شوی دی، په (106 _43 ق م) چي له هره حیثه د روم له اولو درجو وینا کوونکو څخه ګڼل شویدی.

ددې دریم خطیب درې ډوله خطابې ډېري مشهوري دي چي نومونه ئې دادی : لومړی "کایتلي " دوهم "ورین" دریم : "فیل پیك " لومړی خطابګې ئې د رومی سردار پر خلاف ویلي دي چي هغه غوښته د روم جمهوریت له منځه ورك کړي، خو سیسرون چي خپلي څلور ویناوې د سنا په مجلس او نورو عمومي مجلسو کي وکړې هغه سردار په نفي بلد محکوم شو، او سیسرون ته د سنا لخوا "د وطن پلار" لقب ورکړه شو.

دوهم ډول خطابې ئې د سیسل د جزیرې د یو مستبد او یاغي حاکم پر خلاف کړي وي چي تر محاکمې دمخه فرار شو.

دریم ډول خطابې ئې د آنتوان پر ضد چي د روم مشهور سردار ۇ پر خلاف کړي وې، او دده ټولي ویناوې په فرانسوي ترجمه او طبع شویدي.

عرب او خطابه:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

په عربو کې تر اسلام یو سلو پنځوس کاله دمخه دخطابې تاریخ شروع کیږي تر دې تاریخ پخوا څه په لاس کې نشته، ددې دورې په خطابو کښې اکثر دا موضو نه بیانېدل:

و جنګ ته ګمارل، د خون اخیستلو ترغیب د جنګ پر وخت، د اولسو په منځ کې روغه کول، ویاړنه او مباهات، د نمائنده ګانو په واسطه د مقصد څرګندول، د ښو کارو توصیه او له بدو ځان ژغورل،د واده پر وخت د زوم او ناوي ستایل او نور داسي...

د عربو وینا کوونکي:

د عربو د خطباء زړونه لوی او صورتاً هم قوی خلك وه، ځانونه ئې پاك او ستره ساتل، شا وخوا ئې ډېر نه کتل، او څه چې ئې ویل هغه ئې کول، د خطبو پر وخت ئې مخصوص خویونه درلودل، مثلاً : د واده په خطبو کې به ئې په ولاړې پر لوړ ځای او یا اوښ پر شا وینا کوله او دا ددې دپاره چې ټول خلك ئې ږغ واوري، او دده دلاس او سر ښورول او حرکتونه په سترګو ووینې، لویه لنګوټه به ئې تړلې وه پر لکړه یا نېزه یا لیندۍ به ئې تکیه کوله، او کله به ئې هغه ښوروله او اشاره به ئې په کوله (14) د عربو ددې دورې خطیبان ډېر وه، چې د پخوانیو خطیبانو څخه ئې د لوی زوی کعب وْ چې د رسول کریم (ص) اوم نیکه داو په عربو کې ئې دکنانه طایفه خصوصاً او نور عرب عموماً ښې لارې ته رابلل دې سړي په عربو کې دومره اهمیت وموند چې دده مرګ ئې د تاریخ مبداء وګرزوله، او تر عام الفیل پورې د تاریخ مبداء وْ، د عربو د جاهلیت د وخت بل مشهور خطیب قیس بن ساعده وْ، دا سړی هم ټولو عربو په فصاحت او بلاغت اوحکمت اوموعظه منلی وْ، او دده نطق او ذکاء جوړ متل ګرزېدلی وْ، که څه هم تر اسلام دمخه خو موحد او د قیامت پر ورځ ئګي ایمان درلود، او ټول عرب ئې له بت پرستۍ څخه منع کول، او دلوي خدای عبادت ته ئې رابلل، وایي چې دی لومړی سړی دی چې پر لوړه وخوت او په خطبه کې ئې د (امابعد) کلمه استعمال کړه ، او دوینا په وخت کې به ئګې پر توره یا لکړه تکیه کړې وه، او د فصاحت دا اصل چې "البیناَ علی من ادعی والبین علی من انکر) هم دده له ویناوو څخه دی، رسول کریم (ص) تر بعثت دمخه یوه ورځ دده وینا اورېدلې وه او خوښه کړې ئې وه، دی تر بعثت لږ دمخه وفات شویدی، او دده ډېره مشهوره وینا هغه وینا ده چې د عکاف په بازار کې ئې ویلې ده او هغه

داده:

"ایهناس ! اسمعو اوعوا من عاش مات و من مات فات، وکل ما هو آت آت، لیل داج ونهار ساج، وسماء ذات ابراج، و نجوم تزهر، وبحار تزخر، وجبال مرساآ، وارض مدحاآ، وانهار مجراآ ان فی السماء لخبراً وان فی الارض لعبراً مابال الناس یذهبون و یرجعون ارضوواقاموا ؟ ام ترکو اقناموا یقسم قس باالله قم لااثم فیه، ان الله دیناً هو ارضي لکم وافضل من دینکم الذی لنتم الیه انکم لتاتون من الامر منکرا"

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

ترجمه :

"ای خلکو ! واورئ او ښه يې زړه ته تېره کړئ، څوك چې پر دنيا اوسي مري اوڅوك چې مړشو ورکيږي، هر څه چې راځي راځي، شپه تياره، ورځ رڼا، د آسمان له برجو سره ستوري ځليږي، دريابونه مستۍ کوي، غرونه ټينګ دي، او مځکه غوړولي شوې ده، او ولې بهيږي، نو رښيتا چې په آسمان کي دليل او خبر او په مځکه کي عبرت شته، دا څه کيفيت دی چې خلك ځي او بيرته نه راګرځي؟ ايا خوښ دي چې هلته اوسي؟ اوکه پرېښود شويدي نو بيده دي؟ " قس " په خدای سره قسم خوري چې په دې کي هيڅ ګناه نشته چې دلوی خدای دين ستاسي تر اوسني دين ښه او هم ستاسي خوښيږي، نو رښتيا چې تاسي يو منکر او بدکاره ته رهي ياست."

ددې دورې بل مهم او مشهور خطيب اکثم بن صيفي دی،دې خطيب د کسري نوشيروان په مقابل کي خطبه ويلې ده چې د کسری د اعجاب سبب شوله او ده ته ئګې وويل : "که په عربو کي بې تا څوك نه واي يوازې ته کافي وې" او هغه ډېر ښه خطبه چې ئې کسری ته ويلي ده داده : "ان افضل الاشياء اعاليها واعلى الرجال ملوکهم وافضل الملوك اعمها نفعاً و افضل الخطباء اصدقها الصدق منجاآ والکذب مهواآ آفته الرای الهوا والعجز مفتاح الفقر شر البلاد بلاد لا اميريها الصمت حکم وقليل فاعلهُ ، البلاغه الايجاز من شدد نفر ومن تراخي تالف"

ترجمه:

"بهترين د شيانو عاليترين د هغو دی، عاليترين د خلکو پاچهان دي، او بهترين د پاچهانو هغه دی چې نفع ئې عامه وي ، بهترين د خطيبانو هغه دی چې رښيتا وايي، رښيتا ويل د نجات سبب دي، درواغ ويل مهواآ دي درای آفت هوا او هوس دی، عجز د فقر کلي ده، په ښارو کي هغه ښار بد دي چې امير نه لري، پټه خوله حکمت دی،او پټ خولي لږ دي، بلاغت ايجاز دی، هر څوك چې شدت کوي د خلکو نفرت ډېروي او څوك چې مهرباني کوي خلك پر ځان راټولوي"

دا خطبه او نوري خطبې ئګې خطابي جنبه چنداني نه لري، بلکي لنډی لنډی جملې دي چې په مختلفو چارو کي د پند او موعظې په رنګ ويلي شويدي.

تر اسلام وروسته:

په عربو کي تر اسلام وروسته وينا ډېره لوړه موقع وموندله او نوي سبکونه او خصوصيات پکښې پيدا شوه، مثلاً د جمعې ، اخترو او حج خطبې سياسي دخلافت او سلطنت د ټينګولو دپاره ويناوي پکښې داخلي شوې د وينا او خطبو شروع کول په حمد او ثنا سره شروع شوه، د قرانکريم آيتونه تضمين شوه، او مرسته ځيني واخيستله شوه، همدا

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

شان د لنډوالي او اوږدوالي له حيثه ددې دورې خطباء دومره ډېر دی چې په هيڅ عصر کې دومره نه وه، خو دلته ئې څو مشهور خطيبان راوړو :

لومړی چې تر ټولو خطيبانو ئې اوله درجه وړېده رسول کريم (ص) دی چې هيڅوک دده ودرجې ته نه و رسيدلی او دومره بليغي او فصيحي او جاذبې ويناوې ئې کولې چې ټول خلګ به دده پر وينا مينان کېدل او د هر چا دا زړه غوښته چې دده وينا واوري يا اقلاً دوې خبرې ورسره وکړي، حتی مخالفينو هم دده (ص) ويناوې اروېدلې او ويل به يې چې "محمد د خبرو سحر لري" دوهم خطيب علی کرم الله وجهه دی چې امام الخطباء باله شويدی، او د سيد رضي نهج بلاغته ددې خبرې شاهد دی ، نور مشهور خطيبان سحبان، امل زياد بن ابيه حجاج بن يوسف ثقفي، خالد بن وليد او نور چې خطبګې ئې په کتابو کې ذکر شويدي.

آشور او خطابه:

کوم بل ملت چې د خطابې آثار ځيني ښرګند شويدي د آشور ملت دی چې دوې د نيکه ګانو د پخوانيو نوشتو څخه چې په ميخي خط ليکلي پاته شويدي او هغه غالباً ددوی د ارباب الانواعو او پاچهانو قولونه دي چې وعظ او آداب ئې ښودلي دي.

خطابه په منطق کې:

خطابه دوه مخه لري : يو علمي بل ادبي.

له علمي مخي خطابه:

د علمي مخي خطابه د منطق د پنځګونو صنعتونو څخه ده، ځکه نو بايد لومړی د منطق په شاو خوا کښې لږ څېړنه وکړو بيا به د خطابې مقام په منطق کې وښيو.

د منطق د علم واضع ښرګند نه دی خو دمدون اوبشپړونکی ئې ارسطو دی دمخه هم د منطق بحثونه وه مګر تدوين شوي نه وه ارسطو تدوين او بشپړ کړه ، او د منطق پاشلي او غير منظم قواعد او قوانين ئې راغونډ کړه بلکي تر ارسطو دمخه خلکو له منطقه بد وړل او حکماوْ ئې تدريس نه کاوه حتی د افلاطون استاد سقراط په ټولو منطقي او فلسفي بحثو کې يوه کلمه هم نه ده ليکلې او دده ټول فلسفي عقايد دده دوو شاګردانو زينفون او افلاطون له کتابو څخه ښکاره شويدي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

افلاطون په لومړی سر کي د خپل استاد لاره ټینګه کړې وه خو په پای کي دکمزورۍ او ضعف له رویه وبېرېده چي دده عقاید له منځه ولاړ نه شي، نوئې دکتابونو په لیکلو شروع وکړ) 15. (

د ارسطو منطق:

دارسطو منطق اته کتابه دي چي نومونه ئې د ترجمې سره دادی:

فاطیغوریاس یعني مقولات

باري ارمانیاس یعني تصورات او قضیه او اقسام ئې

لومړی آنالو طبقای یعني د قیاس تحلیل (د قیاس مقدمې او اجزا او اقسام او عکوس ئې ...)

دوهم آنالوطبقای = برهان

طوبیقا = جدل

صوفسطیقا = مغالطه

ریطوریقا = خطابه

بوطیقا = شعر

دا چي داکتابونه یوه مجموعه وه یا جلا جلا اختلاف دی مګرمحققه خبره دا ده چي شپږ کتابونه (مقولات، تصورات، او قضیه، دقیاس تحلیل، برهان ، جدل، مغالطه) یوه مجموعه وه او دوه کتابه (خطابه او شعر) جلا کتاب او مجموعه وه ددې دواړو مجموعو نوم ئې "ارګانون" ایښی وْ "ارګانون" په یوناني کي "اوزار" او آلې ته وايي. دلته هم ځکه چي منطق د قانون یو آله ده نو ارګانون ورته وویل شوه.

په دې ترتیب نو څرګنده شوه چي له علمي مخي خطابې په منطق کي لوړ مقام درلود او د ارګانون یوه جزء باله کیدله.

د منطق پنځګونه صنعتونه:

د منطق پنځه صنعتونه دادي : برهان ، جدل، مغالطه، خطابه او شعر) 16(

Downloaded from: ketabton.com

ـ برهان:

برهان هغه قیاس دی چي له یقیني قضایاوو څخه مرکب شوي وي چي اصول ئې دادي : اولیات، مشاهدات، تجربیات، حدسیات، فطریات او متواترات:

1.اولیات:

اولیات هغه قضایا دي چي هېڅ ډول استدلال ته اړ نه وي لکه کُل تر جز لوی دی.

2.مشاهدات:

هغه قضایا دي چي په ظاهري یا باطني حواسو درك کاوه شي لکه دا چي لمر روښانه دی او زه تږی یم.

3.تجربیات:

هغه قضاي دي چي د آزمایښت او تکرار له امله ثابت شوي وي لکه دا

چي کونین تبه لیري کوي.

4.حدسیات:

هغه قضایا دي چي د انسان ذهن د ټاکلیو شوو مبادی څخه نتیجو ته ولاړشي لکه دا چي : د سپوږمۍ رڼا له لمره ده.

5.فطریات:

هغه قضایا دي چي د هغو د دواړو خواوو تصور له نسبته سره په حکم کي کافي نه وي. بلکي په غیر حسي یعني ذهني واسطه پوري اړه ولري او دا واسطه باید د قضیې د اطرافو د تصور په وخت کښې له ذهنه غائبه نه وي لکه دا چي څلور جفت دی، ځکه چي په دې قضیه کي حکم په ذهني واسطه سره دی چي هغه انقسام بمتساوین باله کیږي.

6.متواترات:

هغه قضایا دي چي حکم په هغو کي د یوې ډلي له خولې وي او اقلاً ددې ډلي موافق پر درواغو محال وي لکه دا چي مکه موجوده ده.

ـ جدل:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

جدل هغه قیاس دی چي له مشهوراتو او مسلماتو څخه مرکب وي.

.1مشهورات:

هغه قضایا دي چي د بشري ټولني پرې اتفاق وي لکه دا چي : ښه ښه دي بد بد !!! یا دا چي د ځینو په عقیده پرې اتفاق وي.

.2مسلمات:

هغه قضایا دي چي د مناظګرې په وخت کي د یوې خوا په نزد منلي شوي وي یا دا چي په یوه علم کي برهاناً ثابت شوي وي او په بل علم کښي د مسلمه اصولو په عنوان منل شوي وي. لکه د حساب قواعد چي د ریاضي په اکثرو علومو کي د مسلمه اصولو په توګه اخیستل شوي دي.

_ مغالطه:

مغالطه یا سفسطه هغه قیاس دی چي له وهمیاتو او مشبهاتو څخه مرکب وي.

.1وهمیات:

هغه قضایا دي چي په هغو کي وهم حاکم وي نه عقل.

.2مشبهات:

هغه درواغجن قضایا دي چي د رښتنیو او صادقو او اولیه قضایاو سره شبیه وي لکه دا چي : انسان ویښته لري او ویښته شین کیږي نو انسان شین کیږي.

_ خطابه:

خطابه هغه قیاس دی چي له مقبولاتو او مظنوناتو څخه مرکب دی.

.1مقبولات:

هغه قضایا دي چي دداسي کسانو څخه واخیستل شي چي پر هغو د اروېدونکو اعتماد او اعتقاد وي لکه انبیاء، اولیاء، پوهان او نور...

.2مظنونات:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

هغه قضايا دي چي په اروېدونكو كي د هغو د صحت او رښتيا والی ګمان پيدا شي.

_ شعر:

شعر هغه قياس دی چي له مخيلاتو څخه مرکب وي او مخيلات هغه خيالي قضايا دي چي د نفس د انبساط او انقباض باعث وګرزي.

له ادبي مخي خطابه:

خطابه له ادبي لحاظه ځانته فن دی او دا خبره نشته چي دمنطق جز باله شي ادبي تعريف او د ادبي خطابې موضوع او غرض خو دمخه په لومړی برخه کي وليکل شو دلته به د خطابې اصول وليکو:

د خطابې اصول:

د خطابګې اصول درې دي : ابتكار ، تنسيق، تعبير.

1.ابتكار:

د اروېدونكي د قناعت د وسائلو په ټاکلو کي فكر په كار اچول ابتكار دی. چي دهغه په اثر د اروېدونكي عواطف په شور راشي.

2.تنسيق:

دخطابې د معنا او د اجزاوْ د سياق انتظام ته تنسيق وايي د تنسيق څخه مقصد د خطابې د اجزاوْ د تركيب ټينګښت او دهغو يوله بله ارتباط دی، دا ددي دپاره چي اغېزه او تاثير ئې ډېر شي او د اروېدونكو زړه تنګ نه شي د تنسيق اصول درې دي : مقدمه ، اثبات ، خاتمه.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

مقدمه:

وینا کوونکی باید له مقدمې څخه درې نتیجې واخلي، یوه دا چې زړونه جلب کړي او خلك ځانته متوجه کړي، دا له "ښه افتتاح" څخه

پیدا کیږي. دوهمه دا چې اروېدونکي باید د اجمال په توګه د خطابې موضوع له مقدمې څخه وفهموي، دا "دمقصد له بیان" څخه لاس ته راځي. دریمه دا چې د اروېدونکو شوق اوترغیب خپلي وینا ته پیدا کړي چې د وینا کوونکي وینا په ډېر شوق واوري دا د "خطبې په تقسیم" اړه لري.

ښه افتتاح:

ښه افتتاح داده چې الفاظ صحیح او سپك او معنی ئې څرګنده وي حشو او زوائد ونه لري، او افتتاح څلور قسمه لري : لومړی دا چې د یو موضوع په شرحه کي بېله تکلفه پیل وشي، دا افتتاح په عادي مجلسو او ادبي محافلو کي ښه ده، دوه دا چې دمطلب بیان په ښو خوږو او جذابو الفاظو او ښه تعبیر سره شروع شي، دا په هغو ځایو کي وي چې د یوې مهمې او لویې واقعې ښکاره کول وي. لکه ابوبکر صدیق (رض) چې د رسول اکرم (ص) د رحلت په ورځ چې هیچا دا جرئت نه درلود چې د حضرت وفات ښکاره کړي دی پر منبر وختوت وې ویل : " ایهناس انه من کان یعبد محمداً قدمات ومن کان یعبدالله فان الله حی لایموت" دریم دا چې د اروېدونکو غوږو ته د هغه کار علل ورسول شي چې خلك ئې د همت پر کښته والي حمل کوي، څلرم دا چې د حال د اقتضا سره سم په وینا کي کنایه، تعریض، تلویح او اشاره راوړه شي.

د مقصد بیان:

د مقصد بیان دادی چې حاضرینو ته خپل مطلب څګرګند کړي، او ددې شرطونه پنځه دي : لومړی دا چې د یوې چاري په شاوخوا کي وي څکه چې د موضوع وحدت ښه څرګندوي. دوهم دا چې د مقصد بیان باید واضح وي او په صافو او ښکاره الفاظو وویل شي، څکه چې د موضوع پېوالی اروېدونکي ستړي کوي.

دریم دا چې په اروېدونکو کي نشاط پیدا کړي او دا دمطلب په ابتکار اړه لري دا په هغه وخت کي چې اروېدونکي خواشیني اوغمګینه وي. څلرم دا چې له اصلي مقصد خارج نه شي څکه چې له مقصده وتل د اروېدونکو د حواسو د پریشانی سبب کیږي او نتیجه لاس ته نه راځي. پنځم دا چې وینا کوونکی باید وار دواره د تفصیل په توګه په موضوع کي داخل نه شي، څکه احتمال لري چې نتیجې ته به ونه رسیږي، یا به د ډېر غالمغال سبب وګرځي او له

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

مقصده به پاته شي، اول باید د اجمال په توګه مقصد شروع شي او ورو ورو چي د اروېدونکو زړونه ځانته جلب کړي په تفصیل به شروع کوي.

د خطبې تقسیم:

وینا باید پر څو اجزاوْ وویشل شي، ددې فائدې دادی چي : اول خو وینا کوونکی د معنا له تکراره ساتل کیږي، دوهم دا چي اروېدونکو ته د خطیب سبك او روش معلومیږي، دریم دا چي پخپله وینا ښه واضحه او ښکلي راځي. مثلاً علی کرم الله وجهه پلرونه داسي ویشي : پلرونه دري قسمه دي : یو هغه پلار چي تا پیدا کوي، دوهم هغه پلار چي تعلیم درکوي، دریم هغه پلار چي تاسي روزي.

اثبات:

د تنسیق دوهم اصل اثبات دی د وینا د موضوع تائید دی، چي په برهان او دلیل سره وشي، اثبات پر دوه قسمه دی : ایجابي، سلبي.

ایجابي:

ایجابي هغه اثبات دی چي د یوې موضوع شرح وویله شي، بیا هغه په ښکاره او ټینګو دلائلو ثابته شي دې ته تبیان هم وایي.

سلبي:

سلبي اثبات هغه دی چي وینا کوونکی د خپل مقابل دلائل رد کړي او د هغه عقاید باطل کړي.

خاتمه:

د تنسیق دریم اصل خاتمه ده، خاتمه د وینا کوونکو وروستنیو خبرو ته وایي، څنګه چي د خطیب وینا پر خاتمه تمامیږي نو وینا کوونکی باید خپل ډېر قوت پر دې خبرو واچوي چي د اروېدونکو داقناع او تحریك سبب وګرزي او ددوی عواطف په ښور راولي، او زړونه ئې تر تاثیر لاندي ونیسي، او دلته باید د وینا غرض لاس ته راوړه شي، ځکه چي موږ خو د مخه ویلي وه چي د وینا غرض د اروېدونکو اقناع او ددوي ترغیب هغه کار ته دی چي د وینا موضوع

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

وي، نو د وينا په پای کې باید دا دوه غرضه له نظره ونه لویږي او اکثراً هم چې د وینا وروستنۍ جملې ټینګې او جذابې وي اروېدونکي په ټوله وینا قانع کیږي او ترغیب پیدا کوي او که ټوله وینا ټینګه او متینه وي خو چې وروستنۍ جملې ئې سستې وي د اروېدونکو په مغزو کې چنداني کار نه کوي، ځکه چې اکثراً د اروېدونکو په مغزو کې وروستۍ جملې پاتیږي.

(3)تعبير:

د خطابې دريم اصل تعبير دی چې په وینا کې ددې اصل مراعات خورا مهم باله کیږي، یعني د مطالبو بیان او حسن تعبیر د وینا پوخ اساس دی او علاوه پر دې چې دبلاغت او فصاحت او معاني او بیان د د قواعدو مراعات باید وشي دا لاندې چارې هم په نظر کې ونیول شي:

لومړی : د اروېدونکو د حالت رعایت، یعني د ادیبانو په مجلس کې یو راز تعبیر او الفاظو ته ضرورت دی او د عامي طبقې دپاره بل راز تعبیر لازم دی، نو دحال مقتضا ته باید وکتل شي او د هرې طبقې سره د هغو په ژبه خبرې وشي که نه وي څه نتیجه په لاس نه راځي.

دوهم : دا چې دخبرو طرز باید مختلف وي،کله مدح، کله بد، کله هزل، کله جد، کله شکر، کله زجر، کله توبیخ، کله تشویق چې د هر یوه باید پخپل ځای کې مراعات او ساتنه وشي.

دريم : دا چې ويناکوونکی باید له خپله حاله سره سم تعبیر وکړي یعني د سپین ږیرتوب پر وخت د زلمیتوب او د زلمیتوب پر وخت د سپین ږیرتوب تعبیرونه ونه شي که زوړ د هلك چمونه وکړي یا هلك کلان کاري وکړي د لویانو په شان وغږیږي ډېر بد ایسي او علاوه پر هغه وینا ئې هم له تاثره لویږي.

څلورم : د لهجې پورته کښته والی هم ډېر اهمیت لري چې د قهر پر ځای په یو راز او رحم پر ځای په بل راز لهجه تعبير وشي.

پنځم : په تعبير کې د بدن حرکت دلاس خوځول شي او کښې خواته کتل، پر خپل موقع باندې ډېر اهمیت لري، همدارنګه د سر ښورول پر خپل ځای ښه تاثیر کوي.

د خطابې د اقسامو اصول:

د ارسطو د عقيدې په قرار د خطابې د اقسامو اصول درې دي : تثبيتي، مشوري، مشاجري:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

(1)تثبيتي وينا:

ددې وينا مقصد د ښو خلکو ښه ويل او د بدو خلکو بد ويل دي، چې ددې خطابې تر عنوان لاندې دا موضوعات راتلاى شي : مدح، ذم،تبريك، تعزيت، تهنيت، شكر، تسليت، هجوه، ښه راغلی او نور له دې قبيله مسائل چې هره موضوع پخپل ځاى او خپله موقع کې جلا خطابه کېدلاى شي. تثبيتي خطابې ته تشريفاتي او نمايشي خطابه هم وايي، دا راز خطابې د پارسي په نظم کښې ډيرې پيدا کيږي خو په پښتو کې په دواړو خواوو يعني نثر او نظم کې شته مګر د مدح برخه ډېره لږ ده او د تنقيد جنبه ښه قوي ليدله کيږي.

کوم خلك چې په پورتنيو موضوعاتو کې ونيا وکړي بايد د هرې موضوع د کيفيت او کميت څخه پوره خبر وي ، د وينا مورد د اشخاصو مقامات هم بايد په نظر کې ونيول شي.

(2)مشوري وينا:

مشوري وينا داده چې د يو کار د کولو يا نه کولو په تشويق او ترغيب وي تر دې عنوان لاندې دا موضوعات راځي : سياسي، عسکري، طبي، توصيوي، شفاعتي، تفريعي يعني توبيخي، تحريضي يعني حماسه او نور داسي موضوعات ...

(3)سياسي وينا:

دا وينا په شورى يا عمومي مجلسو کې وي چې دا مجلسونه د مملکت د چارو د تدبير او د دولت د سياست دپاره منعقدېږي هغه چارې چې په دې مجلسوکې تر نظر لاندې نيول کېږي او د يوه نطاق نمائنده توجه ځانته اړوي دادي : د عادله قوانينو واضع کول، د رسمي دوائرو تشکيل او تنظيم، د دولت په دباندنيو چارو کې غور کول او د خارج سره د ارتباط مسئله تر غور لاندې نيول، روغه او جګړه کول، د ښارينو چارو سمول، د معارف نظام او نور.. ،

سياسي وينا د سياسي خلکو کار دى يعني وزراء او د ملت نمائنده ګان او نور هغه څوك چې په ملي ټولنو يعني پارلمانو کې چې هلته د ملت د مختلفو طبقو سياسي حزبونه وي د افکارو تبادله سره کوي.

سياسي وينا کوونکى:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د سیاسي نطاق مهم صفتونه دادی:

باید د سیاست په ټولو دقایقو او رمزو پوه او خبر وي.

په عمومي او شخصي حقوقو کي باید د پوره تعمق او تبحر څښتن وي.

سیاسي نطاق باید دخلکو نبض وپېژني او وینا ئې باید ډېره ساده او بې تکلفه وي د خبرو په ښکلولو پسي ونه گرځي.

ژره یې باید قوي او ژبه ئې خوږه او بیان ئې فصیح او بلیغ وي.

په کومه موضوع کي چي بحث کوي باید د هغې موضوع په ټولو اطرافو خبر وي.

د خپل مملکت سره باید صادق او رښتین وي شخصي اغراضو

ته لار ور نه کړي امین او بې غرضه وي.

مثال : کوم وخت چي میرویس خان گورگین مړ کړ نو ئې یوه ملی جرگه جوړه کړه او په هغه کي ئې پښتنو ته دخپل وطن ساتلو او آزادۍ په باب کي دا وینا وکړه : "که تاسي زما ملا وتړئ او زما سره یو شئ، زه به ستاسي له غاړې د ذلت اوغلامۍ طوق لیري کړم، د حریت او عزت بیرغ به مو پر وطن هسك کړم...

د غلیمانو جوغ به ستاسي له اوږو پورته کړم".

د ملی قائد میرویس خان همدا لنډه وینا وه چي د پښتون ملت ویني ئې په جوش راوستلي او په یوه سلا ولاړ شوه ...

تبصره:

سیاسي وینا کوونکی ډېر لوړ مقام لري، مگر خورا ډېر اهمیت په هغو مملکتو کي لري چي د ملی حکومت لرونکي وي، نو که مشروطه وي اوکه جمهوري.

عسکري وینا:

دا وینا د عسکري قائد یا بل چا له خوا چي عسکرو ته امر کوي کیږي، په دې وینا به یا عسکر جنگ ته تشویقوي او یا به د خپل وطن ساتنه په زړو کي ورټینگوي. دا وینا نو باید دا خصوصیات ولري:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

- دا چي د عسکرو په زړو کي یوه خاص ډول جذبه او حماسه پیدا شي.

- وینا کوونکی باید دا افکار تعقیب کړي چي په لښکر کي هیجان راوستلای شي او هم ئې له ویناوو څخه د بري او فتح ټینګ امید ښکاره شي.

- وینا باید د عسکرو تر فهمه لوړه نه وي.

- حتی الامکان باید لنډه وي چي عسکر ئې له اورېدو څخه ستړي نه شي.

- پخپله وینا کوونکي باید پخپلو الفاظو کي یو هیجان ولري او دده له خولې څخه باید الفاظ او کلمات داسي په شدت راووزي لکه د اور بڅرکي چي د تناره له خولې راوزي چي د هغو په ګرمۍ اروېدنکي تر تاثیر لاندي راولي. مثلاً د میوند په جنګ کي دمیوند پر دښت چي غازیان له تندي او ګرمۍ څخه ډېر په عذاب شوي وه اوبه هم لیري وې، کارطوس ئې پر تمامېدو وه، دښمن هم قوي وه، نژدې وْ چي غلیم فتح وکړي، په دې وخت کي یوه پښتنه پېغله را د مخه کیږي او د پښتنو ملي بیرغ چي لوېدلی دی راپورته کوي په لوړ ږغ او خواږه آواز دا دوې لنډۍ وایي:

که په میوند کي شهید نه شوې

خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دي ساتینه

خال به د یار له وینو کښېږدم

چي شینکي باغ کي ګل ګلاب وشرموینه

دې دوو لنډیو په پښتنو زلمیانو کي دومره تاثیر وکړ چي تابه ویل یو آسماني ږغ وْ د پښتنو زلمیانو ویني په جوش راغلې او په یوه منډه ئې د دښمن پر توپو وختل او دښمن ئې تار په تار کړ. یا مثلاً لکه د جرمني مارشال رومل دا وینا چي خپلو عسکرو ته ئې ویل : "تر شا څه نشته ښۍ او کیڼ اړخ ته هم مه ګورئ ! څه نشته، فقط او فقط خپل مخ ته ګورئ، ستاسي مخ ته یو "رومل" شته او په ده پسي ځئ"

یا یو بل اروپایي سردار ویلي دي : " کوم وخت چي زه دمخه ځم

په ما پسي راځئ هغه وخت که زه له جنګه را پر شاه شوم ما مړ کړئ، او که زه په میدان کي مړ شوم زما انتقام او د خون بدله واخلئ"

طلبي ، توصیوي ، شفاعتي:

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

په طلبي وينا کي نطاق د ځان يا بل چا دپاره د فائدې غوښتنه کوي، په توصيوي وينا کي د بل دپاره خير غوښتل دي، همدارنګه په شفاعتي وينا کښې.

تقريعي او تعريضي ويناوي:

تقريعي وينا داده چي اروېدونکي ملامت او توبيخ کړي، تعريضي وينا يو قسم حماسي وينا ده چي غرض پکښې د اروېدونکي په هيجان راوستل دي، لکه يوه کار ته د عامو خلکو رابلل، يا مذهبي تبليغت يا روغي او جنګ ته څوك رابلل يا نور...

مشاجري وينا:

دا هغه وينا د ه چي په قضايي محاکمو کي کار ځيني اخيستل کيږي، په دې معنا نو دا خطابه تراوسه زموږ په هيواد کي مورد نه لري، يوازي لکه پخوا چي ئې په يونان او روم کي په دې معنا مورد درلود اوس ئې په اروپا کي لري، په پخواني يونان او روم کي محاکمه د ډېرو لږو جماعتو په مخ کي کېدله، نن په اروپا کي هم داسي دی، په تېره بيا جنايي امور هغه داسي وي چي جنايي محاکماتو ته يو منصفه هيئت ټاکلي کيږي ددې هيئت اعضا عادي خلك وي، قضاوت ددوي کار او فن نه وي د مجرميت په تشخيص کي بالکل آزاد دي د ذوق او احساساتو له رويه رايه ورکوي.

مدعی او مدعی عليه بيا غالباً خپل کارونه که حمله وي که دفاع وکيلانو ته سپاري وکلا د فن خاوندان وي د وينا آداب زده کوي د محاکمې په وخت کي زيار باسي چي د خپل بلاغت په قوه د قاضيانو زړونه ځانته جلب کړي که په دليل او برهان نه کېده د عواطفو په تحريك کوښښ کوي چي هغه د ځان ملګري کړي.ددې وينا مقصود او غرض دادی چي د مظلوم سره مرسته وکړي او د ظالم دفع وشي، يا په بل عبارت د عدل په ملګری درېدل او د ظلم او ستم په مخ کي مانع کېدل دي.

مشاجري نطاق غالباً قضايي وکيل وي، دا وکيل بايد دا صفتونه ولري:

اول دا چي دا وينا کوونکی بايد سپېڅلی وي او په دفاع کي په ډېر غيرت او نشاط استقامت ولري، دا ترهغه وخته چي دده يقين وي چي دی پر حق ولاړ دی، دويم دا چي د قضايي قوانينو عموماً او د مملکتي د عدليي قوانينو خصوصاً عالم وي. دريم دا چي په اصلي دعوا بايد ښه پوره خبر وي چي حق ناحقه او ناحقه حق نه کړي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د خطابې د اقسامو په اصولو کې اختلاف:

د خطابې د اقسامو په اصولو کښې درې قوله دي : يو دا چې د خطابې د اقسامو اصول درې دي لکه دمخه چې درته راوړه شوه يعني تثبيتي، مشوري او مشاجري ... دوهم دا چې اصول څلور دي درې هغه چې تېر شوه او بل څلورم اصول چې پر اضافه کېږي (وعظي خطابه) ده چې خاص په ديني او روحاني چارو کې وي چې نطاقان ئې هم غالباً د منبر خاوندان وي. دريم قول دادی چې اصول پنځه دي: علمي وينا، سياسي وينا، قضايي وينا، عسکري وينا، او ديني وينا .

د وينا عمومي آداب او شرطونه:

1.عموماً څو چې امکان لري بايد وينا د ليك له رويه نه وي. البته د وينا د ارتباط دپاره نوټ اخيستل ښه کار بلکې ضروري دي مگر ټوله وينا د ليك له رويه ويل د وينا اثر کموي، گويا د يو کتاب فصل دی اروېدونکو ته ويل کيږي (هو ! سياسي وينا کله کله له دې قيده مستثنی کېدلای شي).

2.د وينا سرمشق او ورزش او عمل لازم دي، يعني څوك چې غواړي وينا ئې جذابه او موثره واقع شي بايد وار دواره د وينا د علم په اساس ځان پوه کړي بيا مشق او تمرين وکړي او تر دې لا هم مهم داسې دی چې وينا کوونکی څه چې وايي بايد هغه وکړي او دا کار ډېر مهم دی، ځکه چې وينا کوونکی څه چې وايي هغه نه کوي په اروېدونکو کې هم څه تاثير نه ښندي، بلکې د تمسخر مورد واقع کيږي مثلاً يو څوك چې شپه او ورځ چلم څکوي که نورو ته نصيحت وکړي چې چلم مه کاږئ او هغه منع کوي هيڅوك به دده خبره ونه مني او وايي به چې که دا بد کار واي نو دی ئې پخپل ولې کوي؟

3.څوك چې خپله وينا د ليك له رويه کوي بايد د ليکنې په اصولو هم خبر وي.

4.وينا کوونکی بايد خلك وپېژني او ددوي په روحياتو بلد وي، د هغو په اخلاقو او تاريخ هم ښه خبر وي.

5.تنقيدي وينا بايد پوه سړي ته راجع نه وي، که څه هم غواړئ چې يو سړی تنبيه کړئ مگر وينا به عمومي رنگ لري. (مشاجري خطابه مستثنی ده)

6.په وينا کې بايد شخصي اغراض په عمومي مجلسو کې تر نظر لاندې ونه نيول شي.

7.تر وينا دمخه بايد ځان او روح ستړی نه شي.

Downloaded from: ketabton.com

8.که د وینا په وخت کي حواس پرېشانه وي نو لږ تامل دي وشي، څو چي حواس بیرته پر ځای شي، تلوار دي نه کوي او آرام دي نفس وکاږي، بیا دي نو په وینا پیل وکړي .

9.په وینا کي باید اروېدونکو ته داسي خطاب ونه شي چي دوی ناپوه دي او په څه نه پوهیږي یعني اروېدونکو ته باید د ناپوهۍ نسبت ونه شي که نه وي اروېدونکي متنفر کیږي، اود نطاق غرور او خودپسندي ترې ښکاریږي.

10.په وینا کي باید د ځان صفت ونه شي او خپل ځان رښتین، بې غرضه، خیرخواه معرفي نه کړي بلکي باید داسي څه ووایي چي په غیر مستقي طور دده دا صفتونه ځیني وفهمول شي.

11.په وینا کي باید د وخت مراعات وشي، کومه موضوع چي باید وویل شي، هغه باید وویل شي مگر د اطناب او اوږدوالي باید ځان وساتل شي، حق او ناحقه وینا اوږده نه شي، چي اروېدونکي ستړي کړي.

12.د مشاورې په مجلسو کي باید مکرري خبري او ډیري خبري ونه شي و نورو ته هم باید د وینا فرصت ورکړه شي، او خپل ځان د خبرو په شهوت مه معرفي کوئ.

13.په وینا کي باید ډېر تلوار ونه شي، په زوره نارې هم باید نه وي، وینا کوونکي به په خبرو کي نه ماشین کیږي.

14.د وینا په وخت کي وینا کوونکي باید یوې خواته متوجه نه وي هري خواته باید وګوري.

15.وینا کوونکی باید پراخه سینه ولري، او له انتقاده زړه تنګی نه شي او دخپل هنر د پرمختګ دپاره باید له هغه څخه استفاده وکړي.

16.د وینا اول او آخر ته ډېره توجه په کار ده چي باید ښه او جذاب وي.

17.وینا باید طبیعي وي، تصنع وینا بې خونده کوي.

18.وینا باید ساده او روانه وي، مګر سره ددې باید بازاري هم نه وي.

19.په وینا کي مبتذل او ډېر مشهور عبارات او مشهوري جملې باید را نه وړه شي مګر په هغه ځای کي چي ډېر مناسبت ولري، ځکه چي ډیري مشهوري خبري وینا بې مزه او بې خونده کوي.

20.په وینا کي بېځایه لفاظي او زبان بازي کول داسي مثال لري لکه ډاکتر چي ناروغه ته د درمل پر ځای ادبیات وایي.

21.د وینا مطلب باید ډېر روښانه وي.

22.وینا باید د اروېدونکو د سلیقې او ذوق او عقیدې سره سمه وي.

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

23.په وینا کي د ژوندیو او روح لرونکو شیانو څخه خبري کول، د بې جانو شیانو تر خبرو ښه تاثیر کوي.

24.ظرافت په وینا کي خورا ضرور او ښه دی مګگر د تهذیب او نزاکت له دائرې وتلی نه وي.

25.وینا چي هر څومره متنوعه وي هغومري په زړو کي کښېني.

26.په وینا کي د درواغو حرارت ډېر وچ او بې مزه ښکاري.

27.وینا کوونکی باید پخپل ځان شور ولري چي په نورو کي هم شورپیدا کړي، که نه وي امکان نه لري.

28.تملق او چاپلوسي او غوړه مالي د وینا تاثیر بیخي کموي او ډېره ئې بې خونده کوي.

29.وینا کوونکی باید خورا متین او خونسرده وي که حملې باندي وشي خپل ځان ونه بایلي، عصبي نه شي ځکه چي په مناظره کي عصبیت پخپله مغلوبیت دی باید حاضر جوابه وي یا نور داسي آداب...

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

لمن ليکونه

1.علم الادب يسوعي ـ د دوهم جلد 5 مخ.

2.د ارسطو د خطابې کتاب د ابن رشد اثر د علم الادب يسوعي 2 جلد 6 مخ په حواله.

3.د ابن الفضل انطاکی کتاب المنفعه، د علم الادب په حواله، 2 ج، 6 مخ، اصول خطابه و تاريخ مختصر منطق تدين.

4.آئين سنخوری ـ فروعی.

5.آريانا ، د ښاغلي کُهزاد اثر 2 مخ.

6.پښتني مېرمني ـ ويدك هند.

7.Ciceron سيسرون په 106 کال تر ميلاد دمخه زېږېدلی وْ، او تر 43 کال تر ميلاد دمخه ژوندی وْ.

8.اصول خطابه و تاريخ مختصر منطق 10 مخ.

9. Corax

10. Gorgias

11. Protagoras

12. Sophisiet

13.اصول خطابه و تاريخ مختصر منطق.

14.اصول خطابه و تاريخ مختصر منطق.

15.تاريخ مختصر منطق ص 4 و 5.

16.اصول خطابه وتاريخ مختصر منطق 23 مخ

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

د ادبي فنون ماخذونه

.1مختصر المعاني تفتازاني

.2علم الادب يسوعي

.3حدايق السحر رشيدالدين وطواط

.4حدايق البلاغه _ طبع لاهور

.5شرك الائيل _ علي اصغر خديو

.6مفتاح العلوم _ سكاكي

.7روش نګارش _ رجوي

.8آئين سخنورى _ فروعي

.9اصول خطابه وتاريخ مختصر منطق تدين

.10اصول انشاء _ قارى عبدالله خان

.11دستور نګارش _ حسين اميد

.12د ليك او وينا پوهه _ الفت

.13ليك ښوونكى _ نوري

.14ديوان خوشحال خان خټك

.15ديوان پيرمحمد كاكړ قلمي

.16ديوان علي خان

.17ديوان عبدالقادر خان خټك

.18ديوان رحمان بابا

.19پټه خزانه

.20د 1318 د كابل كالنۍ د ښاغلي رښتين مضمون

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

.21ديوان كاظم خان قلمي

.22ديوان عظيم

.23علم بديع ، فروغی - طبع ایران

.24الرجع في فنون البديع

.25مدارج البلاغه

.26المعجم فی معاثیر اشعار العجم

.27د کابل د مجلې 9 ګڼه لومړی کال

.28ديوان حميد بابا

.29ديوان شمس الدين قلمي

.30ديوان حنان قلمي

.31نوادر الاالوصول فی شرح الفصول ـ مفتي محمد سعدالله

.32قطوف الدانيه فی العلوم الثمانيه ـ سيد محمد امين افندي

.33ديوان گل محمد قلمي

.34دستور حسن ـ محمدحسن هروي

.35هفت قلزم

.36تاريخ ادبيات ايران ـ جلال همايي

.37تاريخ آداب اللغت اللعربيه ـ جرجي زيدان ج 2

.38دائرآ المعارف بستاني ، ج 2

.39کشف الظنون لومړی جز

.40فن التاليف الحديث ـ د ن فريدي اثر

.41جواهر الادب والانشاء ـ محمد زکي الدين

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

42.فرانسوی گرامر د کلواوژده اثر د ښاغلي رښتيا ترجمه

43.د ژوند مجله _ منطبعه دهلي

44.قوائد ادبيه _ طبع کابل

45.نحو مير _ د نحو يوه رساله

46.بهار جانان

47.تاريخ ادبيات انگليس

48.جواهر الادب _ محمد زکي الدين

49.پښتني مېرمني

50.ويدك هند

51.آريانا _ تاليف کُهزاد

52.د قلندر قلمي دېوان

د مؤلف نور طبع سوي آثار

1.ميرويس نيکه (تاريخ)

2.پښتنې ميرمني (تذکره)

3.د پيرمحمد کاکړ دېوان (تصحيح ، تدوين او مقابله)

4.د غنمو وږی (د احمد شاه بابا د تاج پوښی منظومه)

5.د پښتو کلی څلرم ټوک

Download from: ketabton.com

Downloaded from: ketabton.com

6.د دار مستتر پښتو څېړني (پښتو کول د ښاغلي حبيبي په ملګري)

7.ګيتانجلي (ترجمه)

8.د علامه اقبال د "مسافر" ترجمه په پښتو شعر.

Download from: ketabton.com

Get More e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com - ebooks library